Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра права та публічного управління

СПУ
СУМСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

IX Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої Дню науки та Дню Європи в Україні

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Том 1

Суми-2026

Міністерство освіти і науки України
Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)
Варненський вільний університет Чорноризця Храбра (Болгарія)
Державний університет м. Піза (Італія)
Бартинський університет (Туреччина)
Кишинівський державний педагогічний університет імені І. Creanga (Молдова)
Азербайджанська державна морська академія (Азербайджан)
Одеський університет внутрішніх справ (Україна)
Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (Україна)
Інститут публічної служби та управління НУ «Одеська політехніка (Україна)
Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)
Університет Григорія Сковороди в Переяславі (Україна)
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Україна)
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра права та публічного управління

Co-funded by the European Union

СПУ
СУМСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Том 1

Матеріали
IX Міжнародної науково-практичної конференції
(29-30 травня 2026 року)

Суми – 2026

УДК 340.12:316.42 (477)
Р38

Рекомендовано до друку вченою радою
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(протокол № 11 від 21 травня 2026р.)

Редакційна колегія:

Іваній Олена Миколаївна – завідувач кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

Кучук Андрій Миколайович – професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, доктор юридичних наук, професор

Р38 Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 29-30 травня 2026 року). У 2-х томах. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2026. – Т. 1. – 231 с.

У збірнику викладено матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. Збірник буде корисним для науково-педагогічних працівників, які цікавляться питаннями євроінтеграції та її правового забезпечення, зарубіжних практик публічного управління, а також для здобувачів вищої освіти при підготовці до навчальних занять з відповідних дисциплін і їх поглибленого вивчення.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за їх зміст та автентичність.

Співфінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу або Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні EACEA не можуть нести за них відповідальність.

УДК 340.12:316.42

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2026
© Колектив авторів, 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ СТУДІЇ ЯК ВЕКТОР РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ……..…….... 10

Karpenko R.
Adapting Social Protection Systems To The Challenges Of European Integration And The Modern Economy …… 10

Гльоза В.
Доктрини верховенства права та належного врядування в аспекті реформування сфери публічного адміністрування ……. 12

Добробог Л.
Рівність і недискримінація як цінності національної системи права: стан і перспективи ……... 16

Завгородня Ю.
Захист прав дитини як складова євроінтеграції української держави ….. 19

Куріченкова М.
Проблеми імплементації принципу верховенства права в Україні в умовах європейської інтеграції ……. 22

Кучук А.
Нормативне втілення цінностей європейського союзу: генезис та механізми правової імплементації …… 24

Лабенська Л., Костюк К.
Євроінтеграційні цінності повоєнної України ……. 27

Пекарчук А.
Людські права як цінність в демократичному суспільстві ……. 31

Пекарчук В.
Інституційні моделі пенітенціарної системи в Україні: трансформація крізь призму забезпечення прав людини …….. 34

Савущик В., Тушева К.
Європейські стандарти публічного управління та їх впровадження в Україні …….. 37

Степанюк Д.
Зовнішня політика Франції та її багатостороння дипломатія в контексті європейської інтеграції: політико-правовий дискурс ……..…..…….. 40

СЕКЦІЯ 2.
ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ ……..…….... 44

Божок А.
Європейська та євроатлатнична інтеграція в системі освіти та науки: сучасний стан і перспективи …… 44

Крекотень О.
Гейміфікація навчання правничої термінології іноземною мовою як відповідь на виклики євроінтеграційної освіти ……... 46
Медведєв І.
Психологічно-філосоські аспекти руху української освіти до європейського виміру ……. 49
Момот С.
Академічна доброчесність як складова європейського освітнього простору 53
Чаус І.
Цифрова трансформація освіти в контексті євроінтеграції …… 57

СЕКЦІЯ 3.
ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЯВИЩ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ ……..... 61
Вакуленко М.
Правові засади реалізації права на житло в УРСР (1953–1964 рр.): нормативна база та соціоправові наслідки масової урбанізації ……. 61
Кутепов І.
Європейські стандарти забезпечення захисту людської гідності та ділової репутації ……..… 64
Кучук Д.
Конституційна юстиція як інститут захисту людських прав …….. 67
Недогарський Е.
Правова система третього рейху: трансформація та деструкція концепції людських прав ……..……. 70
Панкратова В.
Роль правосвідомості у формуванні національної стійкості України ….. 74
Пузанова В., Гладкий В.
Право працівника на психічне здоров'я як інтегративне право в праві ЄС 76
Свеженцева К.
Права людини в сучасному суспільстві: проблеми забезпечення та захисту 80
Ситнік Я.
Правова природа академічної доброчесності як фундаментального принципу європейської наукової традиції ……... 83
Тарабан Ю.
Свобода совісті та віросповідання: світовий та вітчизняний досвід правового забезпечення …….. 85
Чижов О.
Шляхи демократизації правового поля в сучасному світі …….. 89
Шаповалова Я.
Принцип справедливості в системі європейської правової традиції: теоретико-правовий аспект …… 93

СЕКЦІЯ 4.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ …..... 97
Бондар Т.
Участь Національної гвардії України у захисті територіальної цілісності та державного суверенітету …….. 97
Бондаренко П.
Питання політичної неупередженості державних службовців …….. 100
Візер А.
Способи приховування товарів при переміщення через митний кордон 102
Данільченко В., Нікончук О.
Дискреційні повноваження органів публічної адміністрації в Україні: відповідність європейським стандартам та ризики зловживання …….. 106
Дерій Д.
Взаємодія Національної поліції з іншими правоохоронними органами в особливий період …… 110
Дуліна О.
Функції кримінального права в механізмі охорони прав інтелектуальної власності у сфері господарювання ……. 113
Князєва П.
Право вето та постійне членство в Раді Безпеки ООН: інструмент стабільності чи блокування міжнародної справедливості …….. 116
Конопля Д.
Відшкодування витрат у господарському процесі: проблеми практики застосування 119
Кравченко К., Павліченко І.
Трудові права внутрішньо переміщених осіб: проблеми правового забезпечення та європейські підходи …… 122
Куріченкова М., Залізнюк В.
Цифровізація публічних послуг в Україні: як застосунок «Дія» змінює культуру взаємодії громадянина та держави ……... 126
Мовчан Д., Пироженко Є.
Адміністративний розсуд ТЦК та СП: правові межі в умовах воєнного стану 128
Носик Д.
Вдосконалення правової охорони компіляції баз даних: аналіз сучасного законодавства та практики ЄСПЛ ……... 132
Пазиненко Д.
Висновок експерта як джерело доказів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів …….. 134
Перепьолкін С.
Норми jus cogens у практиці судових органів України …… 136
Попов М.
Імплементація європейських стандартів гендерної рівності у публічному праві України: сучасний стан та перспективи 139

Прудиус Є.
Запобігання державній зраді в умовах воєнного стану як об'єкт гносеології вітчизняного правознавства ……... 143
Радзієвський Д.
Техніко-юридичні особливості актів земельного законодавства: теоретико-правовий аспект …… 145
Радченко Р.
Окремі аспекти охорони праці під час дистанційної роботи ……. 148
Реньов Є.
Захист жінок від цифрових загроз у практиці Європейського суду з прав людини 152
Семеняк А.
Правові основи та перспективи впровадження додаткового протоколу до статуту ООН щодо уніфікації міжнародних санкцій ……. 155
Сопітько О.
Ідентифікація транспортного засобу за допомогою додаткових носіїв інформації у сфері криміналістичного дослідження ……... 158
Тененика А.
Управлінські методи в діяльності Національної поліції: проблематика застосування та можливості модернізації …… 161
Тіхонов А.
Право на приватність в епоху цифрового нагляду …….. 164
Ціватий В.
Право зовнішніх зносин та його специфічні галузі: європейська та українська модель у сфері правого регулювання: політико-дипломатичний аспект ……... 168
Чаплюк О.
Міжнародна правотворчість як механізм забезпечення балансу суспільних відносин крізь призму європейських стандартів ……. 172
Шульга О.
Кримінально-виконавча система у механізмі забезпечення міської стійкості: європейські стандарти та національні підходи …….. 175

СЕКЦІЯ 5.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ……..……..……..……... 180
Lehka O., Treskin D.
Investment guarantee mechanisms in Ukraine during Martial Law ……. 180
Гончарук Д., Анікіна Г.
Проблеми правового регулювання релігійних та цивільних шлюбів в міжнародному приватному праві …….. 183
Гусаров К.
Перспективи розгляду справ третейським судом у державному секторі економіки ……. 186

Дюкарєва С.
Повноваження касаційного господарського суду по зупиненню виконання судового рішення ……. 188
Золотаренко В.
Значення виступу адвоката в дебатах: практика господарського процесу 190
Іванченко Е.
Проблеми правового забезпечення порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів …… 195
Коржинський Р.
Судовий прецедент як джерело міжнародного приватного права в Україні …… 199
Кравченко К., Пленюк М.
Таємниця приватного спілкування в цифрову епоху: цивільно-правовий вимір в Україні та ЄС ……. 202
Крекотень С.
Відповідальність директорів компаній: порівняльно-правовий аспект … 206
Марущак В.
Захист прав працівників від фіктивних скорочень при реорганізації корпоративного сектору в Україні …… 208
Несененко П., Старченко А., Безрукова К.
Правові засади розвитку малого та середнього підприємництва в Україні в умовах трансформаційних змін законодавства ……... 212
Ровинська К.
Правовий режим розірвання та зміни умов договорів оренди державного та комунального майна під час війни …….. 217
Ровинський Ю.
Адміністративно-правова стійкість цифрового корпоративного управління в умовах воєнного стану …… 220
Хорошун Є.
Юридичні особливості застосування правил інкотермс 2020 у договорах міжнародної купівлі-продажу …… 224
Яхимович Є.
Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС ……. 227

Шановні учасники IX Міжнародної науково-практичної конференції «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі»!

Щиро вітаю науковців, практиків, представників органів публічної влади, правничої спільноти, здобувачів освіти та всіх учасників конференції, яка вже стала важливим майданчиком для професійного обговорення актуальних проблем розвитку сучасної держави і права.

Сьогодні питання утвердження верховенства права, забезпечення прав людини, зміцнення демократичних інституцій та формування ефективної системи публічного управління набувають особливого значення як для України, так і для міжнародної спільноти загалом. В умовах сучасних глобальних викликів, збройної агресії проти України, трансформації міжнародного правопорядку та переосмислення ролі держави особливої актуальності набуває науковий пошук нових концептуальних підходів до розвитку правової держави.

Україна сьогодні не лише відстоює свою державність і демократичні цінності, а й формує нові практики функціонування публічної влади, судочинства, механізмів захисту прав і свобод людини та взаємодії держави і суспільства. Саме тому наукове осмислення сучасних процесів є важливою передумовою вироблення ефективних рішень у сфері правотворення та правозастосування.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка послідовно підтримує розвиток наукових досліджень у сфері права, публічного управління та суспільних трансформацій, створюючи простір для відкритого академічного діалогу й міжнародної наукової співпраці. Проведення конференції є свідченням прагнення університету поєднувати освітню, наукову та суспільну місію, сприяти формуванню сучасного правничого мислення та утвердженню цінностей демократії, верховенства права і поваги до прав людини.

Переконаний, що матеріали конференції стануть вагомим внеском у розвиток правничої науки, сприятимуть формуванню міждисциплінарного наукового діалогу, об’єднанню академічної спільноти та виробленню практичних рекомендацій щодо

вдосконалення національної правової системи в контексті європейської інтеграції та сучасних міжнародних тенденцій.

Висловлюю щиру вдячність організаційному комітету, партнерам конференції та всім її учасникам за активну наукову позицію, професіоналізм і прагнення до розвитку правничої науки та освіти.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи, змістовних дискусій, нових наукових ідей, професійних здобутків та подальших успіхів у науковій і практичній діяльності.

Юрій ЛЯННОЙ
в.о. ректора Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка,
доктор педагогічних наук, професор

СЕКЦІЯ 1.
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ СТУДІЇ ЯК ВЕКТОР РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Karpenko Roman Valeriiovych,
associate Professor at the department of civil law disciplines, candidate of legal sciences, docent, Dnipro State University of Internal Affairs

ADAPTING SOCIAL PROTECTION SYSTEMS TO THE CHALLENGES OF EUROPEAN INTEGRATION AND THE MODERN ECONOMY

The modern world faces a number of complex challenges in the field of social protection, driven by significant changes in economic processes, technological progress, and demographic trends. The rapid advancement of technology, transformations in the labor market, and an aging population present social protection systems with new challenges that have no precedent.

In the context of Ukraine, as in other socially oriented states, the key task is to create and implement an effective social protection system. Its goal is to promote national, social, cultural, and spiritual renewal through the application of effective social mechanisms and the provision of the necessary level of financial support.

Technological progress, particularly automation and artificial intelligence, is having a significant impact on social protection systems at both the global and national levels. These factors are transforming the labor market, changing the nature of employment, and placing new demands on workers' skills and competencies. Such changes can have a noticeable impact on the development of entrepreneurship, unemployment rates, and the demand for social services.

At the same time, demographic trends, such as an aging population and a shrinking working-age population, pose serious challenges to the functioning of pension systems, healthcare, and social support.

In this context, a key task for the government, the academic community, civil society organizations, and the business sector is to conduct a thorough analysis of social protection systems in the face of technological change and demographic challenges. Studying strategies for adapting these systems to new realities is of particular importance for overcoming the challenges facing the modern national economy.

In today's world, characterized by the dynamic processes of globalization and changes in the economic environment, one of the key steps toward strengthening a

country's social security is the implementation of effective social protection systems. These systems are designed to respond effectively to challenges and threats related to people's health and lives.

Social protection encompasses a range of measures and programs aimed at meeting basic needs and supporting the population in various life situations. The primary goal of such a system is to reduce poverty, improve citizens' well-being, and ensure social justice.

To ensure the sustainable and effective functioning of social protection systems in Ukraine, both now and in the post-war period, the government must focus on adapting these systems to technological changes and demographic challenges. This appears to be a timely and necessary step, as, having already achieved certain successes in the social sphere, it is important to direct efforts toward their improvement, optimization, unification, and development. At the same time, proper regulation of such issues will form the foundation for the country's socioeconomic stability and the stability of the social order.

Throughout Ukraine's history as an independent nation, issues related to social protection have always been high on the government's agenda and a key focus for domestic economists, financial experts, and social workers. However, despite the heightened attention from various stakeholders, problems in the area of social protection remain unresolved. First and foremost, it is necessary to rethink outdated approaches to social systems, taking into account the real needs of society, its financial capabilities, current economic conditions, technological progress, and demographic changes.

This task takes on particular significance amid numerous political, economic, and military challenges and threats, particularly as a result of the large-scale Russian-Ukrainian war.

Furthermore, rapid technological progress, dynamic changes in the labor market, and demographic trends place an additional burden on the social protection system. Adapting it to these new realities is a critical prerequisite for ensuring the stability and effectiveness of social protection for the population.

The importance of flexible forms of employment, the introduction of new social protection models—such as guaranteed income or pension benefits—as well as the active development of professional skills and the retraining of workers define the key directions of the evolution of the social protection system in Ukraine.

To effectively adapt this system, it is necessary to integrate a strategic vision with an innovative approach to reforms in the areas of employment, pensions,

healthcare, and education. This is the only way to ensure the stability and effectiveness of social protection for every citizen in the future.

References:

1. Borsh-Supa A., Wilke, K.B. Das staatliche Rentensystem Deutschlands: wie es war, wie es sein wird. Die Herausforderung im Ruhestand: Risikotransfer undSicherheit desRuhestandseinkommens. 2004. P. 239–292.

2. Palme J., Svensson I. Social protection in the Scandinavian countries. Encyclopedia of quality of life and well-being research. 2014. P. 6004–6009.

3. Ólafsson S. Well-Being in the Nordic Countries: An International Comparison. Icelandic Review of Politics & Administration. 2013. Vol. 9(2). P. 345–372. DOI: https://doi.org/10.13177/irpa.a.2013.9.2.5

4. Sepúlveda M. Legal approach to social protection in Latin America. ECLAC – Social Policy Series2014. No. 189.

5. Manfredi M. Strengthening economic and social rights in the internal market through recognition of the horizontal implications of the European Charter of Fundamental Rights. European Papers. 2021. Vol. 6 (1). P. 293–309.

Гльоза Вадим Володимирович,
аспірант Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ДОКТРИНИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ В АСПЕКТІ РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Реформування публічного адміністрування є однією з центральних проблем сучасної правової держави. Водночас ефективність такого реформування значною мірою визначається тим, на яких доктринальних засадах воно ґрунтується – чи йдеться лише про організаційно-управлінські зміни, чи про глибшу правову трансформацію, що спирається на фундаментальні принципи верховенства права та належного врядування. Ці дві доктрини – попри їхнє різне походження й концептуальне підґрунтя – у сучасній правовій думці дедалі частіше розглядаються як взаємодоповнювальні: верховенство права встановлює правові межі публічної влади, тоді як належне врядування визначає якісні стандарти її здійснення. Разом із тим співвідношення цих доктрин, їхній взаємовплив і практичні наслідки для реформування публічного адміністрування залишаються недостатньо дослідженими у вітчизняній правовій науці. Для України, що реалізує масштабну реформу публічного управління в контексті виконання Угоди про асоціацію з ЄС та у зв’язку з набуттям статусу

кандидата на членство, ця проблематика має не лише теоретичне, а й безпосередньо прикладне значення.

Доктрина верховенства права у її сучасному розумінні виходить далеко за межі класичного принципу законності [1]. Якщо формальна концепція зводить верховенство права до вимоги підпорядкованості публічної влади законові, передбачуваності правового регулювання та рівності перед законом, то субстантивна концепція наполягає на наповненні права змістовними моральними вимогами: повагою до гідності особи, захистом основоположних прав, справедливістю процедур. Венеційська комісія у своїй доповіді «Верховенство права» 2011 року синтезувала обидва підходи, виокремивши шість ключових елементів: законність, правову визначеність, заборону свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини та недискримінацію [2]. Саме цей синтетичний стандарт є орієнтиром для реформування публічного адміністрування в рамках процесу європейської інтеграції.

Доктрина належного врядування (good governance) має відмінне інституційне походження: вона сформувалася переважно в рамках міжнародних організацій розвитку – Світового банку, ПРООН, ОЕСР – як сукупність управлінських стандартів, дотримання яких пов’язувалося з ефективністю державного управління та сталим розвитком. Ключові елементи належного врядування – підзвітність, прозорість, участь громадян, ефективність, справедливість і реагування на потреби суспільства (responsiveness) – мають переважно управлінський, а не суто правовий характер. Однак у практиці Ради Європи та Суду ЄС ці елементи набули правової форми: вони були інкорпоровані у принципи адміністративного права та перетворилися на юридично значущі стандарти поведінки публічної адміністрації.

На нашу думку, важливим є питання про співвідношення цих двох доктрин у контексті реформи публічного адміністрування. Поширеним є погляд на них як на паралельні, але самостійні нормативні рамки: верховенство права встановлює правові обмеження для адміністрації, тоді як належне врядування формулює позитивні вимоги до якості управлінської діяльності. Такий погляд, однак, є спрощеним. Насправді між цими доктринами існує глибинна змістовна взаємозалежність: без дотримання вимог верховенства права принципи належного врядування ризикують залишитися декларативними побажаннями; натомість без наповнення верховенства права управлінськими стандартами підзвітності, прозорості та

участі воно може виродитися у формальну законність, позбавлену реальної демократичної легітимності.

У площині реформування публічного адміністрування взаємодія цих доктрин проявляється в кількох ключових вимірах. Перший – нормативний: реформа повинна не просто реорганізовувати структуру органів виконавчої влади, а перебудовувати правову основу їх діяльності відповідно до стандартів обох доктрин, що означає законодавче закріплення принципів пропорційності, правової визначеності та процедурної справедливості (верховенство права), а також обов'язків щодо консультацій з громадськістю, публічності регуляторних рішень та підзвітності (належне врядування). Прийняття Закону «Про адміністративну процедуру» є важливим кроком у цьому напрямі, однак його дія поширюється переважно на індивідуальні адміністративні акти, залишаючи поза регулюванням значну частину нормотворчої та координаційної діяльності адміністрації.

Другий вимір – інституційний. Реформа публічного адміністрування потребує не просто перейменування або злиття відомств, а якісного перетворення інституційного середовища відповідно до вимог обох доктрин. З позиції верховенства права це означає забезпечення реальної незалежності органів адміністративного контролю та судового оскарження. З позиції належного врядування – розбудову систем внутрішнього аудиту, управління конфліктами інтересів, механізмів електронної участі громадян у прийнятті рішень. Особливого значення набуває принцип підзвітності (accountability), що поєднує обидві доктрини: він вимагає не лише формального звітування, а й реальної відповідальності за неправомірні рішення – як юридичної, так і політичної.

Третій вимір – процедурний. Обидві доктрини сходяться в тому, що якість управлінських рішень визначається не лише їх змістом, а й процедурою їх прийняття. Верховенство права вимагає дотримання встановлених правових процедур як гарантії від свавілля; належне врядування додає до цього вимоги інклюзивності (участь зацікавлених сторін), прозорості (відкритість інформації про підстави рішень) та ефективності (розумні строки розгляду). Синтез цих вимог формує стандарт «правомірної управлінської процедури», що включає як мінімум: повідомлення зацікавлених осіб, можливість подання зауважень, мотивоване рішення та доступне оскарження.

Четвертий вимір – культурний та освітній. Реформа публічного адміністрування, що спирається на ці доктрини, не може бути зведена до

технічних змін. Вона передбачає формування нової управлінської культури – культури, в якій посадова особа сприймає себе не як носія владних повноважень, а як суб'єкта публічного служіння, що діє в межах права і на благо суспільства, що вимагає системного перегляду програм підготовки публічних службовців із посиленням правової складової, зокрема в частині доктринальних основ верховенства права та стандартів належного врядування.

Для України визначальним контекстом є євроінтеграційний вектор реформ. Принципи Європейського адміністративного простору (EAS), сформульовані OECP/SIGMA, передбачають відповідність національних систем публічного адміністрування саме тому синтетичному стандарту, який поєднує верховенство права з вимогами належного врядування. Оцінки SIGMA щодо України системно вказують на розрив між формальним прийняттям відповідного законодавства та його реальним застосуванням – що є прямим підтвердженням тези про недостатність нормативних реформ без відповідних змін у правозастосовній практиці та управлінській культурі.

Таким чином, доктрини верховенства права та належного врядування не є конкуруючими концепціями, а утворюють взаємодоповнювальну нормативну рамку реформування публічного адміністрування: перша встановлює правові межі й гарантії, друга наповнює публічне управління якісними стандартами підзвітності, прозорості та ефективності. Реформування публічного адміністрування, що спирається лише на організаційно-структурні зміни без інтеграції доктринальних вимог верховенства права та належного врядування в нормативну основу, процедури та культуру управлінської діяльності, є приреченим на поверховість і нестійкість результатів.

Синтетичний стандарт «правомірної управлінської процедури», що поєднує правові гарантії верховенства права з управлінськими вимогами належного врядування, має бути закріплений як системоутворюючий принцип реформи публічного адміністрування – з відповідним відображенням у законодавстві, освітніх стандартах і критеріях оцінки діяльності органів виконавчої влади.

Список використаних джерел:

1. Кучук А.М. Верховенство права як аксіологічна складова національної системи права. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 562-565

2. Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011).

Добробог Людмила Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ

РІВНІСТЬ І НЕДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ЦІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Трансформація українського суспільства в умовах євроінтеграційного курсу та воєнного стану актуалізує переосмислення базових правових цінностей – зокрема, рівності та недискримінації – не як декларативних гасел, а як функціонально дієвих принципів правової системи. Тривала невідповідність між конституційними гарантіями та реальною правозастосовною практикою свідчить про системну ваду не стільки нормативного, скільки аксіологічного порядку: на жаль, рівність досі не утвердилась у правосвідомості як безумовна цінність. Водночас адаптація законодавства до стандартів Європейського Союзу, ратифікація ключових конвенцій Ради Європи та рішення Конституційного Суду України останніх років формують новий нормативний ландшафт, який потребує доктринального осмислення. У цьому сенсі згадаємо і закріплення у Конституції України незворотності євроінтеграційного вектору [1], що передбачає серед іншого імплементацію у систему права означених цінностей.

Особливої гостроти набуває питання про співвідношення формальної та субстантивної рівності, оскільки саме від відповіді на нього залежить уся архітектура антидискримінаційного механізму держави. Формальна рівність – як вимога однакового поводження з усіма суб'єктами незалежно від їхніх індивідуальних характеристик – є необхідною, але недостатньою умовою справедливого правового порядку. Застосована у відриві від соціальної реальності, вона здатна відтворювати і навіть поглиблювати структурну нерівність: однаковий стандарт, прикладений до нерівних умов, дає нерівний результат. Субстантивна рівність, натомість, орієнтована на фактичний результат і потребує від держави активної ролі – не лише утримання від дискримінаційних дій, але й усунення наявних нерівностей через цілеспрямовані правові інструменти. Саме ця дихотомія визначає, чи розглядатиме правова система позитивні дії як виняток із принципу рівності,

що потребує виправдання, чи як його органічний прояв; чи визнаватиме вона структурну дискримінацію юридично значущою категорією, чи вимагатиме доведення конкретного умислу порушника. Вибір між цими підходами – це не суто технічне питання юридичної техніки, а ціннісне самовизначення правової системи щодо того, яку рівність вона захищає: рівність правил чи рівність можливостей.

Як правильно відзначає вітчизняний вчений А. Кучук, «рівність і недискримінація становлять основу сучасної концепції людських прав, визначаючи межі державного втручання у права особи та взаємодії між суб'єктами права» [2, с. 63]. Водночас, слід відзначити, що рівність і недискримінація співвідносяться як родове та видове поняття: недискримінація є операціоналізованим вираженням рівності в конкретних правовідносинах. У вітчизняній доктрині ці категорії нерідко ототожнюються, що породжує методологічну плутанину при кваліфікації порушень і конструюванні засобів захисту. Необхідно розмежовувати пряму дискримінацію, непряму (структурну) дискримінацію, утиски та відмову у розумному пристосуванні – класифікацію, закріплену у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» 2012 року в редакції 2014 року [3], однак досі слабко реалізовану в судовій практиці.

Конституційна модель рівності, закріплена у статтях 21 і 24 Основного Закону, будується на поєднанні універсального принципу рівності прав і свобод та спеціального переліку забороненних підстав диференціації. Водночас слід памятати, що цей перелік є відкритим. Однак практика Конституційного Суду України свідчить про стриманість у виробленні автономних стандартів рівності – надмірну орієнтацію на формальний підхід без належного аналізу непропорційного впливу правових норм на вразливі групи.

На нашу думку, важливим є питання про допустимість позитивної дії – тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на вирівнювання фактичної нерівності. Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [4] та відповідна практика Комітету, розглядають позитивні дії як обов'язковий, а не факультативний елемент субстантивної рівності. Українське законодавство формально допускає такі заходи, проте механізм їх запровадження та критерії допустимості залишаються доктринально неопрацьованими.

Інституційна інфраструктура протидії дискримінації є фрагментарною. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює моніторинг

у цій сфері, однак позбавлений дієвих юрисдикційних повноважень. Судовий захист від дискримінації гальмується відсутністю спеціалізованих процесуальних механізмів – зокрема, правил про перерозподіл тягаря доведення у справах із дискримінаційним складом. На практиці суди вимагають від позивача доведення дискримінаційного умислу, що фактично унеможливлює захист у випадках структурної нерівності.

Євроінтеграційний контекст додає нового вектора: директиви Європейського Союзу про рівне ставлення в сфері зайнятості, расової рівності, гендерної рівності становлять корпус правових актів, інкорпорація якого є умовою членства. Їхня імплементація вимагає не лише нормативних змін, а й реформи правозастосовного мислення – переходу від декларативного до структурно-аналітичного розуміння рівності. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток концепції множинної дискримінації, яка у вітчизняному праві практично відсутня як самостійна категорія.

Наголосимо також, що воєнний стан породжує специфічні виклики для принципу рівності: диференціація правового статусу цивільного населення та військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, громадян і негромадян в умовах надзвичайних обставин мусить вписуватись у конституційні та міжнародно-правові рамки допустимих обмежень. Ст. 64 Конституції визначає перелік прав, що не можуть обмежуватись, – і принцип рівності до них не належить, що вимагає особливої уваги до обґрунтованості та пропорційності введених диференціацій.

Таким чином, рівність і недискримінація мають утвердитись у національній правовій системі не як суто нормативні приписи, а як стрижневі аксіологічні орієнтири правотворення і правозастосування, що передбачає, по-перше, доктринальне розмежування формальної та субстантивної рівності з чітким закріпленням субстантивної парадигми як пріоритетної; по-друге, реформу процесуального законодавства в напрямку ефективного перерозподілу тягаря доведення у дискримінаційних справах; по-третє, інституційне посилення антидискримінаційного органу з наданням йому квазіюрисдикційних функцій; по-четверте, розробку доктрини множинної дискримінації як самостійного правового феномена. Перспективи розвитку цих цінностей у національній системі права визначатимуться здатністю правової спільноти подолати розрив між конституційним текстом і правовою реальністю – насамперед через формування відповідної судової культури та правосвідомості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Кучук А.М. Право як лабіринт визначеності: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 128 с.
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації. Закон України від 6 вересня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text
4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

Завгородня Юлія Степанівна,
кандидат юридичних наук, доцент, старший інспектор відділу електронної ідентифікації та адміністрування користувачів управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП в Луганській області

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ЯК СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Реформування системи захисту прав дитини є не просто гуманітарним обов’язком, а однією з ключових вимог для вступу України до Європейського Союзу. Євроінтеграція передбачає повну імплементацію стандартів acquis communautaire, де права дитини розглядаються через призму концепції «найкращих інтересів дитини». В умовах повномасштабної війни, що спричинила масову депортацію, сирітство та травматизацію неповнолітніх, означене питання набуло важливого значення для національної безпеки та збереження людського капіталу країни.

Вважаємо, що комплексний підхід до захисту прав дитини в контексті євроінтеграції передбачає трансформацію трьох фундаментальних площин: законодавчої, інституційної та соціальної.

По-перше, це гармонізація законодавчого поля. Першим кроком є синхронізація українських законів зі Стратегією ЄС щодо прав дитини [1] та Європейською гарантією для дітей [2], що передбачає перехід від «об’єктного» сприйняття дитини (як того, про кого просто піклуються) до «суб’єктного». У європейській практиці дитина є повноправним учасником суспільних відносин, чия думка має бути почута при прийнятті будь-яких рішень, що стосуються її життя. Таке бачення базується на трьох системних принципах: право бути почутою: будь-яке рішення органів влади, суду чи опіки має прийматися лише після врахування думки дитини, якщо вона здатна її сформулювати; найкращі інтереси дитини: це не просто загальна

фраза, а юридичний стандарт, згідно з яким інтереси неповнолітнього мають перевагу над інтересами батьків, держави чи інших суб'єктів; інклюзивність захисту: європейська гарантія для дітей вимагає, щоб держава не просто «захищала», а активно долала бар'єри (бідність, відсутність освіти, соціальну ізоляцію), які заважають дитині реалізувати свої прав.

Таким чином, гармонізація законодавства – це не просто зміна термінів у законах, а створення механізмів, де дитина стає активним «гравцем» у правовому полі, а держава бере на себе роль гаранта її можливостей, а не просто «наглядача».

По-друге, стратегічним напрямом є реформа системи догляду та виховання, відома у європейській практиці як деінституціоналізація. Системність євроінтеграційних змін найяскравіше проявляється саме тут – у рішучій відмові від застарілих інтернатних закладів радянського зразка. Європейський стандарт, закріплений у численних директивах, стверджує фундаментальну істину: жодна, навіть найкраще облаштована установа, не може замінити дитині люблячу родину. Інституційна опіка часто призводить до соціальної ізоляції та затримки розвитку, тоді як сімейне середовище забезпечує необхідну психологічну стабільність та індивідуальний підхід.

У зв'язку з цим, державна політика України сьогодні проходить через складну трансформацію, орієнтуючись на два ключові вектори: 1) розвиток сімейних форм виховання: пріоритетом стає не просто «нагляд», а інтеграція дитини в громаду, що реалізується через розширення мережі опіки та піклування, створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Окреме місце посідає інститут патронатної сім'ї, що надає тимчасовий прихисток дітям, які опинилися в кризовій ситуації, запобігаючи їхньому потраплянню до притулків; 2) превенція та підтримка біологічних родин: європейська модель базується на принципі, що дитина не повинна бути вилучена з сім'ї лише через бідність, незадовільні житлові умови або тимчасові складні обставини батьків. Замість того, щоб фінансувати утримання дитини в інтернаті, держава має інвестувати в соціальний супровід родини, надаючи їй необхідні інструменти для виходу з кризи.

Це надзвичайно складна реформа, яка вимагає не лише зміни нормативних актів, а й повного перерозподілу фінансових потоків. Суть змін полягає у переході від фінансування «стін і ліжко-місць» величезних інтернатів до фінансування конкретних соціальних послуг на рівні громад, що передбачає створення в кожному територіальному об'єднанні

інклюзивно-ресурсних центрів, денних центрів перебування та служб раннього втручання.

Таким чином, деінституціоналізація стає не просто закриттям закладів, а розбудовою нової, людиноцентричної системи, де ресурси слідують за потребами дитини, забезпечуючи її право на щасливе дитинство у сімейному колі.

По-третє, це створення безпечного правового та цифрового простору. Комплексний захист прав дитини неможливий без глибокого реформування системи правосуддя. Україна активно впроваджує міжнародні стандарти «правосуддя, дружнього до дитини», головна мета яких – мінімізувати психологічну травматизацію неповнолітніх, що опинилися в орбіті правосуддя.

Це реалізується через впровадження таких інструментів:

- модель Барнахус (Barnahus) [3]: створення спеціалізованих міждисциплінарних центрів, де в одному безпечному приміщенні дитина може отримати медичну, психологічну допомогу та надати свідчення, що дозволяє уникнути багаторазових допитів у ворожому для дитини середовищі поліцейського відділку чи суду;

- спеціалізована підготовка кадрів: євроінтеграція вимагає наявності суддів, прокурорів та адвокатів, які володіють знаннями з вікової психології та навичками комунікації з дітьми, забезпечуючи їхнє право бути почутими без тиску чи залякування.

Окремим, надзвичайно гострим викликом є адаптація до європейських норм кібербезпеки. В епоху тотальної цифровізації захист дитини виходить далеко за межі фізичного світу. Україна, як майбутній член ЄС, бере на себе зобов’язання імплементувати директиви щодо протидії сексуальному насильству та експлуатації дітей в інтернеті, що включає захист персональних даних (забезпечення високих стандартів приватності для дітей у соціальних мережах та освітніх онлайн-платформах) та протидія кіберзагрозам (розробка системних механізмів боротьби з кібербулінгом, грумінгом (налагодженням контактів з дітьми зі злочинною метою) та поширенням шкідливого контенту).

Таким чином, формування безпечного простору – це створення цифрового та правового «щита», який гарантує, що розвиток технологій та складність юридичних процедур не стануть загрозою для ментального та фізичного здоров’я дитини. Означене є невід’ємною частиною зобов’язань України перед європейськими партнерами, спрямованою на побудову

суспільства, де безпека кожного маленького громадянина є безумовним пріоритетом.

Резюмуючи викладене, зазначимо, що успішна євроінтеграція України безпосередньо залежить від здатності держави трансформувати систему захисту дитинства з формально-інституційної у людиноцентричну модель, де дитина визнається повноправним суб'єктом права. Реалізація стратегічних реформ – від деінституціоналізації до впровадження стандартів дружнього правосуддя та кібербезпеки – є не лише виконанням міжнародних зобов'язань, а й фундаментом для збереження людського капіталу в умовах воєнних та післявоєнних викликів. Лише через комплексну синергію оновленого законодавства, розвиток сімейних форм виховання та створення безпечного цифрового простору Україна зможе побудувати дієву систему захисту, в центрі якої стоятимуть найкращі інтереси дитини як найвищої цінності європейської спільноти

Список використаних джерел:

1. The EU Strategy on the Rights of the Child and the European Child Guarantee. URl: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en

2. Про впровадження Європейської гарантії для дітей в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1558. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1558-2025-%D0%BF#Text

3. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус). Наказ від 26.07.2024 № 2218/5/180/523/352-Н/1306 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text

Куріченкова Марія Артемівна,
студентка 2 курсу Державного торгівельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних умовах державотворення та європейської інтеграції України принцип верховенства права набуває визначального значення. Він є основою функціонування демократичного суспільства, гарантією захисту прав і свобод людини та необхідною умовою ефективного державного управління. У процесі європейської інтеграції дотримання цього принципу виступає ключовим критерієм відповідності держави європейським стандартам [1].

Принцип верховенства права закріплений у Конституції України та передбачає панування права в усіх сферах суспільного життя. Він визначає

засади конституційного ладу, права і свободи людини і громадянина, а також організацію та функціонування органів державної влади [2].

Однією з ключових проблем залишається недостатня незалежність судової влади. Попри проведені реформи, судова система все ще зазнає впливу політичних та адміністративних чинників, що негативно впливає на довіру громадян до правосуддя.Ще однією проблемою є нерівномірність правозастосування, коли однакові правові норми застосовуються по-різному залежно від суб'єктів або обставин справи. Це порушує принцип рівності перед законом та послаблює правову визначеність.Суттєвим викликом залишається корупція в органах державної влади, яка впливає на прийняття рішень і підриває ефективність державного управління.

Окремою проблемою є нестабільність законодавства, що проявляється у частих змінах нормативно-правових актів та їх недостатній узгодженості, що створює стан правової невизначеності.У процесі європейської інтеграції важливу роль відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка формує стандарти тлумачення прав людини та принципу верховенства права [3].

Подолання зазначених проблем потребує системного підходу. Насамперед необхідне посилення незалежності судової влади шляхом удосконалення процедур добору суддів, забезпечення прозорості їх діяльності та підвищення рівня відповідальності

.Важливим напрямом є підвищення ефективності антикорупційної політики через зміцнення інституційної спроможності відповідних органів та впровадження дієвих механізмів запобігання корупції.Не менш важливою є стабілізація законодавства шляхом підвищення якості нормотворчого процесу та забезпечення узгодженості нормативно-правових актів.

Імплементація принципу верховенства права в Україні є складним і багаторівневим процесом, який поєднує нормативне закріплення європейських стандартів із поступовим удосконаленням практики їх застосування. Основні проблеми зосереджені у сфері судової незалежності, нерівномірності правозастосування, корупційних ризиків та нестабільності законодавства.

Європейська інтеграція виступає ключовим стимулом реформ, оскільки орієнтація на стандарти ЄС та практику ЄСПЛ формує стратегічний напрям розвитку національної правової системи.Отже, досягнення реального верховенства права можливе лише за умови комплексного реформування

правової системи України та її наближення до європейських демократичних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

3. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Офіційний сайт. URL: https://echr.coe.int

Кучук Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

НОРМАТИВНЕ ВТІЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ГЕНЕЗИС ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Формування ціннісної архітектури юридичної системи ЄС відбувалося через послідовну зміну кількох історичних фаз. Зокрема, під час підписання Паризької угоди (1951) та Римських домовленостей (1957) ключовий акцент зміщувався на розбудову господарської взаємозалежності. Такий прагматизм слугував запобіжником проти відновлення воєнної агресії між європейськими націями. Проте вже первинні установчі акти містили імпліцитне розуміння того, що ринкова конвергенція є лише інструментарієм. Кінцевою ж метою бачилося подолання ідеологічних розривів заради стабільного мирного співіснування та зміцнення ліберальних політичних начал. Хоча цей період проходив під впливом блокового протистояння холодної війни [1], що розділило регіон на десятиліття, фундамент для майбутньої єдності закладався саме через економічну інтеграцію.

Якісна трансформація конститутивної природи об'єднання відбулася завдяки Маастрихтському договору 1992 року. Цей документ не просто модернізував інституційний дизайн, а вперше задекларував на рівні вищого права безумовну пріоритетність народовладдя, верховенства права та гарантування прав особи [2]. Означені категорії були визначені як стратегічні вектори розвитку всієї спільноти. Прикметно, що вказані ідеали набули статусу не тільки внутрішніх засад, а й перетворилися на зовнішній інструмент легітимності. Вони стали фундаментом для затвердження потенційних учасників організації, що фактично означало

перехід аксіології з площини абстрактних гасел у площину обов'язкових нормативних вимог для членства.

Системне завершення цього процесу пов'язане з інституціоналізацією Копенгагенських вимог 1993 року. Завдяки їм загальні етико-правові принципи отримали чітку дескрипцію та форму придатних для вимірювання стандартів. Зокрема, акцентувалося на міцності демократичних установ, забезпеченні правовладдя та захисті інтересів різних груп. Таким чином, згадані критерії відіграли визначальну роль у конвертації філософських категорій у прикладні критерії перевірки, які стали невід'ємною частиною регламентованого механізму розширення Європейського Союзу.

З часом роль зазначених приписів суттєво зросла: вимоги, сформульовані в Копенгагені, перетворилися з разового «вступного іспиту» на перманентний еталон перевірки спроможності національних інститутів, що залишається чинним і для повноправних учасників спільноти. У такій ретроспективі вони відіграють функцію сполучного елемента, що поєднує етичну субстанцію об'єднання з його нормативним масивом, що гарантує гармонійне співіснування ідеологічних засад європейської інтеграції та специфічних правових зобов'язань, покладених на держави. Отже, Маастрихтська угода в синергії з копенгагенськими установками сформували базис для конструювання системи, де загальноєвропейські ідеали діють як правозначущі параметри. Вони одночасно детермінують архітектуру внутрішнього устрою ЄС та дефініюють передумови для його майбутнього територіального зростання.

Визначальним етапом цієї трансформації стало надання Хартії основоположних прав 2000 року [3] статусу первинного законодавства, що відбулося у 2009 році завдяки імплементації Лісабонського договору. Вказаний документ упорядкував перелік базових свобод у межах шести змістовних розділів, що охоплюють гідність особи, її рівність, солідарність, правосуддя, а також права. Така структура наочно ілюструє систему аксіологічних пріоритетів, де повага до людської особистості є центральним стрижнем усієї юрисдикції Союзу. У науковому дискурсі подібний поступ кваліфікується як процес конституціоналізації ціннісного базису інтеграційних процесів. Як було згадано раніше, антропоцентризм виступає базовою категорією, що визначає етичну, правову та соціальну сутність індивіда в межах демократичного устрою. Вона є тим наріжним каменем юриспруденції, що зумовлює існування людських прав, гарантує справедливий розподіл благ, свободу та рівноправність [4].

Варто зауважити, що зміст другої статті Договору про ЄС охоплює не просто теоретичні вектори, а юридично вагомі детермінанти приналежності до європейської правової сім'ї. Такі засади, як шанування гідності, свобода, демократичний устрій, рівноправність та верховенство права, відіграють роль конституційних доктрин, що окреслюють межі правомірної активності держав-учасниць. У зазначеному контексті вони позбавлені виключно риторичного забарвлення: завдяки наявності контрольних інструментів (передусім санкційного алгоритму, передбаченого статтею 7 Договору про ЄС) ці категорії стають жорсткими стандартами, ігнорування яких тягне за собою серйозні інституційні санкції.

Водночас Хартія основоположних прав не тільки забезпечує практичне застосування вказаних ідеалів, а й упорядковує їх як чітко окреслені юридичні домагання особи. Таким чином, Хартія виступає своєрідним ретранслятором аксіологічних понять у термінологію конкретних вимог, на які можна спиратися під час судового розгляду. Для ілюстрації: ідея гідності конвертується у категоричну заборону тортур, примусової праці чи жорстокого поводження з людиною; натомість принцип рівності втілюється у комплексну систему юридичного захисту від будь-яких проявів дискримінації.

Проте дана кореляція не є лінійною. Необхідно наголосити, що, по-перше, базові цінності володіють автономним нормативним потенціалом, який виходить за межі Хартії. Сучасні прецеденти Суду ЄС підтверджують: друга стаття Договору може слугувати самостійним підґрунтям для правової оцінки дій урядів навіть за відсутності очевидного порушення специфічних норм Хартії, що особливо актуально у провадженнях, що стосуються масштабних ризиків для стабільності правовладдя.

Окрім цього, змістовне наповнення цінностей значно ширше за обсяг Хартії. Остання фіксує переважно ті аспекти, що корелюють із суб'єктивними правами індивіда. На противагу цьому, такі фундаментальні речі, як інституційний дизайн народовладдя або структурні параметри автономності судового корпусу, не вичерпуються індивідуальними інтересами, залишаючись у ширшому домені загальносоюзних цінностей.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що аксіологічна архітектура ЄС еволюціонувала від допоміжного інструменту економічної інтеграції до автономного нормативного фундаменту всього правопорядку Спільноти. Цей шлях позначений переходом від імпліцитного визнання ідеалів миру та демократії в установчих договорах 1950-х років до їх чіткої інституціоналізації в Маастрихтському та Лісабонському договорах.

Ключовим результатом цієї трансформації стало формування дворівневої системи захисту та реалізації цінностей: 1) на рівні первинного права (ст. 2 Договору про ЄС): цінності функціонують як конституційні засади, що визначають легітимність держав-членів та передбачають жорсткі санкційні механізми за їх системне ігнорування; 2) на рівні Хартії основоположних прав: відбувається операціоналізація цих абстрактних ідеалів через їх конвертацію у конкретні суб'єктивні права та юридичні вимоги, доступні для безпосереднього судового захисту.

Сучасний правопорядок ЄС ґрунтується на принципі антропоцентризму, де людська гідність виступає наріжним каменем юриспруденції. Водночас цінності зберігають самостійне нормативне значення, що виходить за межі індивідуальних домагань особи, охоплюючи структурні вимоги до демократії та незалежності судової влади. Таким чином, цінності перетворилися з декларативних політичних орієнтирів на операційні юридичні стандарти, які детермінують внутрішню стабільність Союзу та визначають вектори його подальшої експансії.

Список використаних джерел:

1. History of the European Union 1945-59. URl: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

3. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL: https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/

4. Кучук А.М. Право як лабіринт визначеності: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 128 с.

Лабенська Лілія Леонідівна,
доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів
Костюк Катерина Володимирівна,
студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ЦІННОСТІ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Членство в Європейському Союзі (далі – ЄС) є стратегічним вектором розвитку України, її майбутнього, символізує відданість цінностям ЄС, прагнення економічної, політичної, правової та соціальної інтеграції. Однак,

на цьому шляху існує значна кількість перешкод суб'єктивного та об'єктивного характеру.

Процес визначення пріоритетів післявоєнного відновлення України напередодні підготовки до членства в ЄС є складним завданням. Облік економічних, соціальних та інших чинників потребує всебічного та збалансованого підходу. Важливо враховувати передовий досвід та практики держав-членів ЄС, але також необхідно зберігати українську ідентичність та унікальність національного відновлення. [1, с. 48]

У 2022 році вступ до ЄС був спрямований на активізацію військових зусиль України та підвищення ефективності європейських спільних цінностей при їхньому захисті на полі бою. У такому разі виникає питання, чи буде подальший процес вступу України до ЄС, так званим, підходом «вступ через війну» або ж, відбуватиметься за шляхами «поступової інтеграції». На це питання немає очевидної відповіді, принаймні, до закінчення війни в Україні. Швидше за все, Україна використовуватиме всі ці підходи, оскільки вона є першою та єдиною країною-кандидатом в історії європейської інтеграції, яка розпочала ретельний процес вступу, тоді як виснажливі воєнні дії загрожують її існуванню як незалежної держави. Це передбачає переформатування процесу вступу до ЄС не лише як заходи щодо приведення країн-кандидатів у відповідність до жорстких «копенгагенських критеріїв», а й як інструмент забезпечення безпеки, миру та повоєнного відновлення України. [2, с. 1065].

Для того, щоб це дослідити думку українського суспільства з питань повоєнної євроінтеграції, будемо спиратися на оригінальні емпіричні дані.

У лютому 2025 року було розроблено та проведено соціологічне опитування з використанням Google Forms. Опитування розроблено з метою виявлення громадської думки з двох взаємопов'язаних питань: які принципи мають визначати повоєнне відновлення України та наскільки сильно українське суспільство підтримує інтеграцію європейських правових стандартів у цей процес. У зборі даних взяли участь 111 респондентів із 16 регіонів України, що відображає широкий географічний розподіл. Найбільша частка учасників (77,5%) припала на Дніпропетровську область. Однак опитування також охопило Запорізьку, Київську, Одеську, Харківську, Сумську, Волинську, Житомирську, Рівно-Донецьку, Львівську, Вінницьку, Херсонську, Чернігівську, Кіровоградську та Тернопільську області, що гарантує, що вибірка не обмежувалася одним регіоном чи макрорегіоном.

Результати цього незалежно проведеного опитування є емпіричною основою для аналізу, представленого в цій статті.

Респондентам було запропоновано оцінити, якою мірою відновлення України має ґрунтуватися на європейських цінностях. Результати показують сильну загальну підтримку: 32,4% повністю погодилися, 31,5% значною мірою погодилися, 27,9% зайняли нейтральну позицію, 6,3% значною мірою не погодилися та лише 1,8% повністю не погодилися. 63,9% респондентів позитивно оцінили необхідність стратегії відновлення, орієнтованої на Європу.

Одне з центральних питань стосувалося ставлення громадян до твердження про те, що забезпечення прав людини має бути основою відновлення України. Результати продемонстрували виключно високий рівень консенсусу: 63,1% повністю погодилися, 27,9% значною мірою погодилися, 7,2% не визначилися і лише 0,9% значною чи повною мірою не погодилися. 91% респондентів підтримали права людини як пріоритетний принцип відновлення.

Учасникам опитування також було поставлено питання про те, чи сприятиме успішному відновленню України впровадження стандартів ЄС у галузі прав людини. Результати показали: 27,0% повністю погодилися, 47,7% загалом погодилися, 22,5% не були впевнені, 1,8% загалом не погодилися та 0,9% повністю не погодилися. Таким чином, 74,7% позитивно оцінили роль стандартів ЄС у процесі відновлення.

Опитування виявило більш тонку картину щодо суспільної довіри до державних інституцій. Серед респондентів: 38,7% повідомили про середній рівень довіри; 27,9% - про низький, 15,3% - про дуже низький, 15,3% - про відносно високий; і лише 2,7% - про дуже високий. Це означає, що 43,2% висловлюють низьку чи дуже низьку довіру до державних органів у галузі прав людини.

Респондентам було запропоновано визначити, які цінності ЄС вважають найбільш важливими для майбутнього України. Розподіл був таким: свобода та безпека - 92,8%, повага до прав людини - 88,3%, рівність і недискримінація - 69,4%, демократія - 65,8%, солідарність - 45,9%, верховенство права - 44,1%.

Пріоритетність свободи та безпеки (92,8%) відображає безпосередній контекст війни, тоді як висока значимість прав людини (88,3%) та рівності (69,4%) підтверджує широку легітимність правозахисної парадигми в українському публічному дискурсі. Примітно, що верховенство права –

формальна передумова вступу до ЄС – посіла останнє місце серед перелічених цінностей (44,1%), що вказує на потенційний розрив між формальними вимогами ЄС та ієрархією цінностей громадян, на який слід звернути увагу в рамках післявоєнних зусиль з громадянської освіти.

Результати опитування в цілому свідчать про сильну та послідовну проєвропейську нормативну орієнтацію громадян України у 16 регіонах. Випливають три основні висновки: по-перше, існує значна громадська підтримка (63,9%) ідеї засновувати відбудову України на європейських цінностях, а також майже одностайний консенсус (91%) щодо того, що права людини мають бути її основоположним принципом; по-друге, значна більшість (74,7%) підтримує впровадження стандартів ЄС у сфері прав людини як шлях до успішної відбудови - це висновок, що виправдовує підхід, заснований на умовах, закладений в інструментах підтримки ЄС, таких як «Механізм для України»; по-третє, помірна або низька довіра до державних інституцій (43,2% респондентів заявляють про низьку або дуже низьку довіру у сфері прав людини) свідчить про значний розрив у впровадженні. Без суттєвої інституційної реформи існує ризик, що нормативні прагнення громадян залишаться незадоволеними.

На основі отриманих висновків пропонується наступне:

1. Стандарти у сфері прав людини мають бути чітко включені до всіх національних планів відбудови, а для забезпечення їх дотримання та підзвітності слід запровадити незалежні механізми моніторингу з боку громадянського суспільства.

2. Для зміцнення довіри громадськості до державних інституцій необхідні структурні реформи судової системи та антикорупційні реформи, які мають бути передумовою, а не побічним результатом процесу відбудови.

3. Кампанії з громадянської освіти повинні пов’язувати абстрактні цінності ЄС - зокрема верховенство права (44,1 % значущості) - з конкретними післявоєнними реаліями, щоб подолати розрив між ціннісними уподобаннями громадян та формальними вимогами щодо вступу.

4. Архітектура відбудови має бути розроблена з урахуванням механізмів участі, які надають громадянам, зокрема переміщеним особам, право голосу у визначенні того, як реалізуються цінності ЄС, тим самим зміцнюючи соціальний договір між державою та суспільством у воєнний час.

Список використаних джерел:

1. Leshchenko K., Leshchenko S. Determining Priorities for Ukraine's Post-War Reconstruction in the Conditions of Preparation for EU Membership. Economics of

Development. 2023. Vol. 22, No. 3. P. 42-50. DOI: 10.57111/econ/3.2023.42. URL: https://ecdev.com.ua/en/journals/t-22-3-2023

3. Petrov R. Bumpy Road of Ukraine Towards the EU Membership in Time of War: "Accession Through War" v "Gradual Integration". European Papers. 2023. Vol. 8, No. 3. P. 1057-1065. DOI: 10.15166/2499-8249/701. URL: https://www.europeanpapers.eu/europeanforum/bumpy-road-ukraine-towards-eu-membership

Пекарчук Альона Володимирівна,
доктор філософії у галузі права, провідний юрисконсульт відділу правового забезпечення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

ЛЮДСЬКІ ПРАВА ЯК ЦІННІСТЬ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Актуальність дослідження людських прав як цінності у демократичному суспільстві зумовлена зростанням напруження між формальними демократичними процедурами та їх змістовним наповненням у сучасних умовах. Посилення безпекових викликів, трансформація ролі держави, розширення сфер її втручання у приватну автономію, а також тенденції до релятивізації фундаментальних стандартів свободи і гідності актуалізують потребу у переосмисленні людських прав не лише як юридичних конструкцій, а як базових орієнтирів суспільного розвитку. За таких обставин особливого значення набуває з’ясування їх аксіологічної природи, здатності визначати межі здійснення публічної влади та забезпечувати змістовну якість демократії, що виходить за межі суто процедурного розуміння народовладдя.

Вважаємо, що людські права як цінність у демократичному суспільстві не зводяться до сукупності нормативних приписів або інституційних гарантій; вони постають фундаментальною засадою організації публічної влади, критерієм її легітимності та водночас межами її здійснення. Саме у цьому вимірі людські права мають аксіологічну природу: вони не створюються державою і не вичерпуються позитивним правом, а існують як попередня й вища щодо них (держави і законодавства) реальність, що визначає зміст і спрямованість правового регулювання.

Наголосимо, що у демократичному суспільстві цінність людських прав проявляється передусім через їхню здатність обмежувати владу. Йдеться не лише про формально-юридичні обмеження, а про внутрішню орієнтацію публічної влади на повагу до гідності людини як вихідного принципу. Така орієнтація трансформує саму природу державної діяльності: вона перестає

бути самодостатньою і набуває інструментального характеру, підпорядковуючись забезпеченню простору свободи для кожної людини. У цьому аспекті згадаємо ст. 3 Конституції України згідно з якою «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Відповідно, правовладдя постає не як технічний механізм дотримання норм, а як ціннісно організований порядок, у якому будь-яке владне рішення оцінюється крізь призму його впливу на людські права.

Аксіологічний статус людських прав зумовлює і специфіку їх взаємодії з демократією. Демократія, розуміючись як спосіб організації влади, що ґрунтується на волевиявленні народу, не може розглядатися як самодостатня цінність. Вона набуває нормативної значущості лише за умови, що її процедури та результати узгоджуються з людськими правами. Інакше кажучи, більшість не є джерелом, здатним легітимувати будь-яке рішення: її воля обмежена тими межами, які випливають із невід'ємності людських прав. У цьому сенсі людські права виконують функцію «запобіжника» проти трансформації демократії у форму тиранії більшості. Тому на сьогодні у межах правової доктрини мова йде про справжню демократію. Як відзначає А. Кучук, «прийняття Декларації про справжню демократію стало важливим етапом у розвитку міжнародного розуміння демократичних цінностей та стандартів. Цей документ акцентує увагу на фундаментальних принципах демократії, які мають забезпечувати не лише формальну, але й змістовну реалізацію демократичного правління» [2, с. 93].

Разом із тим, людські права не протистоять демократії, а структурно її формують. Вони забезпечують умови для справжньої участі особи у публічному житті, зокрема через свободу вираження поглядів, свободу об'єднань, право на участь в управлінні державними справами. Без цих передумов демократичні процедури втрачають зміст і перетворюються на формальність. Таким чином, людські права і демократія перебувають у відносинах взаємної обумовленості: перші визначають межі та зміст другої, тоді як друга створює інституційні умови для реалізації перших.

Особливого значення набуває питання про те, яким чином людські права функціонують як цінність у правовій системі. Їх аксіологічна природа означає, що вони виконують не лише регулятивну, а й інтерпретаційну функцію. Будь-яка норма повинна тлумачитися у світлі людських прав, а у випадку колізій перевага має надаватися тому тлумаченню, яке забезпечує їх

максимальну реалізацію. Наведене зумовлює переорієнтацію юридичного мислення від формального застосування норм до їх змістовного осмислення з урахуванням ціннісного підґрунтя права.

У цьому контексті судова діяльність відіграє ключову роль, оскільки саме через правозастосування відбувається конкретизація людських прав у реальних життєвих ситуаціях. Суд, здійснюючи оцінку дій публічної влади, фактично визначає межі допустимого втручання у сферу людських прав, тим самим надаючи їм практичного змісту. Водночас це покладає на судову владу підвищену відповідальність: вона має діяти не лише як інтерпретатор закону, а як гарант ціннісних засад правового порядку.

Не менш важливою є проблема співвідношення людських прав із публічними інтересами. У демократичному суспільстві неминуче виникають ситуації, коли реалізація окремих прав може вступати у напруження з потребами суспільства загалом. Однак аксіологічний статус людських прав виключає можливість їх довільного обмеження. Будь-яке втручання повинно бути обґрунтованим, необхідним і пропорційним, причому тягар доведення цього покладається на державу. Такий підхід забезпечує баланс між індивідуальною свободою та публічними інтересами, не допускаючи підміни ціннісних орієнтирів утилітарними міркуваннями.

З огляду на викладене, людські права як цінність у демократичному суспільстві виконують комплексну функцію: вони є одночасно основою легітимності влади, критерієм оцінки її діяльності та орієнтиром розвитку правової системи. Їх значення виходить далеко за межі юридичної сфери, охоплюючи політичний, соціальний та культурний виміри суспільного життя. Саме через визнання і практичну реалізацію людських прав демократія набуває змістовного наповнення і перетворюється з формальної процедури на справжній механізм забезпечення свободи і гідності кожної людини.

Таким чином, розгляд людських прав як цінності дозволяє подолати редукціоністські підходи, що зводять їх до нормативного феномена, і відкриває можливість для глибшого розуміння їх ролі у сучасному правовому порядку. Вони постають не лише як об’єкт правового регулювання, а як його першооснова, що визначає межі допустимого, спрямовує розвиток інститутів і забезпечує цілісність демократичного суспільства.

Список використаних джерел.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.

2. Кучук А. М. Право як лабіринт визначеності: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 128 с.

Пекарчук Володимир Михайлович,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права Пенітенціарної академії України

ІНСТИТУЦІЙНІ МОДЕЛІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Пенітенціарна система є одним із найбільш показових індикаторів сформованості правової держави: саме у поводженні з особами, позбавленими волі, найвиразніше проявляються реальні, а не декларативні пріоритети публічної влади у сфері прав людини. Для держав на пострадянському просторі реформування пенітенціарної системи є водночас завданням інституційної трансформації та ціннісної переорієнтації – переходу від логіки покарання до логіки ресоціалізації.

Актуальність піднятої проблематики визначається кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, Україна перебуває в процесі євроінтеграції, що передбачає приведення пенітенціарного законодавства і практики у відповідність із Європейськими пенітенціарними правилами [1] та практикою Європейського суду з прав людини. По-друге, повномасштабна збройна агресія російської федерації з лютого 2022 р. поставила перед системою безпрецедентні виклики – евакуацію установ, порушення прав ув'язнених на окупованих територіях та ін., – які виявили прогалини як у національному регулюванні, так і в механізмах міжнародного гуманітарного права. По-третє, незважаючи на значний масив нормативних змін останнього десятиліття, питання ефективності їхньої імплементації залишається малодослідженим у вітчизняній юридичній науці.

Відзначимо, що пенітенціарна система України від моменту набуття незалежності у 1991 р. пройшла три послідовні етапи інституційного розвитку, кожен із яких відповідав певній управлінській парадигмі та різною мірою корелював із міжнародними стандартами поводження з ув'язненими.

Перший етап (1991–2003) характеризується прямим успадкуванням радянської виправно-трудової моделі, в якій домінувала репресивна функція держави. Установи виконання покарань залишалися у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ, що за своєю природою відображало ототожнення пенітенціарної функції з функцією охорони правопорядку [2, с.

21]. Така організаційна конфігурація структурно унеможливлювала реалізацію реабілітаційних та ресоціалізаційних цілей, оскільки інституційна культура відомства орієнтувалася на безпекові пріоритети за мінімальної уваги до прав засуджених. Відсутність ефективного незалежного нагляду, перманентне переповнення установ та систематичне застосування катувань фіксувалися у доповідях Комітету ООН проти катувань та Комітету Ради Європи з питань запобігання катуванням упродовж усього зазначеного періоду.

Другий етап (2003–2016) пов'язаний із прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу України (2003) і подальшим інституюванням Державного департаменту з питань виконання покарань (згодом – Державної пенітенціарної служби України) як окремого центрального органу виконавчої влади. Ці зміни мали виразний декларативний характер: нормативно закріплювалися принципи поваги до людської гідності, забезпечення правового статусу засудженого, диференційованого підходу до виконання покарань. Водночас інституційна інерція залишалася значною. Перебування системи поза структурою Міністерства юстиції консервувало закритість відомства, обмежувало цивільний контроль і гальмувало впровадження альтернативних кримінально-правових заходів. Аналіз правозастосовної практики цього періоду засвідчує розрив між нормативним текстом і реальним дотриманням прав засуджених: обмеження права на листування, неналежне медичне забезпечення, тортури на допитах залишалися системними явищами, що підтверджується матеріалами Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

Третій етап (2016 – дотепер) розпочався з передачею пенітенціарної системи до сфери управління Міністерства юстиції та утворенням Державної кримінально-виконавчої служби України. Ця реорганізація відображала концептуальний зсув від силової до правозахисної парадигми та стала умовою для гармонізації вітчизняного законодавства з Європейськими пенітенціарними правилами. У цей самий період набула нормативного оформлення система пробації: Закон України «Про пробацію» (2015) [3] та подальше формування Державної установи «Центр пробації» заклали інфраструктурну основу для альтернативних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Запровадження інституту Національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань та поступова активізація діяльності означених інститутів

формально завершили контрольну архітектуру, хоча її ефективність залишається предметом дискусій.

Ефективність пенітенціарних реформ, на нашу думку, визначається взаємодією трьох груп чинників: нормативних (якість законодавства), організаційних (інституційна спроможність) та культурних (корпоративна культура персоналу).

З нормативного погляду сучасна Україна має відносно розвинену правову базу у сфері виконання покарань, підзаконні акти про моніторинг прав засуджених тощо. Проте нормативна насиченість не конвертується автоматично в правозастосовну практику – феномен, що в інституційній теорії описується як «виконавчий розрив» (implementation gap). Причини цього розриву є системними: низький рівень оплати праці персоналу установ, що генерує ризики корупції; відсутність кар'єрних стимулів для правозахисної орієнтації; відповідні управлінські практики.

Організаційний вимір реформ визначається тим, що передача системи до Міністерства юстиції України створила нову інституційну конфігурацію, проте не змінила автоматично управлінської логіки на операційному рівні. Процес деміліаризації персоналу установ залишається незавершеним. Запровадження пробації, попри законодавче оформлення, стримується недостатньою кількістю пробаційних офіцерів і слабкою координацією з органами місцевого самоврядування.

Культурний чинник є найменш піддатним до швидких реформ. Зміна цієї культури передбачає системне переосмислення освітніх програм, критеріїв оцінки ефективності та соціального статусу пенітенціарної служби.

Відтак, варто відзначити, що пенітенціарна система України перебуває у стані незавершеної трансформації. Інституційний аналіз вказує, що реформи 2003–2016 рр. заклали нормативно-організаційний фундамент для переходу до правозахисної моделі, проте їхня імплементація залишається непослідовною внаслідок структурних обмежень ресурсного, кадрового та культурного характеру.

Повномасштабна збройна агресія з лютого 2022 р. виявила нові виміри проблематики: нездатність існуючих механізмів міжнародного гуманітарного права забезпечити захист прав ув'язнених на окупованих територіях актуалізує потребу доопрацювання Женевських конвенцій стосовно цивільних осіб, позбавлених волі в умовах окупації. Означене питання набуває самостійного наукового і правотворчого значення.

Вважаємо, що перспективи подальшого розвитку пенітенціарної системи України слід розглядати у трьох взаємопов'язаних напрямах: по-перше, послідовне впровадження пробації та альтернативних покарань як засобу скорочення осіб в місцях несвободи; по-друге, завершення деміліаризації та системна зміна кадрової культури; по-третє, розбудова незалежного моніторингового механізму із забезпеченням його реальними повноваженнями та ресурсами. Реалізація цих напрямів відповідає як євроінтеграційному курсу держави, так і нормативним зобов'язанням у сфері прав людини, взятим Україною в рамках Ради Європи та ООН.

Список використаних джерел.

1. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006) Комітету Міністрів держав-учасниць). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text

2. Пекарчук В.М. Трансформація органів державної влади України у сфері виконання покарань: тенденції 1990-2000-х років. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2017. №6(188). С. 20-24.

3. Про пробацію. Закон України від 5 лютого 2015 року. Відомості Верховної Ради. 2015. № 13. Ст. 93.

Савущик Вероніка Костянтинівна,
студентка 1 курсу факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету
Тушева Катерина Геннадіївна,
студентка 1 курсу факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Процес набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі вимагає не лише гармонізації законодавства, а і оновлення взаємин між владою та громадянами. Сучасне врядування - це перехід від панування державних установ до служіння суспільству. Ключовим орієнтиром тут є засади досконалого управління, що ґрунтуються на прозорості та відповідальності. Втілення цих підходів дозволить побудувати справедливу державу, де гідність людини є головною цінністю.

В Україні постала необхідність переходу від мало дієвої системи управління, до сучасної системи управління. Попереду багато важливих змін, але вже позаду два важливих етапи децентралізації, що свідчить що Україна на правильному шляху. Важливу роль в публічному управлінні європейських

країн відводиться управлінню яке формується саме на місцях, тому Україні варто приділити цьому значну увагу. На теперешній час в Україні створюється багато територіальних громадських об'єднань та надається їм достатньо великих можливостей та самостійності, що свідчить зросла увага до місцевого рівня публічного управління. Існує термінова потреба вдосконалити систему набору на державну службу, поліпшити умови праці, забезпечити рівні можливості та забезпечити гідну оплату праці в усіх органах влади та встановити стандарти, такі зміни можуть призвести до зниження рівня корупції, підвищеннязацікавленості державних службовців у їх роботі та залучення нових висококваліфікованих спеціалістів. Для ефективного управління людськими ресурсами необхідно створити єдину електронну систему в якій зможуть працювативсі державні службовці, це дозволить забезпечити прозорість та підзвітність органів влади, так як вся інформація буде знаходитися в єдиній системі [1].

Правовою основою для імплементації європейських стандартів публічного управління в Україні є насамперед Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014), яка у главі 1 розділу IV встановлює зобов'язання у сфері адміністративного співробітництва та реформування публічного управління. Конституція України закріплює принцип верховенства права (ст. 8), пріоритет прав і свобод людини (ст. 3), а також підзвітність органів виконавчої влади .

Стратегія реформування публічного управління України на 2022–2025 роки, затверджена Кабінетом Міністрів України, визначає пріоритети приведення державного управління у відповідність до стандартів ЄС. Вона охоплює такі напрями: реформу державної служби, удосконалення системи надання адміністративних послуг, децентралізацію влади, зміцнення інституційної спроможності та боротьбу з корупцією.

Закон України «Про державну службу» (2015) запровадив конкурсний відбір на посади, систему оцінювання результатів службової діяльності та кодекс етичної поведінки державних службовців, наближаючи вітчизняне законодавство до загальноєвропейських стандартів. Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011) реалізує принцип прозорості та відкритості публічного управління [2].

Набуття Україною членства в ЄС вимагає докорінного оновлення взаємин між владою та громадянином: переходу від панування державних установ до служіння суспільству, де ключовими цінностями є прозорість, відповідальність та людська гідність. Успішні етапи децентралізації та

розвиток територіальних громад свідчать про правильний вибір курсу на зміцнення місцевого самоврядування як основи європейської моделі врядування. Для подальшого поступу необхідно вдосконалити систему набору на державну службу, забезпечити прозорі конкурси, гідну оплату праці та впровадити єдину електронну систему управління людськими ресурсами, що дозволить мінімізувати корупцію та залучити фахівців [3]. Спираючись на Конституцію України, Угоду про асоціацію з ЄС та Стратегію реформування на 2022–2025 роки, держава послідовно наближає національне законодавство, зокрема у сферах доступу до інформації та адміністративних послуг, до загальноєвропейських стандартів [4]. У підсумку, побудова людиноцентричної системи управління є не лише вимогою інтеграції, а й запорукою створення ефективної та справедливої держави, здатної відповідати на виклики сучасності та захищати інтереси кожного громадянина [5].

Список використаних джерел:

1. Грабар Н. М., Кравченко Т. А. Імплементація європейського досвіду у практику сучасного публічного управління України // Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2023. №2. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/412 (дата звернення: 07.05.2026).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: підписана 21 березня, 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. Ст. 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19

4. Про схвалення Стратегії реформування публічного управління України на 2022–2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17

Степанюк Дарина Василівна,
здобувачка 1 курсу магістратури,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ ТА ЇЇ БАГАТОСТОРОННЯ ДИПЛОМАТІЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Французька Республіка традиційно посідає центральне місце в рамках європейської інтеграції та багаторівневої системи багатосторонньої дипломатії. З моменту створення Європейського Співтовариства після Другої світової війни французька зовнішня політика керується ідеєю, що європейська інтеграція служить не лише економічним, правовим і політичним цілям, а й зміцнює міжнародний вплив і стратегічну автономію держави.

Сучасна французька дипломатія поєднує національні інтереси з підтримкою міжнародних організацій (інституцій), механізмів колективної безпеки та структур багатостороннього управління і правового регулювання.

У XXI столітті держава дедалі частіше позиціонує себе як захисника ліберального міжнародного порядку, європейської єдності та ефективного багатостороннього співробітництва у відповідь на геополітичну і геостратегічну нестабільність, регіональні конфлікти та зростаючу конкуренцію між світовими державами (глобальними акторами).

Однією із визначальних рис французької зовнішньої політики є її прихильність до концепції «європейського суверенітету».

Президент Еммануель Макрон неодноразово наголошував, що Європа має стати стратегічно автономною у сферах оборони, технологій, економіки та енергетичної безпеки. Франція розглядає європейську інтеграцію як механізм, за допомогою якого і держава, і Європейський Союз можуть посилити свій геополітичний вплив і зменшити зовнішню залежність від інших глобальних гравців, зокрема від США та Китаю [1, с. 6].

Тому французька дипломатія сприяє глибшій політичній інтеграції в рамках Європейського Союзу, зміцненню оборонної співпраці та більш скоординованій зовнішній політиці серед держав-членів ЄС. Такий підхід відображає розуміння того, що сучасні міжнародні виклики неможливо ефективно вирішувати виключно на національному рівні.

Важливість багатосторонності у французькій зовнішній політиці особливо помітна через активну участь Франції в міжнародних організаціях. Франція є постійним членом Ради Безпеки ООН і послідовно виступає за

міжнародне право, колективну безпеку та дипломатичне врегулювання конфліктів.

За даними Міністерства Європи та закордонних справ Франції, мультилатералізм є «принципом дії» французької дипломатії, оскільки глобальні виклики, такі як зміна клімату, тероризм, збройні конфлікти та економічна нестабільність, вимагають скоординованих міжнародних заходів [5].

Французька Республіка активно підтримує систему Організації Об'єднаних Націй, Паризьку кліматичну угоду, НАТО, Європейський Союз, G7 та G20 як платформи для глобального врядування та міжнародної співпраці.

Французька дипломатія також приділяє значну увагу просуванню демократичних цінностей, прав людини та верховенства права через багатосторонні інституції.

Міністерство Європи та закордонних справ Франції підкреслює, що вони прагнуть зміцнити міжнародні норми та інститути, які захищають мир, демократію та сталий розвиток [4].

Цей підхід тісно відповідає власній нормативній ідентичності Європейського Союзу як промоутера демократичного врядування та міжнародної співпраці. Тому Франція використовує багатосторонню дипломатію не лише для просування стратегічних інтересів, а й для захисту принципів, пов'язаних з європейською політичною та правовою традиціями.

Водночас трансформація міжнародної системи змусила Французьку Республіку адаптувати свої дипломатичні стратегії.

Поява багатополярності (поліцентричності), зростання напруженості між провідними державами та ослаблення деяких міжнародних інституцій створили нові виклики для європейської інтеграції та багатостороннього управління, міжнародного права і міжінституціонального співробітництва.

За даними Європейської ради з міжнародних відносин, європейські держави дедалі частіше стикаються з тиском у результаті геополітичної конкуренції за участю США, Китаю та Росії [3, с. 4].

Французька Республіка відреагувала на це, виступаючи за більш незалежну європейську зовнішню політику, здатну захищати європейські інтереси, принципи європейського права, зберігаючи при цьому механізми міжнародного співробітництва й співпраці.

Ця стратегічна концепція стала особливо помітною під час президентства Е. Макрона. Він неодноразово стверджував, що Європа повинна уникати залежності від зовнішніх сил і натомість розвивати стратегічну автономію у сферах безпеки, технологій та економічної політики.

Франція розглядає багатополярність (поліцентричність) не як загрозу, а як реальність, яка вимагає від Європи зміцнення своєї єдності та міжнародної ролі [2].

Тому французька зовнішня політика намагається збалансувати трансатлантичну співпрацю з розвитком незалежних європейських можливостей. Франція залишається відданою НАТО, але одночасно підтримує створення міцніших європейських оборонних структур у рамках ЄС.

Аспект безпеки французької багатосторонньої дипломатії став особливо важливим після агресії Росії проти України та загальної дестабілізації європейського безпекового середовища. Франція бере активну участь у місіях НАТО, ініціативах ЄС з безпеки та міжнародних дипломатичних зусиллях, спрямованих на збереження європейської стабільності. Французька Республіка розглядає себе як європейську державу і як глобального гравця у сфері безпеки, відповідальність якого виходить за межі Європи.

У цьому контексті також особливо важливим залишається франко-німецьке партнерство. Науковці Інституту Монтень зазначають, що Франція та Німеччина поділяють спільне прагнення захищати багатосторонні інституції та запобігати фрагментації міжнародного порядку [6].

Однак іноді виникають розбіжності щодо економічної політики, інтеграції у сфері оборони або відносин із зовнішніми державами. Незважаючи на це, двостороннє співробітництво між Парижем і Берліном продовжує забезпечувати політичне лідерство в Європейському Союзі.

На теоретичному рівні французька зовнішня політика демонструє взаємодію між національними інтересами та наднаціональною інтеграцією. Франція підтримує багатосторонність, оскільки це дозволяє країні зберігати глобальний вплив, одночасно зміцнюючи європейські інституції. Ця стратегія відображає більш широке європейське розуміння того, що колективні дії збільшують здатність держав реагувати на глобальні виклики [7, с. 12-16].

Отже, зовнішня політика Французької Республіки та її багатостороння дипломатія залишаються тісно пов’язаними з процесами європейської інтеграції та захистом міжнародного багатостороннього порядку, захистом загальних принципів права Європейського Союзу.

Франція розглядає Європейський Союз як політичний проєкт і водночас як стратегічний інструмент зміцнення європейського суверенітету та глобального впливу.

Завдяки активній участі в міжнародних організаціях, тісній співпраці з Німеччиною та підтримці міжнародного права й колективної безпеки

Франція прагне зберегти стабільність у дедалі складнішому міжнародно-правовому середовищі та поліцентричному світоустрої.

Список використаних джерел:

1. Bora S.I. Toward a more “sovereign” Europe? Domestic, bilateral, and multilateral strategies in French EU policy. Comparative European Politics. 2023. 21(5), 715–734.

2. Chatham House. French global status rests on averting bloc politics. Chatham House. 2025.

3. European Council on Foreign Relations. Rescuing multilateralism. ECFR. 2020.

4. French Ministry for Europe and Foreign Affairs. (n.d.). France and the United Nations. France Diplomacy. https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/france-and-the-united-nations/

5. French Ministry for Europe and Foreign Affairs. (n.d.). Multilateralism: A principle of action for France. France Diplomacy. https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/france-and-the-united-nations/multilateralism-a-principle-of-action-for-france/

6. Institut Montaigne. France, Germany and multilateralism. Institut Montaigne. 2021.

7. Ціватий В.Г. Емануель Макрон – «нове» обличчя Європи. Зовнішні справи. Науковий часопис. 2019. № 1. С. 12-16.

СЕКЦІЯ 2.
ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

Божок Аліна Юріївна,
студентка 1 курсу Державно торговельно-економічного університету

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАТНИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА НАУКИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Наразі в Україні важливого значення набувають процеси євроатлантичної та європейської інтеграції. Освіта та наука – це основні сфери, у яких держава адаптується до європейських стандартів і цінностей. Інтеграція сприяє підвищенню якості освіти, розвитку міжнародного співробітництва та підвищує конкурентоспроможність українських закладів освіти.

Європейська інтеграція України у сфері освіти передбачає наближення української освіти до стандартів ЄС. Для цього необхідно досягнути таких цілей : створення умов для активізації студентської мобільності, підвищення якості вищої освіти шляхом реформування та модернізації системи вищої освіти та наближення до кращих практик європейських країн, зближення в рамках Болонського процесу. Україна бере участь у програмах ЄС із підвищення спроможності та академічної мобільності Еразмус+, що є інструментом обміну кращими освітніми практиками європейських країн. У 2015—2017 роках здійснено більше 7200 академічних обмінів, а вже у 2018 році Україна отримала окреме вікно фінансування від ЄС у розмірі 5 млн EUR. [1,с.86]

У сучасних умовах Україна продовжує брати участь у Еразмус+. З 2022 року Європейська Комісія запровадила спеціальні заходи та гранти на мобільність для підтримки осіб, задіяних у сфери шкільної, професійної та вищої освіти, освіти дорослих, молоді та спорту. 200 мільйонів євро для українських студентів та викладачів та проєктів з фокусом на підтримку України було виділено в межах Програми. У 2023-2024 роках Європейська комісія виділила 100 млн євро з особливим фокусом на проєкти партнерств співпраці, спрямованих на подолання наслідків російського вторгнення в Україну в сферах освіти та професійної підготовки. Крім цього, 32 українські університети отримали можливість приєднатися до Європейських альянсів університетів як партнери, а також Програма профінансувала друк 500,000

шкільних підручників з української мови. Отже, Еразмус+ і далі залишається унікальною Програмою та євроінтеграційним інструментом ЄС із системним впливом на реформи в освіті в Україні. [2, с. 14-16].

У свою чергу, Міністерство освіти і науки продовжує нарощувати потенціал закладів освіти, проводячи інформаційні дні, міжнародні контактні семінари та інші заходи . Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України "ДОРОЖНЯ КАРТА європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року" Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100%) та непоганими результатами у дослідженні якості освіти PISA-2018. Також відмічено значний обсяг фінансування освітнього сектору (5,7% від ВВП у 2021 році) та високе охоплення українців вищою освітою. Дорожня карта містить 3 основні цілі: співпраця України з державами – членами Європейського Союзу у сферах освіти і науки, використовуючи кращі європейські практики та стандарти , розуміння учасниками освітнього процесу та науковцями цінностей ЄС, використання ними можливостей європейського освітнього та дослідницького простору. [3]

Суттєве значення має участь України у такій програмі ЄС як "Горизонт Європа". Вона спрямована на підтримку наукових досліджень, технологічних інновацій та розвитку науково-технічного потенціалу. Участь у програмі важлива для українських вчених, адже вона дозволяє використовувати європейські інструменти конкурсного фінансування та надання грантової підтримки, забезпечує умови для проведення спільних досліджень із партнерами з країн-членів ЄС, надає доступ до дослідницької інфраструктури країн-членів ЄС та сприяє розбудові матеріально-технічної бази в Україні.[4]

НАТО та Україна почали співпрацювати у 1991 році. У євроатлантичному векторі співробітництво у сфері науки та інновацій здійснюється через посилення взаємодії з міжнародними організаціями. Міністерство освіти і науки координує участь України в програмі НАТО "Наука заради миру та безпеки". Ця програма об'єднує вчених держав – членів НАТО та українських вчених. Разом вчені вирішують питання безпеки, застосування наукових розробок, серед пріорітетів – розвиток інформаційних технологій, сфери біології клітин і біотехнології, нових матеріалів, захист довкілля . Програма «Наука заради миру» поширюється на різноманітні гранти, наприклад, Гранти на проведення досліджень (ARW) , Гранти для налагодження співробітництва (CLG), Гранти реінтеграції, які мають на меті сприяти реалізації ідеї прикладних досліджень на практиці

(RIG). Крім того, програма зосереджена на протидії терористичних загроз, інших загроз безпеці та викликів, серед яких є протидія екологічному та комп'ютерному тероризму. [5].

Отже, європейська та євроатлантична інтеграція є важливими напрямами розвитку освіти і науки України. Вони значно підвищують якість освітніх послуг, інтеграції української науки до міжнародного простору та формуванню демократичного суспільства. Європейська та євроатлантична інтеграція – це не лише зовнішньополітичний курс , це шлях модернізації науки та покращення освітнього процесу.

Список використаних джерел :

1. Європейська та Євроатлантична інтеграція: transation book 2019, с.86.URL:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-prezentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf .

2. Огляд нових можливостей для України як країни-партнера Програми ЄС Еразмус+ на 2021-2027 рр. Про участь України в Програмі ЄС Еразмус+ за 2021-2025 рр. с.14-16 URL: : https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2025/08/participation-of-ukraine-ineu_2021_2027_september_2025.pdf .

3.ДОРОЖНЯ КАРТА європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року : наказ Міністерства освіти і науки України від 11.12. 2023 р. № 1501. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23#Text .

4.Програма Горизонт Європа. URL: https://lpnu.ua/proiektnyi-ofis/prohrama-horyzont-yevropa .

5. Програма НАТО "Наука заради миру та безпеки". URL: https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/programa-nato-nauka-zaradi-miru-ta-bezpeki.

Крекотень Олена Валентинівна,
старший викладач кафедри іноземних мов Сумського національного аграрного університету

ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАННЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну та курс на євроатлантичну інтеграцію визначили принципово нові вимоги до підготовки майбутніх правників. В умовах воєнного стану і подальшої повоєнної розбудови держави фахівці у сфері права мають одночасно опановувати норми національного законодавства, що перманентно змінюється, та орієнтуватися в правовій системі Євросоюзу й НАТО. Це передбачає не лише глибокі предметні знання, а й розвинену іншомовну компетентність — насамперед англійською мовою як lingua franca міжнародного права та дипломатії.

Водночас традиційні методи викладання іноземних мов у юридичних закладах вищої освіти (ЗВО) часто виявляються недостатньо ефективними для засвоєння розгалуженої системи правничої термінології ЄС/НАТО. Саме тому пошук інноваційних, практично орієнтованих підходів до навчання набуває особливої актуальності.

Виклики євроінтеграційної освіти. Приєднання України до Болонського процесу та активізація переговорів щодо вступу до ЄС зумовлюють необхідність перебудови змісту юридичної освіти відповідно до стандартів, визнаних у державах-членах Союзу. Документи ЄС — директиви, регламенти, рішення Суду ЄС — функціонують переважно англійською та французькою мовами, а успішна євроінтеграційна кар'єра правника вимагає вільного оперування такими термінологічними блоками, як “acquis communautaire”, “subsidiarity”, “rule of law”, “due diligence”, “non-refoulement” тощо. Паралельно зростає попит на знання стандартів НАТО — від термінології безпекового права до процедур стандартизації та міжнародного гуманітарного права. Формування цих компетентностей потребує дидактичних прийомів, що забезпечують не лише ознайомлення з терміном, а й його стійке запам'ятовування та активне використання у фаховому мовленні.

У сучасній науково-педагогічній літературі гейміфікацію визначають як застосування ігрових механік у неігровому навчальному середовищі з метою підвищення мотивації й залученості студентів [1, с. 108]. Систематичний огляд 35 емпіричних досліджень (Zhang & Hasim, 2023), охоплених базами WoS і Scopus, засвідчив, що гейміфікація широко практикується у понад десяти країнах і позитивно впливає на іншомовні навички студентів, їхнє ставлення до навчання та внутрішню мотивацію [2]. Найбільш поширеними ігровими елементами виявились бали, бейджі, вікторини, рейтингові таблиці та миттєвий зворотний зв'язок — саме ті механіки, що відтворюють умови реального успіху й спонукають до повторення навчального матеріалу [2]. Разом з тим дослідники застерігають: без ретельного педагогічного проєктування гейміфікація може призводити до переважання зовнішньої мотивації та зниження ефективності в довгостроковій перспективі. Ця проблема особливо актуальна для засвоєння правничої термінології, де точність і стійкість запам'ятовування є критичними показниками фахової підготовки [1, с. 109].

Особливого значення для обґрунтування запропонованого підходу набуває систематичний огляд Laura-De La Cruz et al. (2023), у якому

узагальнено досвід застосування цифрових платформ Nearpod, PearDeck та Quizlet у викладанні фахової англійської мови студентам-медикам у закладах вищої освіти [3, с. 485]. Дослідники зафіксували суттєве зростання залученості студентів, їхньої участі в заняттях і концентрації уваги; платформи також забезпечили розширені можливості для зворотного зв'язку та рефлексії [3, с. 488]. Принципово важливою є предметна специфіка цього дослідження: медична термінологія, подібно до правничої, характеризується складністю латинізованих та запозичених одиниць, жорсткими вимогами до точності й контекстуальної доречності вживання. Цей паралелізм дозволяє обґрунтовано екстраполювати висновки огляду на середовище юридичної освіти та стверджувати, що гейміфіковані платформи є перспективним інструментом для роботи зі студентами-правниками, зокрема при опрацюванні термінологічного апарату євроінтеграційного законодавства [3, с. 492–493].

На основі теоретичних засад, окреслених у розглянутих джерелах, автором апробовано модель гейміфікованого навчання правничої термінології ЄС/НАТО у групах студентів-правників першого-другого років навчання. У межах курсу "Іноземна мова за професійним спрямуванням" упроваджено такі форми роботи: 1) термінологічні вікторини на платформі Kahoot! із тематичними сесіями "EU Institutions & Law", "NATO Standards", "Human Rights Law"; 2) флеш-картки з визначеннями та прикладами вживання у Quizlet із режимами Learn, Match та Test; 3) рольові ділові ігри-симуляції переговорів між представниками держав-членів ЄС і країн-кандидатів, де використання правничих термінів є обов'язковою умовою участі. Спостереження засвідчили підвищення точності відтворення термінологічних одиниць на контрольних зрізах, а також зростання мотивації студентів до самостійного повторення матеріалу завдяки ігровому рейтингу й систематичному зворотному зв'язку [1, с. 110]. Водночас зафіксовано ризики, що корелюють із висновками Zhang & Hasim [2]: зниження новизни ефекту після кількох тижнів використання тієї самої платформи, що потребує ротації ігрових механік та урізноманітнення завдань.

Гейміфікація навчання правничої термінології іноземною мовою є науково обґрунтованим і практично ефективним підходом в умовах євроінтеграційних викликів, з якими стикається українська юридична освіта. Досвід застосування гейміфікованих платформ у суміжних фахових дисциплінах — зокрема в медичній освіті [3, с. 494] — підтверджує доцільність перенесення цих практик до правничих ЗВО. Аналіз емпіричних

досліджень [1, с. 111; 2] дозволяє сформулювати методичні рекомендації: поєднувати кілька ігрових механік, регулярно оновлювати тематичні блоки відповідно до актуальних євроінтеграційних пріоритетів та балансувати між зовнішніми стимулами й розвитком внутрішньої фахової мотивації. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою спеціалізованих гейміфікованих модулів для підготовки майбутніх юристів до роботи в правових інститутах ЄС та структурах НАТО.

Список використаних джерел

1. Holiuk O., Kruty K., Desnova I., Blashkova O., Korylchuk N. Problems and Prospects of Formation of Digital Competence of Future Scientific and Pedagogical Workers of Higher Education Institutions Through Gamification: Opportunities Kahoot, Quizlet in the European Union. Journal of Curriculum and Teaching. 2022. Vol. 11, No. 4. P. 108–116. DOI: 10.5430/jct.v11n4p108

2. Zhang S., Hasim Z. Gamification in EFL/ESL Instruction: A Systematic Review of Empirical Research. Frontiers in Psychology. 2023. Vol. 13. Art. 1030790. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.1030790

3. Laura-De La Cruz K.M., Noa-Copaja S.J., Turpo-Gebera O., Montesinos-Valencia C.C., Bazán-Velasquez S.M., Pérez-Postigo G.S. Use of Gamification in English Learning in Higher Education: A Systematic Review. Journal of Technology and Science Education (JOTSE). 2023. Vol. 13, No. 2. P. 480–497. DOI: 10.3926/jotse.1740

Медведєв Ігор Анатолійович,
практичний психолог, ліцей № 3 Тростянецької міської ради, к. держ. упр., доцент

ПСИХОЛОГІЧНО-ФІЛОСОСЬКІ АСПЕКТИ РУХУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ

На третьому десятилітті XXI століття питання: «Рухатися на схід чи на захід?», - вже не є актуальним. Бо відповідь одна. Так рухатися треба. І це повинен бути рух в бік європейського та євроатлантичного вимірів. Наші невірні переконання на початку XXI століття, про те що місце України повинно бути унікальним (між Сходом та Заходом) не дав нам ні бажаних результатів розвитку ні жаданої безпеки. Тепер усвідомлення свого місця для нас є питанням болючим та живим. Про нього ми думаємо кожної миті. Де наше справжнє місце?

Філософські роздуми про те, що Україна знаходиться в епіцентрі «вибуху» східної та західної цивілізації не просто справдилися, а справдилися з дивовижною катастрофічністю. Ми вже не беремо від сходу та заходу тільки тепло. Ми згораємо в вогні, як заходу так і сходу. Україна

платить за це згорання конкретними жертвами щодня. Ми, звичайно, маємо один з найвищих проявів психологічного та філософского усвідомлення розвитку демократичного суспільства. Разом з тим, голоси таким вчених як:, Р. Шиян, С. Клєпко, М. Жук вже є майже нечутними в багаточисленному шумі та інформаційному просторі української освіти. Зараз нас вже не турбує питання про те, що в Україні багато університетів. Зараз вже нас не турбує питання про те, що Україні багато областей, і недосконалий адміністративно-територіальний устрій. Більше нас, сьогодні турбує те, що у нас не вистачає людей. Не вистачає солдатів. Не вистачає працівників всіх напрямів та рівнів. Не вистачає абітурієнтів. А на шляху отримання освітньої послуги, вчорашній абітурієнт не завжди стає дипломованим спеціалістом. Бо чи «людиноцентризм» чи «гуманоценризм», є тим принципом, яким керуємося ми коли працюємо з учасниками освітнього процесу. Ці принципи є дороговказом. Бо поки ми ними керуємося є об'єкт, який є тим на що слід здійснювати позитивний вплив. Найважливішим ресурсом XXI століття є людина. Фізична відсутність людей не дає можливості існування держави. Питання: «Чи розуміємо ми це?». Питання: «Чи розуміє це влада в Україні?». Можна сказати із твердим переконанням, що це розуміє наш ворог, коли намагається знищувати українців. Людина цікавить державу як захисник! З позиції двадцятилітньої давнини це диво. Двадцять років тому держава не думала про громадянина як захисника, та й громадянин не думав про те, що державу прийдеться захищати від зовнішнього ворога. Для Ворога люди це перша ціль. Ціль жива. Ціль як матеріальна, так і духовна, якщо бажаєте психологічна.

Людство живе у III тисячолітті. Але глобальні проблеми людства так і не вирішені. Це і війна. І голод. І ці проблеми так і залишаються глобальними, і разом тим це проблеми конкретної особистості, людини. Сучасний соціум, і сучасна людина дуже швидко змінюють свої позиції та переконання. Трансформації ідей, психології людини є настільки змінними, що ми за ними не поспіваємо. Сьогоднішній час це час формування нових відносин між країнами. Трансформація світу впливає й на освіту. І для людини, і для галузі освіти важливими є питання розвитку цивілізації. Гострота цієї теми пов'язана сьогодні із крахом тоталітарних ідеологій. Інформаційний простір формується і змінюється увесь час. Світові трансформаційні процеси це постійний рух. Разом з тим, якщо ми не будемо усвідомлювати свого місця у цьому процесі, до жити нам зовсім недовго. Жереб здається кинуто. Україна рухається по шляху європейської і євроатлантичної інтеграції. Хоча рухатися

в Європу і бути частиною Європи, це для кожного конкретного громадянина конкретне поняття та рух. В уяві конкретної людини повинен формуватися образ реального я.

Як ти уявляєш себе? Як ти уявляєш своє місце у світі. Це ті прості запитання, які сьогодні повинен кожен ставити перед собою. В цій самоідентифікації не тільки буде запрограмована її сутність. В ній буде і закладений код, за яким людину будуть ідентифікувати і «свої» і «чужі». Важко знайти більш багатогранне й складне явище, а ніж людське «Я». Дізнатися таємницю свого сласного «Я» цікаво кожному. Тим більше тій людині, яка думає куди їй йти: на схід чи на захід? Людина прагне рухатися туди, де вона може знайти свої духовні першоджерела, специфічні риси своєї власної індивідуальності та самосвідомості. Саме тому самосвідомість, це стара як світ тема, яка в період трансформації нашого суспільства торкається всіх сторін життя соціуму, а топім знаходить своє відображення у свідомості кожної людини в України. Чи готова свідомість людини в сьогоднішніх умовах вірно оцінити зміни, що відбуваються? Чи готова сьогодні людина у Україні перетворювати на тільки свою соціальну поведінку, а й соціальну практику.

Що конкретно ми можемо відповісти на ці конкретні відкриті питання? Щоб зробити це потрібно мати явлення про основні механізми самосвідомості. Як оцінка власних щиросердних якостей може перерости в самостійне судження про зміни, що відбуваються в суспільстві.

Нинішня соціально-політична ситуація в Україні, це час сміливих ідей, палких суперечок, гірких розчарувань, гострої критики, час великої боротьби, надій, шукань. Кожен з нас, особливо старше та середнє покоління немов би заново відкриваємо наш світ – наше минуле, повне суперечностей сьогодення. Сьогодні ми самі обираємо собі майбуття. Але одночасно це і період «гегелівської тиші», інтенсивної роботи філософської думки, формування власного відношення до сучасних подій, що відбуваються і через це прогностично моделюють майбутнє.

На передній план висувається питання: «Хто ти? Що ти? На що ти спроможний?». Саме в цих і в подібних питаннях інтегрується все коло питань, що задаються суспільством самому собі. Як ніколи раніше, самосвідомість суспільства тісно пов’язана із свідомістю нації, і окремого громадянина (окремої особистості). Без перебільшення можна констатувати, що 2026 рік, це рік усвідомлення себе, період творення себе в системі самосвідомості нації. Сьогодні такою ж гранично філософською стала наша

освіта. Помітно те, що дуже часто освіта, культура, література, публіцистика, художня критика стають тими ідентифікатирами, за якими ми усвідомлюємо себе. Саме через філософію, мову, культуру відбувається шлях кожної людини в цивілізаційному просторі. Разом з тим, відверто лякає безапеляційність деяких поглядів сучасних педагогів. Ми дуже часто перестаємо вчити людей думати. Пропаганда, з якого джерела вона б не йшла, не є платформою для вчителя та учня.

Отже, завдання кожного свідомого громадянина сьогодні зробити свою душу «видимою для себе» і власної самосвідомості. Однак, це не так просто, - побачити себе, усвідомити свою унікальність. Треба повірити в те, що ти єдиний у світі. При цьому треба не загубитися в світі й у тому є просторі Європи. Для того, щоб самоідентифікувати себе потрібні одержимість, висока культура почуттів, філософська мудрість. Адже в процесі формування національної самосвідомості необхідно зрозуміти й перебороти стереотипи, що складалися століттями, знайти свій шлях від повсякденного життя до вершин усвідомлення національного духу. Психолого-філософський аспект дослідження самосвідомості припускає, насамперед, вивчення самосвідомості як специфічної форми відображення, як способу реалізації суб'єкно-об'єктних відносин. Сучасна людина – це людина соціально активна, творча, діяльна. Більше того, це та людина, яка постійно навчається. Вона прагне до перетворення світу, а для цього конче необхідно оволодіти інструментом пізнання.

Освіта в Україні має свої власнеукраїнські специфічні риси. Вони ці риси були прописані (або ж закарбовані) в Конституції України. Але нам так і хочеться щось змінити щось у правилах, коли ми бажаємо їх виконувати. Будувати або ж руйнувати освіту у відповідності до процесу мислення та власного відчуття – ось що ми пробуємо робити час від часу. Але чи вірні ці відчуття? Те саме відчуття формується в нашій свідомості через інтуїцію. Але, на мій погляд, то лише пасивне бажання «схоплення» власного дозволу.

Погляд на освіту в динаміці можна відтворити тільки тоді, коли ти розумієш її як процес. Отож, ми у філософських поглядах на рух освіти повинні визначити освіта – то процес чи явище? Процес можна досліджувати, його можна змінювати, їм можна керувати. А от явище – це те, що досить велике і значне. І воно буде існувати незалежно від нас. Так от, мабуть це і є остаточна відповідь усім, хто бажає як несвідома дитина імітувати рух освіти будь куди. Можна тримати кермо в руках. Можна відтворювати вербально звуки того, що двигун працює. Можна отримувати

від мами та тата ті ж вербальні схвальні відгуки та захоплення від «руху вперед». Але це не означає, що особисті відчуття будуть рухом хоч кудись. Освіта буде існувати і без нас. Питання лише в тому, який слід ми залишимо в історії освіти.

Список використаних джерел:

1. Белявцева С.С., Медведєв І.А. Публічне управління галуззю культури (на прикладі Тростянецької ОТГ Сумської області). // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції молодих дослідників «Інновації в науці: сучасний вимір». Суми. Сумський ОІППО. 2021 р. с.33-37.

2. Медведєв Ігор. Григорій Сковорода: стежки, візії та творчість як складові освітньо-наукової діяльності музею (на прикладі музейно-меморіального комплексу в с. Боголюбове Тростянецької ОТГ. / Сумщина:від минулого до сьогодення: матеріали історико-краєзнавчої конференції закладів професійної (професійно-технічної) освіти. (Суми, 26 листопада 2022 року). ред. колегія: Г.І. Докторович, О.П. Єрмоленко. / за наук. ред. С.І. Моцак. - Суми: ФОП Литовченко Є.Б. 2023. -С. 19-23.

3. Медведєв І.А. Теоретичні аспекти вивчення комунікативної компетентності працівників музеїв. // Молодь у сучасній психології. Збірник матеріалів конференції / за ред. Кузікової С.Б. Вертиля А.В. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка. 2024. 180 с. –С. 98-99.

Момот Софія Святославівна,
студентка 1 курсу Державного торговельно-економічного університету

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Академічна доброчесність є одним із ключових принципів сучасної європейської освіти та науки. Вона визначає рівень довіри до результатів навчальної й наукової діяльності, формує академічну культуру та забезпечує якість освітнього процесу. В умовах інтеграції України до європейського освітнього простору питання дотримання принципів академічних норм набуває особливої актуальності, оскільки саме воно є основою функціонування демократичного суспільства та конкурентоспроможної системи вищої освіти.

У європейських країнах академічна культура розглядається не лише як сукупність правил щодо уникнення плагіату чи списування, а як система моральних та етичних цінностей. До основних принципів академічної доброчесності належать: чесність, відповідальність, справедливість, довіра, повага та прозорість. Саме ці цінності формують високий рівень академічної культури в університетах Європи та забезпечують якість освіти.

Прагнення до європейської інтеграції суттєво впливає на всі сфери

життєдіяльності нашої держави, включаючи і вищу освіту. Нині Україна чітко окреслила орієнтири на входження в освітній і науковий простір Європи, активно здійснюючи модернізацію освітньої системи. Якість вищої освіти потребує вдосконалення через запобігання порушенню норм і правил академічної етики [1, с.12].

Сучасні освітні тенденції зумовлюють необхідність закладу вищої освіти реалізовувати політику, що підтримує академічну доброчесність у провадженні науково-дослідної і навчальної діяльності. Проте існує чимала кількість причин нехтування учасниками освітнього процесу правомірними нормами і принципами (табл. 1).

Таблиця 1

Основні причини порушення академічної доброчесності

Економічні та організаційні чинники	**Психологічні чинники**	**Культурні чинники**	**Технологічні чинники**
Обмеженість фінансування освіти і науки	Низька мотивація студентів, відсутність зацікавлення у навчанні	Недостатня готовність студентів до самостійної аналітичної та інтелектуальної роботи	Розповсюдження цифрових ресурсів для автоматичного створення контенту
Надмірне навантаження через великий обсяг завдань	Слабкий рівень навичок планування навчальної діяльності та розподілу часу	Нестача навичок та досвіду	Популяризація платних послуг із написання навчальних та наукових робіт на замовлення
Недостатній рівень контролю	Емоційне виснаження	Низький рівень академічної культури	Вільний доступ до великого обсягу інформації

Європейський досвід засвідчує наявність розгалуженої системи запобігання порушенням академічної доброчесності та реагування на них, яка поєднує нормативно-правові механізми з освітньо-виховними інструментами. При цьому кожна держава формує власну модель забезпечення академічної етики, що відображає специфіку національної освітньої системи, усталені академічні традиції та принципи університетського самоврядування.

Чимало країн Європи цілеспрямовано розвивають систему підготовки студентів до дотримання академічних стандартів – зокрема, через навчання правильному цитуванню, роботі з літературою та запобіганню плагіату. Швеція є показовим прикладом: тут курси з академічного письма та наукової

етики органічно вписані в університетські програми. Мета такого підходу – виховати у студентів здатність до самостійного наукового мислення та відповідальне ставлення до власних навчальних результатів.

У Великій Британії контроль за дотриманням академічних норм частково покладено на спеціалізований незалежний орган – Офіс арбітражу у сфері вищої освіти. Він займається розглядом студентських скарг і конфліктних ситуацій, пов'язаних із порушенням академічних правил. Завдяки діяльності подібних структур освітній процес стає більш прозорим, а випадки недоброчесності розглядаються неупереджено.

У Німеччині та Франції особлива увага приділяється нормативному регулюванню академічної етики та дотриманню стандартів наукової діяльності. Університети активно використовують антиплагіатні системи перевірки наукових робіт, а також створюють спеціальні комісії з академічної етики, які займаються аналізом випадків порушень та визначенням відповідних санкцій. При цьому важливим аспектом є не лише покарання за порушення, але й проведення роз'яснювальної роботи серед студентів і викладачів [3, с.199].

За даними окремих соціологічних досліджень, в Україні спостерігається поширеність проявів академічної недоброчесності серед студентів, що негативно впливає на якість освітнього процесу, рівень довіри до результатів навчальної діяльності та формування академічної культури.

У країнах Європи питання запобігання плагіату є одним із ключових напрямів забезпечення академічної культури. Заклади вищої освіти вдаються до широкого спектру заходів – від профілактичної роботи зі студентами, до застосування спеціалізованих програмних засобів перевірки текстів. Проте, не всюди існують однакові критерії щодо того, які саме дії студентів слід вважати проявом академічної недоброчесності.

За недотримання вимог академічної етики і викладачі-науковці, і здобувачі вищої освіти можуть притягуватися до академічної відповідальності, хоча негативні результати, які можуть мати місце у разі недотримання вимог доброчесності у викладачів і студентів можуть бути різними: від неприсудження або позбавлення наукового ступеня чи вченого звання у викладачів-науковців до позбавлення академічної стипендії чи пільг з оплати навчання у студентів, здобувачів освіти в системі вищої школи [2, с.62].

Важливу роль у забезпеченні зазначеного явища відіграє цифровізація освіти. Сучасні технології дають змогу швидко перевіряти наукові роботи,

контролювати унікальність текстів та підвищувати прозорість освітнього процесу. Водночас стрімкий розвиток штучного інтелекту породжує нові виклики для академічного середовища: використання генеративних технологій потребує чіткого нормативного врегулювання та дотримання етичних принципів задля збереження самостійності у виконанні навчальних і наукових робіт.

У межах євроінтеграційного курсу Україна послідовно впроваджує механізми зміцнення академічної культури. Університети ухвалюють кодекси академічної честі, організовують тематичні тренінги та семінари, запроваджують антиплагіатні системи й удосконалюють внутрішні регламенти щодо етичної поведінки учасників освітнього процесу. Реалізація цих заходів сприяє підвищенню якості вищої освіти та її відповідальності європейським стандартам.

Таким чином, академічна доброчесність є органічною складовою європейського освітнього простору та визначальним чинником розвитку сучасної науки й освіти. Дотримання принципів чесності, відповідальності та прозорості забезпечує суспільну довіру до результатів навчання і наукових досліджень, формує професійну етику майбутніх фахівців і сприяє інтеграції України до європейської спільноти.

В умовах сучасних викликів утвердження академічної культури має набути статусу пріоритетного напряму розвитку національної системи освіти. Важливими кроками у цьому процесі є впровадження соціальних курсів з академічного письма та академічної етики, популяризація культури коректного цитування й роботи з науковими джерелами, використання сучасних антиплагіатних систем, а також проведення інформаційно-просвітницької роботи серед студентів і викладачів. Не менш важливим є створення в закладах освіти прозорих механізмів реагування на випадки академічної недоброчесності та формування серед учасників освітнього процесу усвідомлення особистої відповідальності за дотримання етичних норм у навчальній та науковій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н., Пушкар Н. Академічна доброчесність у вітчизняному освітньому просторі: причини порушення і шляхи формування. Acta Paedagogica Volynienses, 2022. №1. С. 10–16. DOI: https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.2.

2. Бабух І., Нікіфоров П. Академічна доброчесність як імператив освітнього процесу в системі вищої школи. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2024. №2. С. 60-65. DOI: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-2-9.

3. Зінченко В. Академічна доброчесність як основа сучасного процесу. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 31. Том 3. С. 198–205.

Чаус Ігор Володимирович,
аспірант кафедри управління персоналом економіки праці та економічної теорії, Полтавський університет економіки і торгівлі

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасному світі освіта перестала бути лише сферою передачі знань — вона стала стратегічним ресурсом розвитку держави, її конкурентоспроможності та інтеграції у глобальний простір. Для України, яка обрала європейський та євроатлантичний курс, цифрова трансформація освіти є не просто технічним оновленням, а фундаментальною умовою входження до спільного освітнього та наукового простору ЄС.

Європейська комісія у Digital Education Action Plan (2021–2027) наголошує, що цифрова освіта має забезпечити рівний доступ до технологій, розвиток цифрових навичок та створення інноваційних екосистем навчання [1.с12]. Для України це означає не лише адаптацію до європейських стандартів, але й можливість використати цифрові інструменти для модернізації професійної освіти, науки та управління освітнім процесом.

Важливим чинником є участь українських університетів у програмах Erasmus+ та Horizon Europe, які відкривають нові можливості для мобільності студентів і викладачів, спільних досліджень та впровадження інноваційних технологій [2.с45]. Ці програми стають своєрідними «мостами» між Україною та європейською освітньою спільнотою, сприяючи формуванню єдиних стандартів якості та розвитку людського капіталу.

Разом із тим цифровізація освіти в Україні стикається з низкою викликів: нерівномірним доступом до технологій у різних регіонах, недостатньою цифровою компетентністю викладачів, потребою у стандартизації цифрових сертифікатів і дипломів [3.с18]. Саме тому дослідження цифрової трансформації освіти в контексті євроінтеграції є надзвичайно актуальним, адже воно дозволяє не лише оцінити сучасний стан, але й визначити перспективи та практичні кроки для подальшого розвитку.

Теоретичні засади цифрової трансформації

Європейська комісія у Digital Education Action Plan (2021–2027) визначає цифрову освіту як стратегічний пріоритет, що має забезпечити рівний доступ до технологій, розвиток цифрових навичок та створення інноваційних освітніх екосистем [2.с45]. Для України це означає не лише адаптацію до

європейських стандартів, але й можливість використати цифрові інструменти для модернізації професійної освіти та науки.

Стан цифровізації освіти в Україні

Україна поступово рухається у напрямі цифрової трансформації освіти, проте цей процес має як досягнення, так і суттєві виклики.

1. Досягнення:

- Впровадження LMS-систем (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams) у більшості університетів.
- Створення SMART-класів та інтерактивних лабораторій у провідних закладах.
- Використання VR/AR-технологій у професійній підготовці (медицина, інженерія, військова освіта).
- Участь у програмах Erasmus+ та Horizon Europe, що відкривають доступ до міжнародних освітніх і наукових проєктів.

2. Виклики:

- Нерівномірний доступ до цифрових технологій у різних регіонах.
- Недостатня цифрова компетентність викладачів.
- Потреба у стандартизації цифрових сертифікатів і дипломів.
- Обмежене фінансування та слабка інфраструктура у частині закладів освіти.

Європейський досвід та інтеграційні практики

Європейський Союз активно розвиває цифрову освіту як стратегічний напрям, що має забезпечити конкурентоспроможність економіки та формування інноваційного суспільства. У країнах ЄС цифровізація освіти реалізується через кілька ключових практик:

Створення єдиних освітніх платформ: у багатьох державах функціонують національні портали цифрової освіти, які забезпечують доступ до онлайн-курсів, електронних бібліотек та відкритих освітніх ресурсів [1.с12].

Використання штучного інтелекту у навчанні: AI-системи застосовуються для персоналізації освітнього процесу, адаптації навчальних матеріалів до рівня студента та моніторингу його прогресу [2.с45].

Розвиток VR/AR-технологій: у професійній освіті (медицина, інженерія, авіація) широко використовуються симулятори та віртуальні лабораторії, що дозволяють студентам отримати практичні навички без ризику для життя чи обладнання [3.с18].

Мобільність студентів і викладачів: програма Erasmus+ забезпечує

можливість навчання та стажування у провідних університетах ЄС, що сприяє формуванню єдиних стандартів якості освіти [4.с33].

Фінансова підтримка цифровізації: Horizon Europe та Digital Europe фінансують проєкти, спрямовані на розвиток цифрових компетентностей, створення інноваційних освітніх екосистем та дослідницьких інфраструктур [5.с27].

Для України інтеграція у ці практики означає не лише доступ до сучасних технологій, але й можливість гармонізації освітніх стандартів, підвищення кваліфікації викладачів та формування єдиної цифрової екосистеми освіти.

Виклики та перспективи цифрової трансформації освіти в Україні

Цифровізація освіти в Україні — процес незворотний, але він має свої бар'єри, які потрібно подолати, щоб інтеграція у європейський освітній простір була повноцінною.

1. Основні виклики

- Нерівність доступу: у великих містах студенти мають доступ до сучасних технологій, тоді як у сільських регіонах часто бракує навіть стабільного інтернету [1.с12].
- Цифрова компетентність викладачів: багато педагогів використовують цифрові інструменти лише поверхово, що знижує ефективність навчання [2.с45].
- Фінансування та інфраструктура: університети залежать від міжнародних грантів, а державна підтримка поки що недостатня [3.с18].
- Кібербезпека та захист даних: зростання кількості онлайн-курсів і платформ створює ризики витоку інформації та потребує європейських стандартів безпеки [4.с33].

2. Перспективи розвитку

- Розширення участі у програмах Digital Europe: це дасть можливість українським університетам отримати фінансування для створення сучасних освітніх платформ [5.с27].
- Підвищення кваліфікації викладачів: системні тренінги та сертифікація цифрових навичок дозволять зробити освітній процес більш інтерактивним і сучасним.
- Формування єдиної цифрової екосистеми освіти: інтеграція університетських платформ у спільну систему, яка відповідатиме європейським стандартам.
- Міжнародні партнерства: спільні освітні програми з університетами

ЄС, подвійні дипломи та академічні обміни сприятимуть гармонізації стандартів.

Живий приклад

Університети, які вже беруть участь у проєктах Erasmus+ та Horizon Europe, демонструють, що цифрова трансформація може бути успішною. Наприклад, створення віртуальних лабораторій у медичних факультетах дозволяє студентам відпрацьовувати складні операції без ризику для пацієнтів, а інтерактивні симулятори в інженерних спеціальностях дають можливість працювати з моделями, які ще не існують у реальності.

Висновки

Поєднання українських реформ із європейськими програмами — Digital Education Action Plan, Erasmus+, Horizon Europe — створює умови для гармонізації стандартів освіти, розширення академічної мобільності та впровадження інноваційних технологій [1.с12; 2.с45; 5.с27].

Водночас успішність цифрової трансформації залежить від подолання ключових викликів: нерівності доступу до технологій, недостатньої цифрової компетентності викладачів, обмеженого фінансування та потреби у кібербезпеці [3.с18; 4.с33].

Практичні рекомендації:

- Розширити участь у програмах Digital Europe для фінансування цифрових освітніх проєктів.
- Запровадити системні тренінги для викладачів з розвитку цифрових навичок та використання VR/AR/AI.
- Створити єдину цифрову екосистему освіти, яка інтегрує університетські платформи та відповідає європейським стандартам.
- Посилити міжнародні партнерства через спільні освітні програми, подвійні дипломи та академічні обміни.

Список використаних джерел

1. European Commission. Digital Education Action Plan (2021–2027). Brussels, 2020.
2. European Commission. European Skills Agenda. Brussels, 2020.
3. OECD. Digitalisation in Education: Trends and Practices. Paris, 2023.
4. Міністерство освіти і науки України. Звіт про цифровізацію освіти. Київ, 2024.
5. European Commission. Horizon Europe Framework Programme (2021–2027). Brussels, 2021.

СЕКЦІЯ 3.
ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЯВИЩ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Вакуленко Максим Юрійович,
студент 1 курсу, ОР магістр Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТЛО В УРСР (1953–1964 РР.): НОРМАТИВНА БАЗА ТА СОЦІОПРАВОВІ НАСЛІДКИ МАСОВОЇ УРБАНІЗАЦІЇ

Період 1953–1964 рр., відомий як «хрущовська відлига», став переломним етапом у формуванні житлової політики Української РСР. Хоча політична десталінізація розпочалася одразу після смерті Й. Сталіна, системні зміни у сфері житлового будівництва набули практичного втілення переважно з середини 1950-х років. Відмова від монументальної архітектури сталінського періоду, орієнтованої на символічну репрезентацію влади, супроводжувалася переходом до функціонального, стандартизованого та економічно ефективного житлового будівництва [4, с. 45].

Актуальність дослідження цього досвіду зумовлена сучасними реаліями України, де через повномасштабну агресію РФ тисячі сімей втратили домівки, а критична інфраструктура міст зазнала значних руйнувань. Аналіз реформ 1950–1960-х років дозволяє переосмислити методи швидкого зведення соціального житла, використання префабрикованих конструкцій та пошук балансу між здешевленням будівництва і забезпеченням належних санітарно-технічних умов.

Крім того, вивчення правових механізмів розподілу житла та соціального аспекту тогочасної урбанізації є важливим для розробки сучасних стратегій відновлення міст (зокрема таких прифронтових центрів, як Суми), де питання стабілізації системи життєзабезпечення та забезпечення людей житлом є пріоритетом національної безпеки та соціальної стійкості.

Ключовим нормативним актом, що започаткував цю трансформацію, стала постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 4 листопада 1955 року «Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві» [1]. Документ закріпив курс на індустріалізацію будівельної галузі, уніфікацію проєктів і максимальне скорочення декоративних елементів. У результаті відбулося суттєве зниження собівартості житла, що дозволило розгорнути масове будівництво.

Подальший розвиток реформи був закріплений постановою від 31 липня 1957 року «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», яка проголосила курс на подолання житлового дефіциту в історично стислі строки. У межах цієї політики в УРСР активно впроваджувалися індустріальні методи будівництва, передусім з використанням великопанельних конструкцій. Найпоширенішими стали серії житлових будинків 1-438, 1-464, а також цегляні серії 1-447. Ці будівлі, відомі як «хрущовки», характеризувалися малою поверховістю (4–5 поверхів), відсутністю ліфтів і мінімалістичним плануванням [3, с. 28].

Важливим інституційним елементом житлової політики стало відродження житлово-будівельної кооперації. Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 1 червня 1962 року громадяни отримали можливість об’єднуватися в кооперативи для спільного будівництва житла. Держава стимулювала цей процес через механізм пільгового кредитування, що значно розширювало доступ до житла для середніх верств населення. Кооперативне житло, на відміну від державного, передбачало елементи колективної власності, що було важливим кроком у трансформації радянської моделі житлових відносин [4, с. 88].

Паралельно з масовою забудовою міст держава певний час підтримувала індивідуальне житлове будівництво, особливо в малих містах і робітничих селищах. Однак уже на початку 1960-х років пріоритет остаточно змістився на користь багатоповерхового житла, що було зумовлено як економічними чинниками, так і прагненням до централізованого управління інфраструктурою.

Одним із ключових соціальних наслідків житлової реформи стало впровадження принципу «одна сім’я – одна квартира». Це означало поступову ліквідацію комунальних квартир як домінуючої форми міського проживання. Нормативи житлової площі (близько 9 кв. м на

особу) стали базовим критерієм при розподілі житла. Водночас нові квартири мали повний набір комунальних зручностей – кухню, санвузол, централізоване опалення, що істотно підвищувало рівень життя населення [2, ст. 105].

З правової точки зору житло залишалося переважно державною власністю, яка перебувала у віданні місцевих рад або відомств. Громадяни виступали як наймачі, однак їхні права були досить широкими: вони могли обмінювати житло, передавати його членам сім'ї, а також мали гарантії від виселення без надання альтернативного приміщення. Таким чином, формувалася специфічна модель «соціалістичної квазівласності».

Істотну роль у функціонуванні житлової системи відігравав інститут прописки, який забезпечував контроль за міграційними потоками та водночас виступав механізмом доступу до соціальних благ, зокрема житла, роботи та медичного обслуговування. Умовою отримання житла часто було працевлаштування на конкретному підприємстві, що сприяло формуванню відомчого житлового фонду.

Урбанізаційні процеси в УРСР у цей період набули безпрецедентних масштабів. Мільйони мешканців сільської місцевості переселялися до міст, що створювало додатковий тиск на житловий фонд. У відповідь держава розгортала масштабні програми будівництва нових житлових масивів. У Києві, Харкові, Дніпропетровську та інших великих містах формувалися цілі мікрорайони з типовою забудовою, що заклали основу сучасної міської структури [5].

Водночас масовість і швидкість будівництва негативно позначалися на якості житла. У судовій та адміністративній практиці фіксувалися численні скарги на дефекти будівництва: недостатню тепло- та звукоізоляцію, проблеми з інженерними мережами, низьку якість матеріалів. Це свідчить про суперечливий характер реформи, яка, з одного боку, вирішила житлову проблему, а з іншого – заклала підґрунтя для майбутніх проблем житлового фонду.

У підсумку, житлова політика періоду «хрущовської відлиги» стала фундаментом радянської, а згодом і пострадянської урбаністики. Вона забезпечила мільйони громадян окремим житлом, сформувала нові соціальні стандарти та заклала правові основи житлових відносин, що

зберігали актуальність протягом наступних десятиліть.

Список використаних джерел:

1. Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві : постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 4 листоп. 1955 р. № 1871. Збірник постанов і розпоряджень Ради Міністрів СРСР. 1955. № 18. Ст. 118.

2. Цивільний кодекс Української РСР : прийнятий 18 лип. 1963 р. Київ : Політвидав України, 1963. 192 с.

3. Бажан О. Г. Побутова революція в Україні у 50–60-х роках XX ст. Історія України: маловідомі імена, події, факти : зб. наук. пр. 2004. Вип. 28. С. 343–352.

4. Барановський О. Житлове будівництво в УРСР у 1950–1960-х роках: правовий та соціальний аспекти. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 238 с.

5. Державний архів Сумської області (ДАСО). Ф. Р-2362 (Виконавчий комітет Сумської міської Ради народних депутатів). Оп. 1. Спр. 452. Матеріали про розподіл житлової площі у 1958–1964 рр. 214 арк.

Кутепов Ігор Олександрович,
доктор філософії, доцент кафедри публічного права факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

Концепція людської гідності є однією з основоположних аспектів формування європейської правової традиції та однією з ключових засадою всієї системи прав людини.

Аналізуючи підходи до трактування гідності людини, можна зробити висновок, що гідність людини - це внутрішня, невід’ємна і непорушна цінність кожної людини, яка визначає її право на повагу, захист і визнання її особистісної неповторності та моральної цінності.

Сучасне трактування гідності людини відображає розширення розуміння цієї категорії в умовах глобалізації, розвитку прав людини та нових соціальних та політичних реалій.

Сучасне розуміння гідності людини поєднує елементи моральності, правозахисної діяльності, соціальної рівності та технологічних викликів, що ставить перед суспільством нові завдання щодо її захисту та розвитку в умовах мінливого світу [1; с. 76].

Людська гідність є не лише висхідним моральним принципом, а й

джерелом прав людини, цінністю у праві, що складає фундамент демократичного правопорядку держави

Гідність людини є фундаментальним принципом у міжнародному праві, і її захист має бути гарантований усіма державами через національні конституції та міжнародні угоди [2; с. 405].

На національному рівні принцип поваги до людської гідності закріплений у статті 3 Конституції України і передбачає, що права людини розглядаються як вища правова цінність, а їх утвердження і забезпечення є першочерговим обов'язком держави [3; с. 189].

Тому саме з визнання внутрішньої цінності кожної людини випливає обов'язок держави поважати та захищати її права і свободи. У праві Європейського Союзу гідність визнається найвищою правовою цінністю, що визначає зміст законодавства та межі діяльності органів влади.

Важливими при цьому є тлумачення Європейського суду з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу, які наповнюють конкретним практичним змістом основні цінності та права, що проголошені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Хартії основних прав Європейського Союзу [4; с. 447].

В статті 1 Хартії основних прав Європейського Союзу закріплено, що людська гідність є недоторканною та підлягає повазі і захисту.

Водночас із цим, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не містить прямої згадки про ділову репутацію, хоча честь, гідність і ділова репутація належать до особистих немайнових благ, які забезпечують суспільне визнання людини та охороняють її моральну і професійну цілісність.

Якщо честь і гідність відображають внутрішню цінність особи, то ділова репутація характеризує оцінку її професійних якостей, добросовісності та надійності з боку інших осіб. У зв'язку з цим ділова репутація є зовнішнім проявом людської гідності у професійній та економічній діяльності.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці послідовно визнає, що захист ділової репутації охоплюється статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як складова права на повагу до приватного життя. Суд виходить із того, що приватне життя

охоплює не лише особисту сферу людини, а й її право на формування та збереження доброго імені, суспільного становища і професійного авторитету.

Репутація є важливою частиною особистої, суспільної та професійної самобутності людини, має безпосереднє значення для здійснення професійної діяльності, участі у суспільному житті та реалізації економічних прав. Поширення недостовірних відомостей, безпідставні публічні звинувачення або надмірне висвітлення кримінального провадження можуть завдати шкоди не лише майновим інтересам, а й людській гідності.

Захист репутації потребує узгодження з правом на свободу вираження поглядів, гарантованим статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У рішеннях ЄСПЛ по справах Axel Springer AG v. Germany та Von Hannover v. Germany (№ 2) Суд визначив основні критерії такого узгодження: суспільне значення поширеної інформації, ступінь відомості особи, спосіб одержання відомостей, їх достовірність, зміст повідомлення та наслідки його поширення.

У рішенні по справі Pfeifer v. Austria Суд наголосив, що репутація є складовою особистої самобутності та психологічної недоторканності людини, а у рішеннях по справах Chauvy and Others v. France та UJ v. Hungary цей підхід був поширений на професійну та ділову репутацію.

Для українського правозахисного середовища зазначені правові підходи мають особливе значення. Українське законодавство та судова практика мають забезпечувати дієвий захист честі, гідності та ділової репутації, а також справедливе узгодження між цими цінностями та свободою слова. Це особливо важливо у справах, пов’язаних із журналістськими розслідуваннями, поширенням інформації в мережі Інтернет та суспільним розголосом відомостей про кримінальні провадження щодо економічних та корупційних правопорушень.

Отже, у європейському праві ділова репутація розглядається як зовнішній суспільний і професійний прояв людської гідності. Її захист є невід’ємною складовою права на повагу до приватного життя та важливою гарантією збереження доброго імені, професійного авторитету та вільного розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Пікуля Т.О. Гідність людини: філософсько-правове осмислення. Центральноукраїнський вісник права та публічного управління. № 4 (2025): С. 73–78.
2. Волкова Ю.Ф. Гідність людини як найвища цінність в умовах глобалізаційного світу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. 79. С. 402–407.
3. Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. Вип. 74. С. 85–90.
4. Балацька О. Р. Право на доступ до суду у європейській системі захисту прав людини. «Право і суспільство». 2022. № 4. С. 444–451.

Кучук Денис Геннадійович,
здобувач вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
Науковий керівник:
Кучук Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ ЯК ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

Актуальність дослідження конституційної юстиції як інституту захисту людських прав зумовлена зростанням ролі конституційного контролю в умовах трансформації сучасних правових систем та посиленням ризиків звуження змісту і обсягу людських прав під впливом політичних, соціально-економічних чинників, а також станом безпеки в Україні зокрема та світі загалом. У ситуаціях, коли законодавець дедалі частіше вдається до складних регуляторних рішень, що можуть впливати на фундаментальні аспекти свободи і гідності людини, особливого значення набуває наявність ефективного механізму їх перевірки на відповідність конституційним цінностям і принципам. За таких умов конституційна юстиція виступає не лише як елемент інституційної архітектури держави, а як ключовий засіб забезпечення змістовної стабільності правового порядку, здатний протидіяти як нормативним деформаціям, так і тенденціям до формалізації захисту

людських прав.

Конституційна юстиція у сучасному правопорядку постає не лише як спеціалізований різновид судової діяльності, а як інституційний механізм, через який забезпечується пріоритет людських прав у системі публічної влади. Її становлення пов'язане з усвідомленням того, що формального закріплення прав у конституційному тексті недостатньо для їх реальної дії; необхідним є існування органу, здатного забезпечити їхню ефективність шляхом контролю за змістом і спрямованістю нормативного регулювання. У цьому сенсі конституційна юстиція виступає гарантією того, що законодавча і виконавча діяльність не виходитимуть за межі, окреслені людськими правами.

Інституційна специфіка конституційної юстиції визначається її функціональним призначенням – оцінкою актів публічної влади з позицій їх відповідності конституції. Однак така оцінка не є суто формальною перевіркою юридичної узгодженості; вона передбачає змістовний аналіз того, наскільки відповідні акти узгоджуються з людськими правами як фундаментальними орієнтирами конституційного ладу, що передбачає контроль конституційним судом за ціннісною якістю правового регулювання, запобігаючи його деформації під впливом політичної доцільності чи ситуативних інтересів.

Особливого значення у цьому контексті набуває питання про характер впливу конституційної юстиції на законодавця. Рішення органу конституційної юрисдикції, визнаючи певні норми неконституційними або формулюючи обов'язкові правові позиції, не лише усувають конкретні порушення, а й задають стандарти майбутнього правотворення. Такий вплив має превентивний характер: законодавець змушений орієнтуватися на сформовані підходи, щоб уникнути повторного втручання конституційного суду. Внаслідок цього людські права набувають системоутворюючого значення для всього масиву нормативного регулювання.

Водночас, слід зазначити, що конституційна юстиція виконує важливу роль у конкретизації змісту людських прав. Їх формулювання у конституційному тексті зазвичай має узагальнений характер, що зумовлює необхідність подальшого тлумачення. Саме через практику конституційного суду відбувається наповнення цих положень

конкретним змістом, який враховує динаміку суспільних відносин та зміну соціальних контекстів. У цьому процесі людські права постають як «живий» феномен, здатний адаптуватися до нових викликів без втрати своєї сутнісної основи.

На нашу думку, не менш важливим є аспект доступу особи до конституційної юстиції. Запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги в Україні [1-2] істотно трансформувало характер цього механізму, перетворивши його з абстрактного контролю за нормативними актами на інструмент безпосереднього захисту людських прав. Така трансформація означає, що особа отримує можливість ініціювати перегляд нормативного регулювання, яке було застосоване у її справі і призвело до порушення її прав. У результаті конституційна юстиція набуває більш виразного правозахисного спрямування, стаючи ближчою до реальних потреб людини.

Разом із тим ефективність конституційної юстиції як інституту захисту людських прав залежить не лише від її формальних повноважень, а й від рівня інституційної незалежності та якості аргументації рішень. Незалежність забезпечує здатність суду протистояти політичному тиску, тоді як належна аргументація створює підґрунтя для сприйняття його рішень як легітимних і обов’язкових. У цьому сенсі конституційна юстиція функціонує не лише як орган влади, а як «інтелектуальний центр», що формує стандарти правового мислення у сфері людських прав.

Окремого розгляду потребує співвідношення конституційної юстиції з іншими механізмами захисту людських прав, зокрема із судами системи судоустрою та міжнародними інституціями. Конституційна юстиція не замінює ці механізми, а доповнює їх, виконуючи специфічну функцію – усунення системних дефектів нормативного регулювання. Якщо суди системи судоустрою вирішують індивідуальні спори, застосовуючи чинне право, то конституційний суд оцінює саме це право з погляду його відповідності людським правам. Така диференціація забезпечує багаторівневу систему захисту, у якій кожен елемент виконує власне завдання.

У сучасних умовах особливу складність становлять ситуації, пов’язані з необхідністю оцінки обмежень людських прав, що запроваджуються державою. Конституційна юстиція відіграє ключову

роль у перевірці обґрунтованості таких обмежень, застосовуючи критерії необхідності, пропорційності та легітимної мети, що дозволяє уникнути як надмірного втручання у сферу свободи, так і формального підходу до оцінки дій публічної влади. Водночас саме у таких справах найбільш чітко проявляється баланс між індивідуальними правами та публічними інтересами, що є визначальним для демократичного правопорядку.

Отже, конституційна юстиція як інститут захисту людських прав характеризується багатовимірністю свого впливу на правову систему. Вона не обмежується функцією негативного контролю, спрямованого на усунення неконституційних норм, а формує стандарти правотворення, забезпечує динамічне тлумачення людських прав і створює додаткові можливості для їх захисту на індивідуальному рівні. Саме через діяльність органів конституційної юрисдикції людські права набувають реального змісту і перетворюються на дієвий інструмент обмеження публічної влади, що визначає якість і спрямованість розвитку демократичного суспільства

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.

2. Закон України «Про Конституційний Суд України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text

Недогарський Еден,
здобувач вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
Науковий керівник:
Кучук Андрій, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ПРАВОВА СИСТЕМА ТРЕТЬОГО РЕЙХУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ДЕСТРУКЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

Актуальність дослідження полягає в аналізі сучасних політичних змін, пов’язаних із трансформацією демократичних інститутів та

посиленням авторитарних практик, що потребує переосмислення історичного досвіду захисту прав людини. І у цьому аспекті важливо дослідити механізми трансформації людських прав у правовій системі Третього рейху у період 1933-1945 років, зокрема, нормативно-правові, ідеологічні та інституційні засоби їх обмеження та заперечення та вплив на нинішній стан суспільних відносин.

Слід відзначити, що правова система нацистської Німеччини (Третій Рейх, 1933–1945) була не лише механізмом державної влади, а й інструментом системного порушення людських прав. Націонал-соціалістична ідеологія спочатку впроваджувала низку законів, які формально виглядали як легальні акти, але фактично ставили окремі групи людей поза сферою правових гарантій та базових свобод. Така трансформація права мала катастрофічні наслідки не лише для різних етнічних категорії, а й для розуміння людських прав.

Правова система Третього Рейху будувалась не на принципі універсальних прав особи, а на тоталітарному централізмі, расовій ідеології та волі фюрера.

Німецька конституція і традиційні гарантії прав були фактично ліквідовані після ухвалення Закону про подолання страждань народу та Рейху (Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich) 1933 [1], який надав уряду право видавати закони без участі парламенту й порушив принцип поділу влади.

Як зазначає F. Neumann, нацистська держава була не правовою системою, а структурою хаотичної влади – Behemoth (біблійним монстром хаосу) [2]». Рейхстагський пожежний декрет 1933 скасував основні громадянські свободи (свобода слова, зборів, таємниця кореспонденції тощо) [3].

Вся правова система була підпорядкована ідеологічним цілям нацистської партії: закони трактувалися через призму ідеї «расової чистоти» та «народної спільноти» (Volksgemeinschaft), а не захисту людських прав, що призвело до того, що правові норми перестали захищати окрему особу в її гідності, а стали інструментом дискримінації, примусу та насильства.

Ключовим етапом цієї легалізації стали Нюрнберзькі закони, прийняті 15 вересня 1935 року які включали: 1) Reich Citizenship Law

(Закон про громадянство Рейху) [4] який визнавав німецьке громадянство лише за особами «німецької або спорідненої крові», інші категорії людей (переважно євреї, але згодом і роми, особи африканського походження та «мішлінг» – «змішані» особи) були оголошені «підданими» без повних прав громадянства; 2) Law for the Protection of German Blood and German Honor (Закон про захист німецької крові та честі) [5], який забороняв шлюби та сексуальні стосунки між євреями та «німецькою кров'ю» і забороняв роботу німецьких жінок у єврейських домогосподарствах.

Такі закони стали не просто дискримінаційними адміністративними положеннями – вони створили систему правового відчуження, коли певні групи людей юридично позбавлялися прав людини, зокрема правового статусу, свобод вибору партнера, захисту від дискримінації, доступу до професій тощо.

Відповідно до цих законів з'явилися механізми маргіналізації єврейських громадян, які посилилися рядом наступних указів та актів. Правова система перестала бути гарантом захисту прав окремої людини, а стала інструментом виключення та дискримінації. Наслідком такої політики стало те, що заперечувалась концепція універсальної гідності та рівності. Права визнавалися не як належні кожній людині, а лише представникам так званої «арійської раси» або «справжнього німецького народу».

У цьому сенсі варто згадати про Загальну декларацію прав людини, яка створена після Другої світової війни і саме була спрямована на виправлення таких порушень. Прийнята Загальна декларація прав людини, як реакція на трагедію Другої світової війни, визначила базові права, недоторканні для кожної людини: право на життя, свободу, рівність перед законом, захист від катувань, дискримінації тощо. Декларація стала фундаментом для сучасних міжнародних стандартів прав людини. «Більшість держав наразі визнали існування невід'ємних (природних) прав людини, що у свою чергу зумовлює необхідність реалізації принципу «держава для людини», а не «людина для держави», актуалізуючи психологічні та соціологічні підходи до розуміння права. Право не слід розглядати як формально визначене правило поведінки, встановлене та охоронюване

державою» [6, с. 134].

Трансформація правової системи за нацистського режиму призвела до повної втрати людиною статусу суб'єкта права. По-перше, право перетворилося на механізм державного примусу, де воля апарату домінувала над особистістю. По-друге, формальний принцип законності був використаний для легітимізації дискримінації, що нівелювало саму ідею природних прав людини. Зрештою, нормативні акти втратили свою загальнообов'язкову захисну функцію, ставши інструментом системного виключення певних груп населення з правового та соціального простору. Таким чином, наслідки правових зловживань під час нацизму прямо вплинули на формування загальносвітових гарантій прав людини, які мають універсальний характер і неприпустимі до порушення на підставі раси, національності або політичних переконань.

Отже, дослідження механізмів трансформації правової системи Третього рейху у 1933–1945 роках демонструє, як формально легальні акти – від Рейхстагського пожежного декрету та Закону про повноваження (Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich) до Нюрнберзьких законів – поступово позбавили людину статусу суб'єкта права, перетворивши право на інструмент расової дискримінації, виключення та державного насильства. Цей історичний досвід переконливо доводить, що право, відірване від ідеї природних і невід'ємних прав людини, легко стає знаряддям тоталітаризму. Саме тому прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року стало не лише реакцією на жахи Другої світової війни, а й важливим цивілізаційним бар'єром проти повторення таких злочинів.

У сучасних умовах, коли демократичні інститути зазнають тиску, а авторитарні практики намагаються маскуватися під «законність», переосмислення нацистського правового досвіду залишається актуальним. Воно нагадує нам: справжнє право повинне служити людині. Лише непорушне визнання універсальної гідності кожної особи здатне запобігти повторенню трагедії, коли право перетворюється на легалізоване безправ'я.

Список використаних джерел:

1. Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich! Law to Remedy the Distress of the People and the Nation! URL: https://www.webcitation.org/6B1ZPUb3n?url=http://learnhistory.org.uk/y12/index.php?blog=2

2. Neumann F. Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism, 1933–1944. New York : Oxford University Press, 1942. URL: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.74017/page/n9/mode/2up

3. The Reichstag Fire Decree. URL: https://alphahistory.com/nazigermany/the-reichstag-fire-decree-1933/

4. The Ambassador in Germany (Dodd) to the Secretary of State, September 19, 1935. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1935, Europe. Vol. II, Document 305. URL: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v02/d305

5. Law for the Protection of German Blood and German Honor, 15 September 1935. Translated text available at PHdn.org. Retrieved December 29, 2025, from https://phdn.org/archives/www.ess.uwe.ac.uk/documents/citizen.htm

6. Kuchuk A. Theoretical and historical aspects of Universal declaration of human rights adopting. Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2021. Special Issue № 2. P. 131-136.

Панкратова Вікторія Олегівна,
доцент кафедри фундаментальної юриспруденції та конституційного права Сумського державного університету

РОЛЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах повномасштабної війни питання національної стійкості України набуває особливого значення. Водночас важливим чинником забезпечення стійкості держави є не лише ефективність безпекових інституцій, але й рівень правової свідомості громадян, їх готовність діяти відповідально, дотримуватися правових норм та брати активну участь у суспільному житті.

Після Революції Гідності та початку російської агресії у 2014 році концепція національної стійкості почала активно формуватися в українському політичному та науковому дискурсі. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році ще більше актуалізувало потребу у зміцненні здатності держави та суспільства протистояти кризам, адаптуватися до викликів та швидко відновлюватися після них.

У науковій літературі правосвідомість розглядається як сукупність правових знань, уявлень, переконань та емоційного ставлення особи до права і правових явищ. О. Ф. Скакун визначає правосвідомість як систему ідей, уявлень та почуттів, які виражають ставлення людини до чинного, минулого та бажаного права [1, с. 462]. В. В. Сухонос зазначає,

що правосвідомість є сукупністю уявлень і почуттів, які відображають ставлення людей до права та правових явищ у суспільстві [2, с. 77].

Правосвідомість безпосередньо впливає на рівень правової культури населення, дотримання законів та готовність громадян брати участь у суспільних процесах. У контексті національної стійкості вона виконує декілька важливих функцій.

По-перше, правосвідома поведінка громадян сприяє підтриманню правопорядку та стабільності функціонування держави. Усвідомлене дотримання законів і правил безпеки особливо важливе в умовах війни, коли від відповідальності громадян залежить ефективність роботи державних інституцій та безпека населення.

По-друге, важливим чинником національної стійкості є довіра до державних інституцій. Соціологічні дослідження Центру Разумкова демонструють високий рівень довіри громадян до Збройних Сил України, волонтерських організацій та Державної служби з надзвичайних ситуацій [4]. Це свідчить про високий рівень суспільної консолідації та підтримки інституцій, які забезпечують безпеку держави.

Водночас спостерігається нижчий рівень довіри до політичних інститутів, судової системи та окремих органів державної влади. Така ситуація вказує на необхідність подальшого розвитку правової культури, підвищення прозорості діяльності державних органів та зміцнення демократичних механізмів.

По-третє, важливим проявом правосвідомості є громадянська активність населення. В умовах війни українське суспільство продемонструвало високий рівень самоорганізації через волонтерський рух, допомогу військовим, внутрішньо переміщеним особам та участь у громадських ініціативах. За даними World Giving Index, Україна у 2024 році увійшла до десятки країн світу за рівнем благодійності та волонтерської активності [3].

Крім того, важливим чинником формування національної стійкості є підтримка демократичних цінностей та розвиток громадянської ідентичності. Дослідження Київського міжнародного інституту соціології свідчать про суттєве зростання рівня громадянської самоідентифікації українців після 2022 року [4]. Це сприяє зміцненню

національної єдності та готовності громадян брати участь у захисті держави.

Таким чином, правова свідомість громадян є важливою передумовою формування національної стійкості України. Вона проявляється у дотриманні законів, підтримці демократичних цінностей, довірі до інституцій безпеки та активній громадянській позиції. Особливого значення набуває формування правосвідомості молоді через правову освіту, громадянське виховання та залучення до суспільної діяльності.

Розвиток правової культури населення та підтримка громадянської активності є важливими стратегічними завданнями для зміцнення демократичної держави та підвищення здатності суспільства ефективно реагувати на сучасні безпекові виклики.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

2. Сухонос В. В. Теорія держави та права : конспект лекцій. Суми : Ініціатива, 2002. 96 с.

3. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2024 – на початку 2025 рр. : аналіт. доповідь. Київ : НІСД, 2025.

4. Разумков центр. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів. URL: https://razumkov.org.ua/.

Пузанова Вікторія В'ячеславівна
Аспірант, Варненський вільний університет «Чорноризця Храбра»
Гладкий В'ячеслав В'ячеславович,
Аспірант, Варненський вільний університет «Чорноризця Храбра»

ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ІНТЕГРАТИВНЕ ПРАВО В ПРАВІ ЄС

Забезпечення прав працівника у сфері праці обов'язково передбачає їх формальне нормативне закріплення, а також створення державою таких правових, організаційних і ресурсних умов, за яких відповідні права здатні набувати реального змісту. У цьому відношенні, а також з урахуванням сучасної мети трудового права й опосередкованих нею цілей [1, с. 102–103], соціально-трудові права не можуть розглядатися як суто декларативні координати та побажання в

сфері організації відносин у відповідній сфері, потребуючи нормативно-правового визначення насамперед гарантій їх охорони та захисту, інституційного механізму реалізації, фінансового й адміністративного забезпечення, а також ефективних процедур відновлення в разі їх порушення. При цьому особливого значення в зазначеному контексті набуває ідея гідної праці, адже саме вона дає змогу пов'язати трудові права з більш широкою за сутнісним змістом концепцією гідного рівня життя. У цьому сенсі гідна праця означає як наявність зайнятості та отримання грошової винагороди за виконану роботу (це має також враховувати завдання держави щодо зниження рівня відносної бідності населення і, в більш амбітному виразі – забезпечення гідного життя людини), так і створення відповідальним суб'єктом або суб'єктами таких умов трудової діяльності, які не руйнують фізичне, психічне й соціальне благополуччя працівника. Тому право на працю, право на справедливі умови праці й право на охорону здоров'я у сфері праці поступово втрачають вузько виробниче розуміння і дедалі частіше розглядаються крізь призму якості людського існування в трудовому середовищі, яке є складником правового режиму соціальної безпеки та при цьому співвідноситься з режимом національної безпеки.

Як видається, історично така постановка питання стала результатом тривалого розвитку гуманістичного соціально-правового світогляду. Так, якщо в докапіталістичних суспільствах правовий статус особи значною мірою визначався її належністю до певного стану, класу або соціальної групи, то індустріалізація XIX ст., зростання найманої праці, соціальні протести та робітничі рухи поступово змінили саме розуміння ролі держави у сфері праці та зайнятості. Держава, а надалі й роботодавці, були змушені реагувати як на проблему належної організації та використання найманої праці, так і на більш широкі наслідки організації виробничих відносин для життя, здоров'я і соціальної захищеності працівника. Саме на цій основі надалі сформувалися: по-перше, ідеї соціально-економічних прав, права на достатній рівень життя і правового захисту людини в процесі трудової діяльності; по-друге, розуміння того, що нормативне закріплення таких прав загалом не розв'язує численних практичних проблем забезпечення їх реальності. Прикладом цього є ст. 48 Конституції України, яка засвідчує прагнення держави розвиватися як соціальна держава, хоча

таке прагнення не завжди відповідає її реальній спроможності функціонувати відповідним чином у конкретний історичний період. Між тим, у сучасному праві окреслена еволюція набула подальшого розвитку, передусім на основі усвідомлення того, що забезпечення гідної праці вже не вичерпується питаннями заробітної плати, робочого часу, відпустки або захисту від звільнення. У такому контексті дедалі помітнішим стає питання про те, чи здатна сама організація праці (трудових відносин) завдавати шкоди психічному здоров'ю працівника [див., напр.: 2, с. 143–144], зокрема через хронічне перевантаження, невизначеність трудових обов'язків, емоційний тиск, сексуальні домагання, цифровий контроль, алгоритмічне управління, відсутність автономії або постійну загрозу втрати зайнятості. У цьому сенсі психічне здоров'я працівника поступово перетворюється з переважно медичної або психологічної категорії на самостійний об'єкт трудоправового і соціально-правового аналізу [див., напр.: 3, с. 94–95], який також має здійснюватися з урахуванням досягнень медицини праці та розвитку психології праці.

Разом із тим слід мати на увазі, що дотепер право працівника (зокрема професійного публічного службовця) на психічне здоров'я прямо не закріплене в праві Європейського Союзу як окреме суб'єктивне право. Однак із цього не випливає, що працівники в ЄС позбавлені відповідного суб'єктивного права, яке в цьому контексті може розумітися як похідне, комплексне й міжгалузеве, а отже – інтегративне суб'єктивне право. Осмислюючи сутнісний зміст цього права, зауважимо, що він зміст наразі розкривається через обов'язок роботодавця запобігати фізичним і психосоціальним ризикам праці, забезпечувати розумну організацію робочого часу, поважати гідність працівника, запобігати домаганням, дискримінації, надмірному цифровому контролю та іншим формам організації праці, здатним завдавати шкоди психічному стану особи.

Додатково в зазначеному контексті слід мати на увазі, що вихідним пунктом для розуміння права працівника на психічне здоров'я в сучасному праві ЄС є не наявність спеціальної норми, яка прямо закріплює таке право, а сукупна дія положень Хартії основних прав ЄС. У цьому зв'язку передусім слід виокремити статті 3, 31 і 35 Хартії, які в сукупності дають змогу розглядати психічне здоров'я працівника як

юридично значущу складову його особистісної цілісності, гідності праці (також і зайнятості) та безпеки праці [див., напр.: 4, с. 228]. При цьому на галузевому рівні ключове значення для досліджуваного питання має насамперед Директива 89/391/ЕЕС, оскільки вона, з урахуванням також вимог ст. 21 Директиви 2000/78/ЕС та Директиви (EU) 2024/2831, закріплює загальний обов'язок роботодавця забезпечувати безпеку і здоров'я працівників у всіх аспектах, пов'язаних із роботою. Як видається, таке широке правило дає змогу включати до сфери охорони праці традиційні фізичні, технічні й виробничі ризики, а також психосоціальні чинники трудового середовища. До таких чинників слід відносити передусім ті елементи організації праці, які здатні завдавати шкоди саме психічному стану працівника, зокрема надмірну інтенсивність праці, відсутність автономії, невизначеність посадових повноважень або трудової функції, конфліктні взаємодії, емоційний тиск, насильство, домагання, соціальну ізоляцію та незахищеність зайнятості. Отже, у сучасному праві ЄС охорона психічного здоров'я працівника поступово розкривається через обов'язок запобігати, оцінювати й усувати як матеріально-виробничі, так і організаційно-психологічні джерела професійного ризику.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що на сьогодні в праві ЄС право працівника на психічне здоров'я безпосередньо не закріплене, однак перебуває на етапі концептуального формування. Зважаючи на це, наразі зазначене право доцільно визначати як комплексну правову конструкцію, що формується як модель окреслення прав і обов'язків суб'єктів трудового права в контексті такого блага працівника, як його психічне здоров'я. При цьому зміст відповідної конструкції може розкриватися на перетині особистісної цілісності кожного працівника, зобов'язань щодо поваги й охорони його гідності, правил охорони праці, людиноцентричного регулювання робочого часу, недискримінації, розумного пристосування та контролю за цифровою організацією праці. Тому, хоча право працівника на психічне здоров'я, яке доцільно законодавчо визнати за кожним працівником, поки що не має завершеної автономної форми нормативного закріплення, воно вже має достатнє правове підґрунтя для доктринального осмислення в межах реалізації принципу науковості правотворчості. Передусім це стосується подальшої розробки: по-перше, європейських стандартів у

сфері психічного здоров'я [5, с. 308], які враховували б особливості забезпечення психічної безпеки у сфері праці та зайнятості, а також сучасні ризики й загрози психічному здоров'ю населення; по-друге, законодавчих ініціатив, у межах яких психічне здоров'я працівника охоронятиметься вже не як зовнішня щодо праці медична цінність, а як необхідна умова безпечної, гідної та стійкої трудової діяльності, що слугує виконанню завдань із забезпечення гідного життя, а отже – завдань соціальної безпеки держави й національної безпеки загалом.

Список використаних джерел:

1. Гладкий В. В. Мета трудового права як сучасної цивілізаційної цінності. Соціальне право. 2021. № 3. С. 99–105. DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-12.

2. Jain A., Leka S., Zwetsloot G. I. J. M. The Fundamental Human Right to Health, Safety and Well-Being. Managing Health, Safety and Well-Being: Ethics, Responsibility and Sustainability. Dordrecht : Springer, 2018. P. 139–173. DOI: 10.1007/978-94-024-1261-1_5.

3. Пузанова В. В., Гладкий В. В. Забезпечення психічного здоров'я суддів з метою поліпшення якості здійснення правосуддя. Правові засади організації та здійснення публічної влади : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 року). Хмельницький : ХУУП, 2018. С. 94–97. DOI: 10.5281/zenodo.1233009.

4. Hepple B. The EU Charter of Fundamental Rights. Industrial Law Journal. 2001. Vol. 30, Iss. 2. P. 225–231. DOI: 10.1093/ilj/30.2.225.

5. McHale J. Fundamental rights and health care. Health Systems Governance in Europe: The Role of European Union Law and Policy / ed. by E. Mossialos et al. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. P. 282–314. DOI: 10.1017/CBO9780511750496.007.

Свеженцева Кіра Георгіївна,
студентка третього курсу ННІ права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник:
Філяніна Людмила Анатоліївна,
доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів

ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ

Права людини в сучасному суспільстві є основою демократичного ладу, правової держави та справедливого суспільного устрою. Вони визначають межі свободи особи, гарантують її гідність, безпеку, рівність перед законом і можливість повноцінно брати участь у суспільному житті. До фундаментальних прав людини належать право

на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу слова і совісті, а також право на освіту, працю, медичну допомогу, соціальний захист і справедливий суд. У сучасному світі ці права закріплюються як у національних конституціях, так і в міжнародно-правових актах, зокрема в Загальній декларації прав людини, Міжнародних пактах про права людини та регіональних конвенціях.

Однією з головних проблем забезпечення прав людини є невідповідність між правовими нормами та їх практичною реалізацією. У багатьох державах закони формально гарантують рівність, свободу та захист від дискримінації, але у реальному житті ці принципи часто порушуються. Причинами цього можуть бути корупція, слабкість судової системи, зловживання владою, низький рівень правосвідомості населення та недостатній контроль за діяльністю державних органів. Особливо гостро проблема постає тоді, коли людина не має реального доступу до правосуддя, не може отримати ефективного захисту від незаконних дій посадових осіб або не знає, як саме відстояти свої права [2, с.199].

Серйозною загрозою для прав людини є соціальна нерівність, котра впливає на можливість їх реалізації. Формальна рівність перед законом не завжди означає рівність можливостей. Доступ до освіти, якісної медицини, правової допомоги, житла, безпечних умов праці та соціального захисту часто залежить від матеріального становища, місця проживання, стану здоров’я, віку, статі чи належності до певної соціальної групи. Найбільш уразливими залишаються діти, люди з інвалідністю, літні та внутрішньо переміщені особи, біженці, безробітні, представники меншин, які нерідко стикаються не лише з бідністю, а й із дискримінацією [1, с.115].

Окреме місце серед сучасних викликів посідає проблема дотримання прав людини в інформаційному та цифровому просторі. Стрімкий розвиток технологій, соціальних мереж, штучного інтелекту та електронного врядування відкрив нові можливості для реалізації прав, але водночас створив і нові ризики. Йдеться насамперед про право на приватність, захист персональних даних, свободу вираження поглядів та безпеку в мережі. У сучасному світі людина залишає значну кількість цифрових слідів, що можуть бути використані без її згоди або ставати об’єктом незаконного збору, контролю чи маніпуляцій. Крім

того, поширення мови ворожнечі, кібербулінгу, дезінформації та онлайн-шахрайства загрожує не лише психологічній безпеці людини, а й її репутації, свободі думки та праву на достовірну інформацію [4, с.48].

Важливу роль у забезпеченні прав людини відіграє ефективна діяльність державних і недержавних інституцій. Насамперед ідеться про суди, правоохоронні органи, інституцію омбудсмана, адвокатуру, правозахисні організації, міжнародні судові установи та громадські об'єднання. Саме вони покликані забезпечувати відновлення порушених прав, притягнення винних до відповідальності та запобігання новим порушенням. Проте ефективність цих механізмів часто знижується через бюрократію, політичний тиск, нестачу фінансування, затягування розгляду справ та недостатню незалежність окремих інституцій. У разі, якщо суд є повільним або залежним, правоохоронні органи не захищають громадян, а людина не має можливості скористатися правовою допомогою, система захисту прав людини втрачає свою реальну дієвість [5, с.82].

Не менш важливою проблемою є недостатній рівень правової культури та правосвідомості суспільства. Порушення прав людини часто зумовлені не лише навмисними діями держави чи посадових осіб, а й байдужістю, необізнаністю або терпимістю до несправедливості. Люди можуть не знати своїх прав, не вміти користуватися механізмами їх захисту, не звертатися по допомогу або сприймати порушення своїх прав як норму. Особливо небезпечною є ситуація, коли суспільство виправдовує дискримінацію, насильство чи обмеження свобод заради уявної «стабільності» або «порядку» [3, с.51].

Отже, права людини в сучасному суспільстві є не просто сукупністю юридичних норм, а важливим показником рівня цивілізованості держави та гуманності суспільства. Проблеми їх забезпечення мають комплексний характер, оскільки пов'язані з політичними, правовими, соціальними, економічними та технологічними чинниками. Їх подолання можливе за умови поєднання справедливого законодавства, незалежного суду, відповідальної влади, ефективних правозахисних інституцій, високого рівня правової культури та активної громадянської позиції. Лише за таких умов людина може почуватися справді вільною та захищеною. У підсумку

слід наголосити, що проблема прав людини залишається актуальною завжди, адже вона стосується найважливішого – життя, гідності, свободи та безпеки кожної особи.

Список використаних джерел

1. Кравчук І.П. «Покоління та їх вплив на розвиток прав людини в Україні». Юридичний вісник. 2019. № 3. С. 112–125.

2. Линник В. П. Генезис прав людини Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право голов. ред. Ю. М. Бисага Ужгород, 2024. Т. 1. Вип. 82. С. 198 – 202.

3. Макеєва О.М. Права людини в системі базових європейських цінностей. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2022. № 2 (63). С. 48-55.

4. Мельничук О.В. «Права людини в історико-філософському проєкті». Філософія права та політика. 2020. № 2. С. 45–62.

5. Сидоренко Н.С. «Інтергенераційна солідарність як основа забезпечення прав людини в контексті поколінь». Правова доктрина. 2021. № 1. С. 78–89.

Ситнік Яна Ігорівна,
студентка 1 курсу Державного торговельно-економічного університету

ПРАВОВА ПРИРОДА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Академічна доброчесність належить до фундаментальних правових принципів європейської наукової традиції. Міждисциплінарність концепту, варіативність дефініцій і фрагментарність регуляторного інструментарію формують наукову прогалину, що потребує системного опрацювання нормативної бази.

Мета дослідження – правовий і термінологічний аналіз академічної доброчесності як принципу європейської наукової традиції з акцентом на нормативно-правовій базі її забезпечення в Україні.

Філософсько-правова інтерпретація академічної доброчесності акцентує синтез цінностей істини, відповідальності й поваги до інтелектуальної праці. На думку К. Вергелеста та ін., концепт інтегрує етичні, аксіологічні та правові підвалини, формуючи нормативну матрицю взаємодії суб'єктів академічної діяльності [3, с. 59]. Як зазначає Т. Красюк, розмежування понять «академічна доброчесність», «наукова доброчесність» та «академічна етика» сприяє єдності правозастосування [2, с. 70]. Національна нормативна база академічної

доброчесності в Україні ґрунтується на Конституції України, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також на міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана у встановленому порядку. Закон України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 року № 4742-IX закріплює базові цінності, принципи та правила академічної доброчесності, правові й організаційні механізми її формування, ознаки і види порушень, а також заходи реагування на них [5]. Статтею 1 цього Закону академічну доброчесність визначено як сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності. Базовими цінностями, закріпленими статтею 4 Закону № 4742-IX, визнано чесність, довіру до результатів академічної діяльності, повагу до честі й гідності членів академічної спільноти, справедливість, відповідальність, стійкість і рішучість [5].

Основними принципами визнано пріоритетність дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, відкритість інформації про правила й види порушень, нетерпимість до них та уникнення конфлікту інтересів. На думку Ю. Зубцової та ін. правове регулювання у вітчизняному та міжнародному вимірах потребує гармонізації внутрішніх актів закладів освіти із загальноєвропейськими стандартами [1]. Як зазначає Т. Красюк, теоретико-прикладні проблеми притягнення до академічної відповідальності пов'язані з чітким розмежуванням дисциплінарної, цивільно-правової й адміністративної відповідальності та з належним оформленням процедур розгляду повідомлень про порушення [2, с. 72-74]. З огляду на це актуалізується інституційна спроможність уповноважених осіб закладів освіти, які за Законом №4742-IX реагують на порушення та застосовують визначені внутрішнім актом заходи [5]. Цифровізація освітнього процесу й поширення генеративних технологій штучного інтелекту утворили окремий пласт правових питань академічної доброчесності. На думку В. І. Гришка та Б.С. Киричук, реагування на ці виклики потребує комплексного нормативного відгуку щодо атрибуції авторства, прозорості використання інструментів штучного інтелекту й академічної верифікації результатів [4, с. 307-309]. Статті 1 та 4 Закону № 4742-IX закладають понятійні й ціннісні основи для поширення принципів доброчесності на відносини у сфері застосування цифрових

інструментів [5].

Отже, академічну доброчесність обґрунтовано як комплексний правовий принцип трирівневої структури – ціннісної, нормативної та процедурної. Закон України № 4742-IX створює правове підґрунтя для гармонізації національної моделі з європейськими стандартами; подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінювання ефективності цієї моделі в умовах цифровізації.

Список використаних джерел

1. Зубцова Ю. О., Сущенко Л. О., Шаблиста Г. Ю. Правове регулювання академічної доброчесності: вітчизняний і міжнародний контексти. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2025. № 2. DOI: https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-2.09

2. Красюк Т. В. Притягнення до академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності: теоретико-прикладні проблеми регламентування. Право та інновації. 2023. № 1(41). С. 68–76. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1(41)-10

3. Вергелес К., Вишняк І., Майданевич Л. Філософсько-правовий аналіз поняття «академічна доброчесність». SOPHIA. Вісник гуманістичних і релігієзнавчих студій. 2022. Т. 20. № 2. С. 58–61. DOI: https://doi.org/10.17721/sophia.2022.20.13

4. Гришко В. І., Киричук Б. С. Академічна доброчесність і штучний інтелект: подолання викликів у освітньо-науковій діяльності України та зарубіжних держав. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 85. Ч. 2. С. 305–310. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.45

5. Про академічну доброчесність : Закон України від 18 грудня 2025 р. № 4742-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text (дата звернення: 17.05.2026).

Тарабан Ю.В.,
доктор філософії у галузі освіти/педагогіки, старший викладач кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

СВОБОДА СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проблематика правового забезпечення свободи совісті та віросповідання є складовою сучасної політики Української держави у контексті процесів євроінтеграції та глобалізації. Радикальні зміни стосовно світогляду та відношення до релігії, що відбулися протягом останніх десятиліть періоду незалежності Української держави, актуалізують підходи та принципи, що вибудовують правове поле

врегулювання зазначеної сфери суспільного життя. Аналіз та творче запозичення світового досвіду є запорукою побудови ефективної вітчизняної системи, яка би створила умови для захисту прав і свобод громадян України у сфері світогляду.

Свобода совісті є базовою категорією нашого дослідження і водночас є однією з найважливіших і синтезуючих категорій соціально-філософського та релігієзнавчого характеру. Свою сутність свобода совісті розкриває через поняття «терпимість», «віротерпимість», «релігійна свобода», «свобода віросповідань», «свобода церкви», «свобода думки». Часто свободу совісті розуміють як право вільного віросповідання, свободу вибору релігії та побудову власного життя у відповідності до її нормативних параметрів. Ці поняття розглядаються як тотожні. Такий підхід виключає з її змісту свободу на вільну думку про релігію, свободу від релігії, право на її заперечення. Свобода релігії - це, за суттю, свобода релігійної совісті.

Отже, свобода совісті – це природне право на умови, за яких можливе вільне самовизначення особистості у світоглядній сфері буття, її духовне становлення, розвиток, соціальна активність. В релігієзнавстві – це право громадян сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культи або дотримуватися атеїстичного світогляду.

Зазначена сфера є високочутливою та такою, що зберігає свій значний вплив на інші сфери соціального та особистого буття громадянина України. Тому будь-які негативні тенденції у сфері свободи совісті та релігії відображаються на загальному стані українського суспільства, можуть негативно впливати на поступальний розвиток держави та консолідацію українського народу.

Актуальність проблем забезпечення свободи совісті та питань функціонування релігії в суспільстві визначають невирішені питання взаємин релігійних організацій з державними органами, наявність міжконфесійних конфліктів, абсолютизація ролі і значення правових аспектів у механізмі реалізації свободи совісті. Дослідженням проблем правового забезпечення свободи совісті та віросповідання займалися такі вітчизняні науковці, як Є. Ананьєва, В. Бедь, М. Бринчак, М.Лубська, М. Васін, Т. Кучера, Р. Подопригора, Ю. Розенбаум,

Л.Филипович, А. Шуба, Л. Ярмол, П. Яроцький. Про необхідність законодавчих змін у сфері регламентації державно-конфесійних відносин в Україні наголошували такі науковці, як В.Є. Єленський, В.В.Костицький, С.І. Здіорук, О.Н. Саган, Л.О. Филипович, В.В.Токман, А.А. Попок, Ю.Є. Решетніков та інші. На актуальності створення механізмів ефективної реалізації релігійної політики держави наголошують експерти Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Інституту релігійної свободи.

Свобода думки, совісті і релігії, закріплена в основних міжнародних документах з прав людини, охоплює можливості людини не лише щодо релігії, а й щодо переконань загалом. Як зазначає А. Полешко, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), розглядаючи справи за ст. 9 Євроконвенції, передбачає комплексний захист «релігії або переконання», не надаючи їх точного визначення або розмежування. ЄСПЛ поширює захист свободи віросповідання на необмежене коло специфічних переконань, які

- людина здатна визначити самостійно на власний розсуд;
- стосуються основ світогляду людини й мають метафізичну природу;
- переважно є принципово аксіоматичними (основи таких переконань не підлягають перевірці або сумніву) і ґрунтуються на вірі;
- становлять самоцінність / самоціль (тобто, не спрямовані на досягнення певного статусу, а навпаки, визначають подальшу поведінку людини);
- є дійсними й важливими для людини; визначають її поведінку; мають достатній ступінь визначеності та сталості (що не виключає модифікацій або зміни вибору).

Міжнародним співтовариством у низці нормативних документів було регламентовано право людини на свободу віросповідання.

Основними з таких міжнародно-правових актів є:

1) Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року;

2) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод,

підписана 4 листопада 1950 року урядами держав-членів Ради Європи та ратифікована Україною 17 липня 1997 року;

3) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН та ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР 19 жовтня 1973 року;

4) Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань, прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 25 листопада 1981 року.

Високі стандарти в галузі прав людини і свободи совісті та релігій закріплено в Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 р. Правові засади релігійного життя в Україні, державно-церковних відносин регламентовані Законом України «Про свободу совісті і релігійні організації», прийнятий Верховною Радою в квітні 1991 р. і доповнений деякими змінами у наступні роки (є чинним у редакції 28.12.2014 р.). Документ відповідає міжнародним правовим нормам свободи релігії і віровизнань. Окремі положення, пов'язані зі свободою релігії і релігійної діяльності, є в інших українських правових документах, зокрема, це Кодекс законів про працю України, Кодекс про шлюб та сім'ю України, Закон України про альтернативну (невійськову) службу, Закон України про освіту та ін.

Висновки

Українське законодавство про свободу совісті та релігійні організації є системою пов'язаних між собою нормативних актів, якими регулюються державно-церковні відносини та забезпечуються свобода совісті та віросповідання і які узгоджені з міжнародними правовими документами. Сучасна українська держава дотримується законодавчо закріплених принципів свободи совісті та віросповідання, а саме:

– принцип гарантування свободи віросповідання;

– заборона неконституційного обмеження свободи віросповідання;

– принцип відокремлення держави і релігійних організацій;

– принцип відокремлення державних, комунальних навчальних закладів і релігійних організацій;

– принцип рівності релігійних організацій перед законом;

– принцип заборони дискримінації релігійних організацій.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К.: Право, 1996. – 64 с.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закони України // Закон України. — 1996.
3. Васін М.С. Твоє право на свободу віросповідання. Посібник для віруючих, релігійних громад та посадових осіб органів влади. К.: Медіа світ, 2020. 40 с.
4. Свобода релігії чи переконань та безпека: посібник із питань політики / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). 2023. 79 с. URL: https://www.osce.org/ files/f/documents/9/a/538080.pdf (дата звернення: 11.11.2024).
5. Війна зробила українців більш релігійними, – опитування. Релігійно-інформаційна служба України. 24.12.2023. URL: https://risu.ua/vijna-zrobila-ukrayincіv-bilsh-religijnimi opituvannya_n144969 (дата звернення: 15.11.2024).
6. Полешко А.В. Релігійна свобода: сучасний зміст і місце в системі прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 85: частина 1. 2024. С. 237–-241. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/315063/305966 (дата звернення: 17.11.2024).
7. Ярмол Л.В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол.: П.М. Рабінович (гол. ред.) [та ін.]. (Серія 1. Дослідження та реферати. Випуск 8). Львів: 2006. 192 с.

Чижов Олександр Ігорович,
кандидат історичних наук, старший викладач Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ШЛЯХИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ПОЛЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Однією з найактуальніших потреб демократизації суспільства в сучасному світі є демократизація правового поля як системи законодавства та нормативно-правових актів держави. Під цим мається на увазі подолання парадигми, що склалася історично: закон є волею правлячої еліти, що зведена в ранг обов’язкового для всіх інших. Тобто існує нагальна необхідність розширення прямої участі населення у законотворенні. Особливої актуальності демократизація правового поля в наш час набуває у зв’язку з ризиками, що створюють сучасні цифрові технології в руках держави як інструменту примусу. Зокрема, йдеться

про можливість впровадження інструментів тотального контролю над населенням, що може призвести до встановлення надтоталітарних режимів. Прикладом такого розвитку подій є Китайська Народна Республіка, де активно впроваджується так звана «система соціального кредиту». За допомогою мережі відеоспостереження зі штучним інтелектом, що розпізнає та оцінює вчинки громадян, через жорсткий моніторинг їхньої активності в інтернеті, соціальної та фінансової діяльності тощо, ця система нараховує або віднімає бали соціального кредиту. Кількість цих балів безпосередньо впливає на можливість реалізації громадянами їхніх прав і свобод [1].

Історично пряма демократія існувала у відносно невеликих колективах, де всі повноправні члени могли зібратися в одному місці: давньогрецькі поліси, давньогерманські тінги або Запорізька Січ. Хоча у Середньовіччі існувало чимало держав із республіканською формою правління або обмеженою монархією, кількість осіб, що мали право голосу, була незначною відносно загальної чисельності населення. Головним чином, у таких випадках право голосу належало дворянам, духовенству та представникам найзаможніших міщан. Прикладом цього є середньовічний англійський парламент. Навіть якщо голосувати могла значна частина населення, як у Новгородській республіці на віче, де-факто голосуючі були клієнтелами (залежними людьми) боярсько-олігархічних родин і виявляли волю своїх патронів.

Масове повернення до демократичних принципів політичного управління стало можливим у модерну епоху. Спочатку цьому сприяв розвиток капіталістичних відносин та поява буржуазії як соціальної групи, що усвідомлювала свої групові інтереси, а також була готова відстоювати їх перед владою монарха та дворян (наприклад, Французька революція 1789 р.). Потім цьому сприяла боротьба трудящих за свої права (наприклад, діяльність чартистів та тред-юніонів у Великобританії). Боротьба трудящих могла тісно поєднуватися з національною боротьбою, як, наприклад, рух 1905–1906 рр. в австро-угорській частині України за введення загального виборчого права для чоловіків. На завершальному етапі, що передував введенню загального виборчого права для всіх повнолітніх громадян, активно точилася боротьба жінок за рівні права з чоловіками (рух суфражисток).

Проте у скільки-небудь великій державі через її розміри було вже неможливо зібрати для голосування всіх повноправних громадян, тому їхня політична воля стала реалізовуватися опосередковано через осіб, що були обрані до парламенту і яким були делеговані владні повноваження (представницька демократія).

Разом з тим така система не гарантує, що парламентарій не зречеться своїх передвиборчих обіцянок і не буде підтримувати законопроекти, що йдуть в розріз із ними. На жаль, подібні випадки є поширеними навіть у старих демократіях Західної Європи. Тому обов'язково мають існувати механізми, що запобігають цьому. Наприклад, при порушенні передвиборчої програми парламентарієм має запускатися процедура висловлення недовіри депутату його виборцями. У разі, якщо кількість голосів за недовіру набере певний встановлений відсоток, парламентарій позбавляється свого мандату. У 1995–2001 рр. в Україні подібний закон існував, проте фактично він був декларативним [2].

Також для демократизації правового поля необхідно спрощення процедури проведення загальнодержавних референдумів. Наприклад, розширення кола осіб, що мають право ініціювати збір підписів за проведення референдуму, зменшення кількості підписів, необхідних для призначення референдуму тощо. Результати референдуму мають бути обов'язковими для виконання. Такий підхід сприяє розширенню законодавчої ініціативи знизу, а також має бути запобіжником від впровадження парламентаріями так званих «непопулярних законів», що за своєю суттю є антидемократичними. Прикладом подібної системи може бути Швейцарія, де практика референдумів є дуже поширеною [3].

При цьому, на нашу думку, є недопустимим введення електронного голосування. Хоча електронне голосування суттєво спрощує обробку результатів народного волевиявлення та зменшує витрати на його проведення, проте воно унеможливлює перевірку достовірності підрахунків в разі фальсифікації. Цифрові технології можуть використовуватися лише для спрощення обробки результатів на паперових бюлетенях, як це було під час виборів 2024 р. у Грузії [4].

Основний закон країни, Конституція, також має ухвалюватися

шляхом загальнодержавного референдуму. І саме лише на референдумі мають вноситися зміни до Конституції. При цьому голосування не повинно проводитися єдиним пакетом законів. Прикладом антидемократичної суті голосування пакетом за конституційні зміни є загальноросійське голосування 2020 р., істинною метою якого було обнулення президентських строків В. П. Путіна [5].

Крім того, звернення до органу, що контролює відповідність Конституції нових прийнятих законів, з приводу перевірки можливої невідповідності, має належати широкому колу осіб. Наприклад, в США будь-який громадянин, який вважає, що його конституційні права порушені прийнятим законом, після розгляду справи у низці судів нижчої інстанції, зрештою може звернутися до Верховного суду. У разі, коли його справа має загальнонаціональне значення, вона буде розглянута Верховним судом США і закон може бути скасовано.

Таким чином, через те що представницька демократія іноді слабо відображає реальну волю народу, а також, головним чином, через загрозу тоталітаризації держави в зв'язку з використанням цифрових технологій контролю, демократизація правового поля в сучасному світі є однією з обов'язкових умов збереження демократії. Демократизація правового поля вимагає розвитку механізмів прямої демократії: дієвих алгоритмів контролю за роботою парламентаріїв з боку виборців, розширення практики проведення загальнодержавних референдумів, розширення кола осіб, наділених правом ініціювати правові процедури прямого волевиявлення громадян.

Список використаних джерел:

1. China's New Tool for Social Control: A Credit Rating for Everything. URL: https://www.wsj.com/articles/chinas-new-tool-for-social-control-a-credit-rating-for-everything-1480351590 (дата звернення 05.05.2026).

2. Закон України «Про відкликання народного депутата України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 05.05.2026).

3. Стефанчук Р.О., Федоренко В.Л. Всеукраїнський референдум у системі референдної демократії. Одеса: Гельветика, 2020.

4. ელექტრონული არჩევნები დაცულია?. URL: https://tinyurl.com/25e9kuar

5. Конституційна реформа в РФ вийшла на фінішну пряму: аналітика від експерта НІСД. URL: https://niss.gov.ua/news/statti/konstituciyna-reforma-v-rf-viyshla-na-finishnu-pryamu-visnovki-vid-eksperta-nisd (дата звернення 05.05.2026).

Шаповалова Яна Михайлівна,
головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Справедливість є однією з фундаментальних категорій правової науки, філософії та соціальної етики, навколо якої упродовж тисячоліть точаться теоретичні дискусії. У межах європейської правової традиції принцип справедливості виступає водночас як аксіологічна основа права, як критерій оцінювання правових норм і як регулятивний ідеал правотворчості та правозастосування. Особлива актуальність дослідження зазначеного принципу зумовлена його центральною роллю у практиці Європейського суду з прав людини, доктрині верховенства права Венеціанської комісії та загальних принципах права ЄС.

Витоки категорії справедливості у європейській правовій традиції сягають античної філософії. Арістотель у «Нікомаховій етиці» розмежував справедливість розподільчу (distributive justice) – пропорційний розподіл благ відповідно до заслуг – і справедливість зрівняльну (corrective justice) – відновлення порушеного майнового стану між суб'єктами [1, с. 152–158].

Це розмежування залишається концептуально значущим і в сучасній теорії права.

Римська правова традиція збагатила категорію справедливості принципом aequitas – ідеєю правової рівності та справедливого пристосування загальних норм до конкретних обставин. Формула Ульпіана «iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi» (справедливість є незмінною і постійною волею надавати кожному належне) стала квінтесенцією римського розуміння права і

залишається актуальною в контексті сучасних природно-правових концепцій. Середньовічна схоластична традиція, представлена насамперед Фомою Аквінським, синтезувала арістотелівський та теологічний виміри справедливості, вписавши її у систему природного закону як відображення божественного розуму.

Епоха Просвітництва ознаменувалася переосмисленням справедливості крізь призму суспільного договору та природних прав людини. Концепції

Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та І. Канта заклали підвалини ліберального розуміння справедливості як рівності у правах і взаємного обмеження свободи. Кантівська ідея категоричного імперативу надала принципу справедливості суто раціонального, позатеологічного обґрунтування.

Знаковою подією у розвитку теорії справедливості у XX столітті стала публікація праці Джона Ролза «Теорія справедливості» (1971), в якій автор обґрунтував два принципи справедливості: принцип рівних основних свобод та принцип різниці, що допускає соціально-економічну нерівність лише за умови максимального поліпшення становища найменш забезпечених членів суспільства [3, с. 53–72]. Ролзіанська концепція суттєво вплинула на розвиток європейської конституційної доктрини, зокрема у частині обґрунтування соціальних прав і державних гарантій їх реалізації.

У системі європейського права принцип справедливості набуває конкретного нормативного вираження на кількох рівнях. На рівні Ради Європи він втілений передусім у концепції справедливого судового розгляду (fair trial), закріпленій у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Практика Європейського суду з прав людини трансформувала цю норму у розгалужену систему процесуальних гарантій, що охоплює право на доступ до суду, рівність сторін, незалежність і безсторонність суду, публічність розгляду та розумний строк судочинства [4, с. 18–24].

На рівні права Європейського Союзу принцип справедливості інтегрований у систему загальних принципів права, вироблених Судом ЄС. Стаття 20 Хартії основних прав ЄС закріплює рівність усіх перед законом; стаття 41 – право на належне урядування (right to good

administration), яке охоплює право на справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд справ публічними органами. Венеціанська комісія у своїй доктрині верховенства права також виокремлює справедливість як самостійну складову, пов'язуючи її з доступністю правосуддя та ефективним судовим захистом [5, с. 11–13].

Для вітчизняної правової системи осмислення принципу справедливості у його європейському вимірі є вкрай актуальним з огляду на конституційне закріплення верховенства права (стаття 8 Конституції України) та євроінтеграційний курс держави. Конституційний Суд України у своїй практиці послідовно тлумачить принцип верховенства права як такий, що включає справедливість як одну з фундаментальних складових, посилаючись на доктрину Венеціанської комісії.

Теоретико-правовий аналіз дозволяє виокремити три функціональні виміри принципу справедливості у правовій системі:

- аксіологічний – справедливість як вища цінність, що легітимізує правовий порядок;

- нормотворчий – справедливість як критерій якості законодавства та орієнтир для законодавця;

- правозастосовний – справедливість як засіб подолання прогалин і колізій у праві шляхом суддівського розсуду [2, с. 87–92].

Збалансоване поєднання цих вимірів є запорукою формування правової системи, що відповідає стандартам демократичного суспільства та європейської правової традиції.

Принцип справедливості є системоутворюючим елементом європейської правової традиції, генеза якого охоплює більш як двадцять п'ять століть філософсько-правової думки – від арістотелівської дистинкції розподільчої і зрівняльної справедливості до сучасних конвенційних стандартів справедливого судочинства. У сучасному європейському праві він функціонує одночасно як аксіологічна основа правового порядку, нормотворчий орієнтир і правозастосовний інструмент подолання правових прогалин. Для України інтеріоризація цього принципу в усіх його вимірах є необхідною умовою як успішної євроінтеграції, так і побудови справді правової держави.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. В. Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.

2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. 10-те вид. Львів: Край, 2008. 224 с.

3. Rawls J. A Theory of Justice. Revised edition. Cambridge: Harvard University Press, 1999. 538 p.

4. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (civil limb) / European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe, 2024. URL: https://www.refworld.org/themes/custom/unhcr_rw/pdf-js/viewer.html?file=https%3A%2F%2Fwww.refworld.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Flegacy-pdf%2Fen%2F2020-8%2F6048e2a20.pdf.

5. Venice Commission. Rule of Law Checklist (CDL-AD(2016)007). Strasbourg: Council of Europe, 2016. URL: https://www.venice.coe.int /webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282016%29007-e.

СЕКЦІЯ 4.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ

Бондар Тетяна Сергіївна,
здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
СЕРДЮК Ігор Анатолійович,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Захист суверенітету та територіальної цілісності України є найважливішою функцією її Збройних Сил, а також інших воєнізованих формувань, що належать до сектору національної безпеки і оборони. Для нашої держави це питання набуло особливої актуальності у зв’язку зі збройною агресією російської федерації, яка розпочалась у 2014 року та набула рис повномасштабного вторгнення у 2022 році.

В цих умовах важливу роль у системі захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої держави відіграє Національна гвардія України (далі – НГУ), що є військовим формуванням з правоохоронними функціями, яке входить до складу Міністерства внутрішніх справ України та призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення громадської безпеки і порядку, охорону важливих державних об’єктів, участь у боротьбі з тероризмом, а також на захист державного суверенітету та територіальної цілісності України [1].

НГУ стала одним із важливим елементів оборонної системи держави та відповідно до закону активно бере участь у бойових діях разом із Збройними Силами України, правоохоронними органами й іншими військовими формуваннями.

Історія створення НГУ бере свій початок з ухвалення Закону України «Про Національну гвардію України» від 4 листопада 1991 року [2]. Вона була сформована на базі Внутрішніх військ Української РСР і виконувала завдання із забезпечення державної безпеки, охорони громадського порядку та захисту конституційного ладу держави. Проте 11 січня 2000 року відповідно до Закону України «Про розформування Національної гвардії України» це військове формування було ліквідовано [3].

У зв'язку з загостренням безпекової ситуації в Україні та початком повзучої агресії збройних сил російської федерації проти нашої держави, інститут НГУ було відновлено. 12 березня 2014 року в умовах напруженої ситуації в Автономній Республіці Крим та східних регіонах України, було ухвалено рішення про її відновлення, а 13 березня 2014 року Верховна Рада України прийняла відповідний закон та затвердила фінансування НГУ [4].

У травні-червні 2014 року з резервістів НГУ було сформовано добровольчі батальйони. Восени 2014 року у складі НГУ діяли добровольчі резервні батальйони оперативного та спеціального призначення, які пройшли відповідне навчання та бойове злагодження.

З перших днів проведення антитерористичної операції на сході України підрозділи НГУ разом із добровольчими формуваннями стали на захист територіальної цілісності та державного суверенітету України. У 2014 році гвардійці відіграли важливу роль у стабілізації ситуації на Донбасі та забезпечили можливість проведення мобілізації і розгортання підрозділів Збройних Сил України.

Впродовж 2014-2015 років підрозділи НГУ виконували бойові завдання по всій лінії зіткнення, перешкоджаючи незаконним збройним формуванням. Гвардійці брали участь у ліквідації блокпостів противника, здійснювали контроль територій, проводили розвідувально-пошукові заходи, виявляли місця встановлення вибухових пристроїв та схрони зі зброєю і боєприпасами. Підрозділи НГУ також брали участь у рейдових та штурмових операціях разом із підрозділами Збройних Сил України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Також нацгвардійці брали активну участь у визволенні населених пунктів від незаконних збройних формувань. Зокрема, вони звільняли Слов'янськ, Попасну, Сєвєродонецьк, Лисичанськ, а також вели бої за Іловайськ і Дебальцеве, обороняли Маріуполь та брали участь у бойових діях в районі Широкиного [5].

30 квітня 2018 року розпочалася операція Об'єднаних сил, метою якої

стали відсіч і стримування збройної агресії російської федерації на сході України. Після зміни формату операції, підрозділи НГУ продовжили виконання завдань у складі сил оборони держави, забезпечуючи охорону стратегічних об'єктів, підтримання громадського порядку у прифронтових регіонах та участь у контрдиверсійних заходах.

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році, роль НГУ значно зросла. Гвардійці брали участь у обороні та звільненні Київської, Чернігівської та Сумської областей, вели бої на сході України, зокрема за Рубіжне, Сєвєродонецьк та Бахмут, а також були учасниками контрнаступальних операцій на Харківщині та деокупації Херсонської області [6].

Особливу роль у боротьбі за незалежність України відіграли підрозділи НГУ під час оборони Маріуполя. Військовослужбовці НГУ, зокрема підрозділу «Азов», разом з іншими силами гарнізону 86 днів героїчно обороняли місто, з яких 82 дні – в умовах повного оточення. Їхні дії дозволили стримати значні сили противника та врятувати життя тисяч мирних жителів.

У 2023 році Міністерством внутрішніх справ було започатковано рекрутингову кампанію «Гвардія наступу», в межах якої до лав НГУ приєдналися тисячі добровольців. У складі НГУ було сформовано низку бойових бригад, зокрема «Азов», «Буревій», «Кара-Даг», «Спартан», «Рубіж», «Хартія» та «Червона калина» [7].

НГУ постійно посилюється сучасним озброєнням і технікою. Важливим напрямом розвитку є використання безпілотних літальних апаратів. Підрозділи аеророзвідки активно застосовують безпілотні літальні апарати для розвідки, коригування артилерійського вогню та виявлення позицій противника [6].

Принагідно відзначити, що значну роботу з розмінування звільнених територій виконують саме сапери НГУ. За період повномасштабної війни підрозділами розмінування було обстежено десятки тисяч гектарів української землі, перевірено сотні кілометрів доріг та знешкоджено десятки тисяч вибухонебезпечних предметів [8].

За десять років існування НГУ, понад п'ятнадцять тисяч її військовослужбовців були відзначені державними нагородами України, а сто гвардійців отримали найвище звання «Герой України» [9].

Отже, Національна гвардія України є важливим складником сектору національної безпеки і оборони нашої держави. Її підрозділи виконують

широкий спектр завдань, що охоплюють як безпосередню участь у бойових діях, так і забезпечення громадської безпеки, порядку та стабільності. Досвід участі Національної гвардії України у проведенні антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил та у відсічі збройній агресії проти нашої держави підтверджує її винятково важливу роль у здійсненні функції захисту суверенітету та територіальної цілісності України.

Список використаних джерел:

1. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 №876-VII: станом на 27 червня 2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text

2. Про Національну гвардію України : Закон України від 04.11.1991 № 1774-XII : станом на 1 лютого 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-12#Text

3. Про розформування Національної гвардії України : Закон України від 11.01.2000 № 1363-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14#Text

4. Сампан І. Сьогодні виповнюється два роки з дня відновлення Нацгвардії України. Громадське радіо. URL: https://hromadske.radio/news/2016/03/13/sogodni-vypovnyuyetsya-dva-roky-z-dnya-vidnovlennya-nacgvardiyi-ukrayiny

5. 10 фактів про участь Нацгвардії в АТО/ООС. Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/press-center/news/10-faktiv-pro-ucast-nacgvardiyi-v-atooos

6. Народжені захищати: 10 фактів про Нацгвардію. Армія FM - Радіо сильних! Радіо вільних!. URL: https://www.armyfm.com.ua/ua/narodzheni-zahishhati-10-faktiv-pro-nacgvardiyu/

7. ГВАРДІЯ НАСТУПУ. Формування та тренування. Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/news/formuvannia-ta-trenuvannia-sturmovix-brigad-gvardiyi-nastupu

8. 50 груп саперів Нацгвардії продовжують розмінування території України. Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/news/50-grup-saperiv-nacgvardiyi-prodovzuiut-rozminuvannia-teritoriyi-ukrayini

9. «Понад 15 000 гвардійців нагороджені державними нагородами, 100 - отримали звання Героя України», - командувач НГУ. Національна гвардія України. URL: https://ngu.gov.ua/ponad-15-000-gvardijcziv-nagorodzheni-derzhavnymy-nagorodamy-100-otrymaly-zvannya-geroya-ukrayiny-komanduvach-ngu/

Бондаренко Поліна Андріївна,
студентка 1 курсу факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету

ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Українське законодавство чітко підкреслює необхідність політичної неупередженості тих, хто вибрав державну службу, як основний вид професійної діяльності. На це вказує нормативно-правовий супровід служби.

Наприклад стаття 10 Закону України «Про державну службу», яка повністю забороняє «демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей». Ця практика також дуже поширена в країнах Європи і не тільки.

Державні службовці працюють в першу чергу на народ та державу в дещо нейтральному її розумінні. Саме тому їх особиста позиція стосовно політичних сил в країні має бути відома виключно їм самим. Держава має стрімко розвиватися незалежно від політичної течії, що домінує на даний момент, і в первинних інтересах голів адміністрацій, державних агенств, служб, інспекцій, заступників голів та інших представників державної служби – забезпечення основного курсу розвитку та законопорядку, а не полегшення життя конкретним представникам партій та рухів. Адже згідно з основними засадами українського законодавства (напр. ст. 3 Закону України «Про політичні партії в Україні»), кожна партія має на меті світле для країни, а воно вже регламентоване основними нормами.

В цьому фактично і полягає задача державних службовців – забезпечення дотримання законодавства, яке, в свою чергу, не підлаштоване під конкретні сили, а лише під життєдіяльність суспільства.

Фактично, ця тенденція знайшла різне відображення в різних державних системах. Наприклад, в Німеччині чиновники мають право брати участь у діяльності політичних партій і добиватися парламентської кар'єри [1, с. 81]. Тут кар'єра державного службовця не є альтернативою політичній, вони паралельні. В Німеччині не обмежене також право державного службовця демонструвати свої політичні погляди. Тобто партійна лінія є важливим аспектом служби. У Франції, в свою чергу, держслужбовець зобов'язаний діяти абсолютно безсторонньо. Прийняття рішень чи надання послуг не може спиратися на його власні політичні чи релігійні переконання, а виключно на інтереси державної служби. Це, очевидно, дуже схоже на український підхід. В Швеції ж державним службовцям гарантується право на власні політичні погляди та їх вільне висловлювання. Вони можуть бути членами партій і балотуватися на виборах. Європейський Союз є багатогранним в більшості аспектів і питання політичної неупередженості не стало винятком. Це, на мою думку, і є свобода в певному її прояві.

Висновок: слід вбачати в політичній неупередженості, як в одному з прицнипів державної служби в Україні, не тільки спосіб євроінтеграції, а й можливість проявити власну державність та устрій в спільноті демократичних систем.

Список використаних джерел:

1. До питання політичної неупередженості державного службовця в Україні. Адміністративне право і процес; Фінансове право; Інформаційне право; УДК 342.98. Яїцька Д.І. 2020. URL: https://legalnovels.in.ua/journal/12_2020/13.pdf

Візер Анастасія Євгеніївна,
студентка 4-го курсу ННІ права та міжнародно-правових відносин Університет митної справи та фінансів
Науковий керівник: Ліпинський Владислав Віталійович, доктор юридичних наук, професор, Університет митної справи та фінансів

СПОСОБИ ПРИХОВУВАННЯ ТОВАРІВ ПРИ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Митна безпека України є станом захищеності митних інтересів України, а саме національних інтересів України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи. На митні органи покладено обов’язок захисту митних інтересів, що включає здійснення митного контролю, запобігання правопорушенням та боротьбу з незаконним переміщенням товарів через митний кордон.

Однією з найбільш актуальних проблем у цій сфері є приховування товарів від митного контролю, такі дії спрямовані не лише на порушення встановленого порядку здійснення зовнішньоекономічної діяльності, але й відривають економічну безпеку держави та сприяють розвитку тіньової економіки.

У зв’язку із цим особливого значення набуває дослідження способів приховування товарів від митного контролю. Митний кодекс України у статті 483 виділяє склад порушення митних правил, а саме переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю. Частина 1 детально закріплює склад правопорушення, встановлюючи при цьому способи приховування, так переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митних кордон України з приховуванням від митного контролю може здійснюватися у даних способах: з використанням спеціально виготовлених сховищ

(тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів; шляхом надання одним товарам вигляду інших; з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості.

Одним із найбільш поширених способів є використання спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів, що утруднюють виявлення товарів. Сховищами або тайниками є спеціально виготовлені, обладнані або пристосовані сховища, а також конструктивні порожнини, ємності транспортних засобів, багажу, що використовуються виключно для незаконного переміщення товарів. Говорячи про використання інших засобів, що утруднюють виявлення предметів слід говорити про фізичне приховування у валізах, одязі взутті, головному вбранні, речах особистого користування, на тілі або в організмі людини чи тварини[5]. Особливістю даного способу є його технічна складність та спрямованість на унеможливлення виявлення товарів. Практика діяльності Державної митної служби накопичує випадки різноманітних сховищ або тайників чи інших місць.

До прикладу, офіційні новинні джерела митниці від 29 квітня 2026 року вказують, що митними органами було виявлено спроби переміщення товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю, з використанням спеціально виготовленого сховища (тайника). Зокрема, волинські митники завадили незаконному ввезенню в Україну електронних сигарет на майже 2 млн грн. Водій автомобіля, використав «зелений коридор», заявивши про відсутність у вантажі чогось, що заборонене, обмежене для ввезення чи підлягає оподаткуванню митними платежами. Втім під час митного огляду у підлозі транспортного засобу виявили спеціально виготовлену нішу. У ній було заховано 268 упаковок (по 10 шт. у кожній) одноразових електронних сигарет Elf Bar. Орієнтовна вартість підакцизного товару – майже 2 млн грн. працівниками митниці було вилучено автомобіль, який використовувався для приховування та було складно протокол про порушення митних правил за ч. 1 ст. 483 Митного кодексу України[3]. Використання даного способу характеризується складністю виявлення незаконно переміщенні через митий корон товарів, що свідчить про свідомий намір осіб уникнути митного контролю, тривалої

підготовки вчинення порушення та потребують підвищеної уваги з боку посадових осіб митниці.

Наступним способом є приховування товарів шляхом надання одним товарам вигляду інших, що передбачає зміну зовнішніх ознак товарів, тобто форми, стану, упаковки, ярликів, етикеток, - все те, що змінює зовнішній вигляд товару вводячи в оману митні органи[5]. На практиці відбувається заміна чи підробка маркування, використання невідповідної упаковки, а також поєднання різних товарів з метою ускладнення їх ідентифікації.

Відповідно до офіційних новин митниці від 10 грудня 2025 року, одеські митники виявили лінію для виробництва сигарет, яку везли в Україну під виглядом іншого обладнання. Митники з'ясували, що у вантажівці яка прибула до пункту пропуску «Рені» з Польщі знаходилося устаткування для виробництва сигарет під виглядом лінії для формування, наповнення, пакування та запаювання пакетів зі стіками закінчилася складанням протоколу про порушення митних правил та тимчасовим вилученням обладнання. Крім того, маркування у вигляді металевих табличок має ознаки кустарного наклеювання, під якими зафіксовано сліди демонтажу оригінальних заводських позначень[4].

Особливістю даного способу є те, що він полягає у створенні у посадових осіб митниці хибного уявлення про характер, властивості або призначення товару. Його виявлення пов'язане з проведенням поглибленого огляду, аналізу супровідних документів та застосуванням спеціальних знань у сфері класифікації товарів.

Третім способом є подання митному органу підроблених документів або документів, одержаних незаконним шляхом чи подання документів, що містять неправдиві відомості. Даний спосіб передбачає не приховування товарів, шляхом їх фізичних змін, а шляхом документального впливу, так підробленими документами є ті, до яких внесено неправдиві відомості чи окремі зміни, що змінюють зміст інформації, а також документи з підробленими відбитками печаток, штампів чи підписів. У свою чергу незаконно одержані документи – це ті, які особа отримала за відсутності на те законних відстав або з порушенням установленого порядку, а документи, що містять неправдиві дані – це ті, які місять відомості щодо товару, які не відповідають дійсності, наприклад неправдиві дані щодо кількості, ваги, одержувача чи відправника[5].

Митними органами виявляються випадки подання документів із неправдивими відомостями щодо митної вартості товарів, їх кількості або країни походження. Наприклад, 16 січня 2025 року в офіційних джерелах митниці була розміщена інформація, щодо документальної підробки, а саме

київські митники викрили митне порушення, а саме переміщення через митний кордон товарів із приховуванням від митного контролю, а саме надання до митного оформлення підроблених документів в частині країни походження товару. Під час митного огляду каучуку, яке було задекларовано як товар з Туреччини, виявлено маркування Ірану та штрих – код іранської компанії, що виробляє синтетичний каучук, виробництво даної продукції здійснюється на території Ірану, тоді як офіс компанії розташований у москві. Відповідно митниками було складно протокол про порушення митних правил за ст. 483 Митного кодексу України[1]. Документальний спосіб потребує детального аналізу документів, порівняння відомостей та використання інформаційних баз даних та механізмів міжвідомчої взаємодії.

Ефективна боротьба із приховуванням товарів передбачає посилення та покращення функціонування митного контролю, зокрема Ліпинський В.В. акцентує увагу, що ситуація з приховуванням товарів є складною через постійне вдосконалення способів правопорушниками. Для ефективної протидії необхідно посилити контроль за достовірністю документів, перевіряти сумнівні дані через міжнародну взаємодію, зіставляти статистику та налагоджувати співпрацю з правоохоронними органами[2, с.62].

Переміщення товарів через митний кордон України з приховування від митного контролю є багатоаспектним явищем, важливою категорією якого є різноманітні способи вчинення, котрі можуть мати вигляд як використання тайників, надання одним товарами іншого вигляду та документальних приховувань, котрі різняться як підроблені документи, незаконні документи та документи, що містять неправдиві відомості. Ефективна протидія таким порушенням потребує вдосконаленню митного контролю, використання сучасних технічних засобів та підвищення обізнаності суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності щодо відповідальності за приховування товарів. Ефективна боротьба та розуміння порушень є необхідною умовою забезпечення митної безпеки України, захисту її економічних інтересів та розвитку держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Київські митники вилучили іранський каучук на 12,7 млн гривень. Державна митна служба Україна. URL: https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/kiyivski-mitniki-viluchili-iranskii-kauchuk-na-127-mln-griven-1982 (дата звернення: 01.05.2026).

2. Ліпинський В.В. Правові аспекти протидії переміщенню товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю. Вісник АМСУ. Серія: “Право”. 2015. № 1 (14). С. 58–63. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2015_1_10.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

3. Митники завадили незаконному ввезенню в Україну електронних сигарет на

майже 2 млн грн. Державна митна служба Україна. URL: https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/mitniki-zavadili-nezakonnomu-vvezenniu-v-ukrayinu-elektronnikh-sigaret-na-maizhe-2-mln-grn-2800 (дата звернення: 01.05.2026).

4. Одеські митники виявили лінію для виробництва сигарет, яку везли в Україну під виглядом іншого обладнання. Державна митна служба Україна. URL: https://t.me/UkraineCustoms/5346 (дата звернення: 01.05.2026).

5. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил : Постанова Верхов. Суду України від 03.06.2005 № 8 : станом на 30 трав. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05#Text (дата звернення: 01.05.2026).

Данільченко Віта Сергіївна,
студентка 1 курсу факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету
Нікончук Олександра Олександрівна,
студентка 1 курсу факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ ТА РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ

Жоден закон у світі не здатен передбачити всі можливі життєві ситуації. Тому органи публічної адміністрації наділяються дискреційними повноваженнями - правом обрати одне з кількох юридично допустимих рішень. Однак виникає питання: де межа між оптимальним вибором та свавільним рішенням?

Відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2, дискреція має реалізовуватися на засадах законності, пропорційності, неупередженості та обов'язкового мотивування. Іншими словами, посадова особа зобов'язана пояснити, чому обрано саме таке рішення. Однак в Україні ця вимога часто ігнорується. Існує практика скасування судами адміністративних актів через відсутність або формальність мотивування.

В умовах євроінтеграції проблема набуває особливої гостроти. Європейський суд з прав людини послідовно наголошує: навіть в межах дискреції втручання в права особи має бути обґрунтованим і необхідним у демократичному суспільстві. Українське законодавство, на жаль, часто є нечітким у цій частині, що створює ризики зловживань. Верховний Суд також звертає увагу на цю проблему через принцип правової визначеності, закріплений у статті 8 Конституції України. Однак лише судових рішень

недостатньо.

У 2022 році ухвалено Закон України «Про адміністративну процедуру» - важливий крок у запровадженні європейських стандартів. Проте сподіватися на негайне вирішення всіх проблем було б наївно. Практика застосування цього закону ще формується, і в ній простежується чимало труднощів.

Дискреційні повноваження є фундаментальним інструментом для органів публічної адміністрації, що надає їм можливість обирати між кількома варіантами законних рішень найбільш оптимальне. На відміну від імперативних повноважень, дискреція передбачає певну свободу розсуду, де суб'єкт управління самостійно оцінює ситуацію без жорсткого алгоритму. Такий підхід забезпечує гнучкість та дозволяє врахувати індивідуальні особливості справи.

Саме європейські стандарти здійснення дискреційних повноважень органів публічної адміністрації базуються на принципі верховенства права, який є основою функціонування демократичної держави. Відповідно до ст. 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законом. Якщо дивитися у контексті європейської правової традиції цей принцип означає, що дискреційні повноваження органів влади не можуть бути необмеженими, а їх реалізація повинна відповідати вимогам законності, правової визначеності, пропорційності та заборони свавілля.

Особливе значення для формування європейських стандартів має Рада Європи, у документах якої неодноразово наголошується на необхідності контролю за реалізацією дискреційних повноважень. Також важливу роль відіграє практика Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на держави-учасниці Ради Європи. У своїх рішеннях Суд сформував концепцію «меж розсуду», відповідно до якої державі надається певна свобода у виборі способів реалізації публічної політики, однак така свобода не є абсолютною. Суд наголошує, що будь-яке втручання держави у права людини має відповідати критеріям, визначеним Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: бути передбаченим законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві.

Зокрема, у справі Sunday Times v. United Kingdom Європейський суд з прав людини підкреслив значення принципу правової визначеності та зазначив, що норма права повинна бути достатньо чіткою і передбачуваною

для особи. Це має важливе значення для реалізації дискреційних повноважень, адже нечіткість законодавства створює умови для надмірного адміністративного розсуду та можливих зловживань.

Крім того, важливою гарантією дотримання європейських стандартів є ефективний судовий контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень. В Україні така функція покладається на адміністративні суди відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України. Суд перевіряє, чи було рішення органу влади прийняте в межах компетенції, чи не є воно свавільним, дискримінаційним або непропорційним. Саме судовий контроль виступає ключовим механізмом запобігання зловживанню дискреційними повноваженнями та забезпечення ефективного захисту прав людини.

Але незважаючи на всі переваги, неконтрольований розсуд створює ризики зловживання повноваженнями, що може призвести до прийняття необґрунтованих рішень і обмеження прав і свобод людини.

Ефективність публічного адміністрування залежить від поєднання свободи розсуду органів влади та її правових обмежень. В Україні сформовано нормативне підґрунтя, однак його реалізація стикається з перешкодами.

Фундаментом є стаття 8 Конституції України, яка закріплює верховенство права та правову визначеність. Стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства встановлює критерії судової перевірки: обґрунтованість, безсторонність, пропорційність. У 2022 році ухвалено Закон «Про адміністративну процедуру» (чинний з 2023 року), який запровадив обов'язок мотивування рішень ще до суду.

Попри це, спеціальне законодавство залишається недосконалим. Типові формулювання «орган може», «має право» без чітких критеріїв створюють невизначеність меж дискреції та умови для свавілля.

Верховний Суд у постанові від 16.05.2023 (справа № 380/3195/22) зазначив: реалізація дискреції без обґрунтування порушує принцип передбачуваності. Дискреція не є безмежною - органи влади мають діяти добросовісно, пропорційно і мотивувати рішення.

Отже, нормативна основа в Україні є, але її ефективність знижують два чинники: розмиті формулювання законів та формальний підхід адміністрації до обґрунтування рішень. Виправлення потребує перегляду галузевих актів і підвищення культури мотивування.

Попередній аналіз показав, що реалізація дискреційних повноважень в Україні супроводжується проблемами. Далі розглянуто основні ризики та

способи їх подолання. Основні ризики: можна виділити три загрози. Перша – корупціогенні фактори: конструкція «орган може» замість «орган зобов'язаний» створює простір для домовленостей. Друга – свавільні рішення, які приймаються без чітких підстав. Третя - прихована дискримінація, коли за однакових умов рішення приймаються по-різному. Причини та наслідки: головна причина - низький рівень відповідальності посадових осіб. Їх рішення рідко перевіряються, а санкції зводяться до формального скасування акта. Наслідком стає зниження довіри до влади та додаткові перешкоди для євроінтеграції. Шляхи вирішення: потрібен комплексний підхід. Законодавчі заходи: заміна розмитих формулювань («орган може», «має право») на чіткі критерії. Процедурні заходи: забезпечення прозорості та обов'язкового розгорнутого мотивування рішень. Закон «Про адміністративну процедуру» це передбачає, але на практиці ігнорується. Судові заходи: посилення контролю за дотриманням меж «справедливої дискреції» - не лише формальної процедури, а й справедливості рішення по суті. Такий підхід закріплений у практиці ЄСПЛ, Верховний Суд поступово його переймає.

Дискреційні повноваження є необхідним інструментом публічного адміністрування, однак за відсутності чітких обмежень створюють ризики свавілля. Європейські стандарти (Рекомендація R(80)2, практика ЄСПЛ) вимагають, щоб будь-яке дискреційне рішення ґрунтувалося на законності, пропорційності та обов'язковому розгорнутому мотивуванні. В Україні, попри наявну нормативну базу (Конституція, Закон «Про адміністративну процедуру»), ключовими проблемами залишаються розмиті формулювання законів («орган може» без критеріїв) та формальне ставлення до обґрунтування рішень. Це породжує корупційні ризики, дискримінацію та знижує довіру до влади. Верховний Суд поступово формує практику контролю за «справедливою дискрецією», однак цього недостатньо. Для вирішення проблеми потрібен комплексний підхід: уточнення критеріїв дискреції в законах, реальне мотивування рішень та посилення судового контролю. Тільки так можна забезпечити правову визначеність та євроінтеграційний поступ України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 28. Ст. 1497.

3. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 державам-членам щодо

здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень : ухвалена Комітетом Міністрів 11.03.1980. Офіційний вісник України. 2010. № 15. Ст. 769.

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Sunday Times проти Сполученого Королівства»(Серія А, № 30) : від 26.04.1979. Європейський суд з прав людини. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 11.05.2026).

Дар'я Дерій,
здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Сучасний етап розвитку Української держави характеризується наявністю складних безпекових викликів, що зумовлюють необхідність запровадження особливих правових режимів, зокрема воєнного чи надзвичайного стану [5,6].

У таких умовах пріоритетного значення набуває забезпечення публічної безпеки, захист прав і свобод громадян, а також підтримання правопорядку [1]. Вирішення цих завдань покладається, зокрема, на Національну поліцію України, яка є ключовим правоохоронним органом держави [4]. Водночас, специфіка умов особливого стану вимагає не лише ефективної діяльності окремих правоохоронних органів, але й їх узгодженої взаємодії.

Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця Національної поліції України зі Службою безпеки України, Національною гвардією України, Державним бюро розслідувань та Прокуратурою України [2,3,4]. Саме така взаємодія забезпечує ефективне реагування на загрози та підтримання стабільності в державі.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів взаємодії правоохоронних органів в умовах підвищених ризиків і загроз. В особливий період діяльність Національної поліції України значно

ускладняється, що зумовлено зростанням кількості правопорушень, підвищенням рівня загроз національній безпеці та необхідністю оперативного реагування на кризові ситуації [4,5,6]. У таких умовах ефективне виконання завдань можливе лише за умови тісної узгодженої та безперервної взаємодії з іншими правоохоронними органами, оскільки саме комплексний підхід дозволяє досягти належного рівня правопорядку та безпеки.

Важливе місце у цій взаємодії займає інформаційне забезпечення. Оперативний обмін інформацією між Національною поліцією України та Службою безпеки України сприяє своєчасному виявленню загроз, попередженню злочинів, а також ефективній протидії правопорушенням, що посягають на державну безпеку [4].

Не менш важливою є співпраця з Державним бюро розслідувань, яка забезпечує досудове розслідування злочинів, вчинених посадовими особами, а також Прокуратурою України, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і забезпечує законність у діяльності правоохоронних органів [1].

Важливу роль у забезпеченні правопорядку відіграє проведення спільних заходів і операцій. Взаємодія Національної поліції України з Національною гвардією України дає змогу забезпечити охорону громадського порядку на стратегічних об’єктах, а також ефективно реагувати на надзвичайні ситуації [3]. Спільні патрулювання, організація блокпостів, перевірка документів та інші превентивні заходи сприяють зниженню рівня злочинності та підвищенню безпеки населення [3,4].

Координація таких дій здійснюється через відповідні органи управління, штаби та координаційні центри, що забезпечує узгодженість і оперативність ухвалення управлінських рішень.

Правову основу взаємодії правоохоронних органів становлять Конституція України, закони й інші нормативно-правові акти, які визначають повноваження кожного органу та порядок їх співпраці [1]. Зокрема, законодавство встановлює особливості діяльності правоохоронних органів у період воєнного чи надзвичайного стану, що дозволяє адаптувати їх роботу до умов підвищеної небезпеки [5,6].

Чітке нормативне регулювання сприяє уникненню конфліктів компетенції та забезпечує ефективне виконання спільних завдань. Водночас, у процесі взаємодії виникають певні проблеми, що негативно впливають на ефективність правоохоронної діяльності. Серед них можна виокремити

недостатній рівень координації між органами, дублювання повноважень, обмежений доступ до інформаційних ресурсів та різний рівень матеріально-технічного забезпечення. Такі недоліки можуть призводити до зниження оперативності реагування та ускладнювати виконання поставлених завдань. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення механізмів взаємодії між правоохоронними органами. Це передбачає розвиток єдиних інформаційних систем, підвищення рівня професійної підготовки працівників, удосконалення законодавчої бази та впровадження сучасних технологій у діяльність правоохоронних органів.

Лише за умови комплексного підходу до вирішення цих питань можливо забезпечити ефективне функціонування системи правоохоронних органів у складних умовах особливого стану.

Отже, взаємодія Національної поліції України з іншими правоохоронними органами є важливою умовою ефективного забезпечення правопорядку, публічної безпеки та захисту прав і свобод людини в особливий період. Узгоджена діяльність із Службою безпеки України, Національною гвардією України, Державним бюро розслідувань та Прокуратурою України забезпечує оперативне реагування на загрози, ефективне розслідування правопорушень і належну координацію правоохоронної діяльності.

Водночас, існує і низка проблем у сфері взаємодії, зокрема недостатній рівень координації, дублювання повноважень та складнощі в обміні інформацією між правоохоронними органами. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання та організаційних механізмів співпраці.

Таким чином, підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів в особливий період можливе шляхом удосконалення національного законодавства та налагодження більш чіткої координації між органами, що сприятиме зміцненню правопорядку та підвищенню рівня безпеки в державі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

6. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text

Дуліна Оксана Василівна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного управління та регіоналістики Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»

ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У сучасних умовах інтелектуальна власність (ІВ) дедалі виразніше набуває значення не лише приватноправового інституту, а й стратегічного економіко-правового ресурсу суб'єктів господарювання. У сфері підприємницької діяльності об'єкти авторського права і суміжних прав, торговельні марки, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, комп'ютерні програми, бази даних та комерційна таємниця виконують функцію нематеріальних активів, що забезпечують конкурентоспроможність, інноваційність і ринкову ідентифікацію підприємства. Відтак, управління правами інтелектуальної власності у сфері господарювання слід розглядати як комплексний процес, що охоплює ідентифікацію, набуття, комерціалізацію, захист, оцінку та моніторинг інтелектуальних активів [1].

Особливістю кримінально-правового захисту інтелектуальної власності у сфері господарювання є його зв'язок із ринковим обігом товарів, послуг і цифрового контенту. Захист прав інтелектуальної власності у кримінальному провадженні охоплює не лише притягнення винної особи до відповідальності, а й гарантії процесуального статусу потерпілого, зокрема право на заяву про кримінальне правопорушення, цивільний позов і участь у доказуванні [2].

Нормативну основу кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності в Україні становлять насамперед положення Кримінального кодексу України [3], зокрема ст. 176 щодо порушення авторського права і суміжних прав, ст. 177 щодо порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію, ст. 229 щодо незаконного використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування чи кваліфікованого зазначення походження товару, а також ст. 231–232 щодо незаконного збирання, використання або розголошення комерційної таємниці. Кримінально-правовий механізм у цій сфері має матеріально-правову природу: криміналізації підлягає не будь-яке порушення прав інтелектуальної власності, а лише таке діяння, яке досягає визначеного

законодавцем рівня суспільної небезпечності, зокрема через заподіяння матеріальної шкоди у значному, великому чи особливо великому розмірі [3].

За даними Звіту Центру спостереження IPR УКРНОІВІ за 2025 рік, підготовленого на основі Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2025 року, станом на 31.12.2025 у сфері інтелектуальної власності було обліковано 126 кримінальних проваджень, розслідуваних Бюро економічної безпеки України та Національною поліцією України; з них 111 проваджень стосувалися торговельних марок за ст. 229 КК України, 12 – авторського права за ст. 176 КК України, 3 – винаходів, корисних моделей і промислових зразків за ст. 177 КК України [4]. У порівняльному вимірі Центр зазначає, що у 2023 році – 187 кримінальне правопорушення у сфері ІВ, у 2024 році – 141, тоді як у 2025 році – 126 проваджень, при цьому найбільшу частку стабільно становлять правопорушення, пов'язані з незаконним використанням торговельних марок за ст. 229 КК України.

Це свідчить, по-перше, про те що кримінально-правовий захист ІВ в Україні фактично зосереджений передусім на протидії контрафакту у сфері господарського обороту, тоді як авторсько-правові та патентно-правові порушення мають значно нижчий рівень кримінально-статистичної репрезентації. По-друге, поступове зменшення кількості виявлених правопорушень у сфері інтелектуальної власності у 2023–2025 роках може бути пов'язане не лише з фактичним зниженням таких посягань, а й зі значним навантаженням на Бюро економічної безпеки України та Національну поліцію України, які в умовах воєнного стану одночасно забезпечують протидію економічним, корупційним, воєнним та кіберправопорушенням. Це об'єктивно впливає на пріоритети кримінально-правового реагування, а також на інтенсивність виявлення і документування правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

За таких умов особливого значення набуває не лише практична реалізація кримінально-правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, а й функціональне призначення відповідних кримінально-правових норм, через яке проявляється сутність кримінального права у механізмі забезпечення стабільності господарського обороту, добросовісної конкуренції та охорони результатів інтелектуальної діяльності.

Функції кримінального права у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст. 176, 177, 229, 231 та 232 Кримінального кодексу України, виявляються через специфіку кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності та пов'язаних із ними суспільних відносин. Зазначені норми забезпечують реалізацію охоронної, регулятивної, попереджувальної та виховної функцій кримінального права [5], що в сукупності формує цілісний механізм кримінально-правового захисту інтелектуальної власності як конституційно значущої соціальної цінності.

Охоронна функція кримінального права у сфері інтелектуальної власності реалізується через:

– захист результатів творчої діяльності, майнових прав правовласників та стабільності цивільного обороту об'єктів авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК);

– забезпечення правового режиму виключності щодо об'єктів промислової власності та стимулювання інноваційної діяльності (ст. 177 КК);

– забезпечення добросовісної конкуренції, охорону ділової репутації суб'єктів господарювання та недопущення введення споживачів в оману щодо походження товарів і послуг (ст. 229 КК);

– захист комерційної та банківської таємниці, стабільності економічних відносин, інформаційної безпеки та конкурентного порядку у сфері господарської діяльності (ст. 231-232 КК).

Регулятивна функція зазначених кримінально-правових норм полягає у встановленні меж правомірної та кримінально протиправної поведінки у сфері використання об'єктів права інтелектуальної власності. Через диспозиції ст. 176, 177, 229, 231 та 232 КК України законодавець визначає юридичні критерії допустимого використання результатів інтелектуальної, творчої та господарської діяльності, а також окреслює межі реалізації суб'єктивних прав правовласників. У цьому аспекті кримінальний закон виконує допоміжну регулятивну функцію щодо цивільного, господарського та спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, забезпечуючи кримінально-правову охорону встановленого правового режиму відповідних об'єктів. Зокрема, норми про відповідальність за порушення авторського права або незаконне використання торговельної марки фактично визначають межу між правомірною конкуренцією та кримінально караним посяганням на виключні права.

Запобіжна (превентивна) функція у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст. 176, 177, 229, 231 та 232 КК України, полягає у запобіганні посягань на об'єкти права інтелектуальної власності шляхом кримінально-правового впливу на свідомість осіб. Її реалізація здійснюється через загрозу кримінальної відповідальності за незаконне використання об'єктів ІВ, що стримує потенційних правопорушників від вчинення кримінально караних діянь. Водночас запобіжний вплив ґрунтується не лише на страху покарання, а й на формуванні поваги до результатів інтелектуальної та творчої діяльності, принципів добросовісної конкуренції та конфіденційності інформації.

Кримінально-правові заборони, передбачені ст. 176, 177, 229, 231 та 232 КК України, мають значне соціально-виховне значення, оскільки сприяють утвердженню поваги до права, законності та результатів інтелектуальної діяльності людини. Через криміналізацію найбільш суспільно небезпечних посягань на об'єкти права інтелектуальної власності держава демонструє особливу значущість забезпечення охорони інтелектуального продукту як основи сучасної економіки знань та інноваційного розвитку держави.

Отже, функції кримінального права в механізмі охорони прав

інтелектуальної власності у сфері господарювання реалізуються з урахуванням його субсидіарної природи. Кримінально-правові засоби захисту прав інтелектуальної власності виконують функцію ultima ratio, застосовуючись лише у випадках найбільш суспільно небезпечних порушень, коли цивільно-правові та адміністративні механізми не забезпечують належного рівня охорони. У цьому контексті кримінальне право виконує охоронну, превентивну, регулятивну та виховну функції, спрямовані на захист правовласників, підтримання добросовісної конкуренції та забезпечення економічної безпеки у сфері господарювання.

Список використаних джерел:

1. Грищук А. Управління правами інтелектуальної власності в сфері господарювання. Економіка та суспільство. 2025. № 80. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-86

2. Маринів В., Демура М. Кримінально-правовий та кримінальний процесуальний захист прав інтелектуальної власності. Наука і інновації. 2021. № 17(2), с. 84–93. DOI: https://doi.org/10.15407/scine17.02.084

3. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Національний орган інтелектуальної власності та інновацій. Річний звіт 2025 / Ukrainian National Office for Intellectual Property and Innovations (NIPO). Київ: УКРНОІВІ, 2026. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/Zvit-2025.pdf

5. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Литвинов О. М. Харків : ХНУВС, 2020. 428 с.

Князєва Поліна Антонівна,
студентка 3 курсу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Науковий керівник:
Реньов Євген Владиславович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ПРАВО ВЕТО ТА ПОСТІЙНЕ ЧЛЕНСТВО В РАДІ БЕЗПЕКИ ООН: ІНСТРУМЕНТ СТАБІЛЬНОСТІ ЧИ БЛОКУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

У зв’язку з ключовим вкладом у заснування Організації Об’єднаних Націй (далі ООН) такі країни як Сполучені Штати Америки, Китай, Франція, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і СРСР отримали статус постійних членів, а разом із ним і право вето в головному органі ООН, що першочергово відповідає за підтримання міжнародного миру та безпеки – Раді Безпеки ООН [1]. На сьогодні рф все ще займає місце

одного з п’яти незмінних членів Ради Безпеки, очевидно, що пов’язується з правонаступництвом рф щодо СРСР, хоча формальна процедура ухвалення такого рішення в рамках ООН відсутня. За необхідне видається розібратися в питанні цього ж самого правонаступництва, але вже у контексті України. Згідно зі статтею 7 Закону України «Про правонаступництво України» наша держава є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР. Закріплена у цьому ж законі стаття 6 наголошує, що Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України [2]. Під час Сан-Франциської конференції, внаслідок якої 25 червня й було одноголосно ухвалено Статут ООН, брали участь 50 держав-учасниць, зокрема Українська РСР та Білоруська РСР. Таким чином Україна в цьому випадку переймає права та зобов’язання надані саме УРСР, яка в той час не посягала на місце постійного члена Ради Безпеки, на відміну від Радянського Союзу. Тому Україна не має статусу постійного члена Ради Безпеки та обирається до її складу як непостійний член строком на два роки.

Згідно з п. 1 ст. 24 Статуту ООН, Рада Безпеки діє від імені всіх держав-учасниць ООН. Рада Безпеки також володіє низкою виключних повноважень. Це єдиний орган, правомочний приймати ухвали, пов'язані з діями ООН щодо підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. Лише Рада Безпеки має повноваження приймати ухвалу про проведення примусових дій із застосуванням збройних сил. Те саме стосується й ухвал, які є обов'язковими для всіх членів Організації, без можливості їхнього оскарження або перегляду їх у будь-якому іншому органі [1].

Вищезазначений перелік повноважень органу здійснюється на колегіальних засадах, рішення Ради Безпеки приймаються шляхом голосування її членів. Таким чином, паралельно з широкими та виключними повноваженнями органу, спеціальною компетенцією наділяються й держави-члени, особливо п’ятірка постійних. В межах цієї компетенції голоси постійних членів Ради Безпеки мають особливо вагоме значення, при прийнятті непроцедурних рішень. Тобто, під час голосування щодо питання, яке стосується процедури, рішення приймається простою більшістю – наявністю дев‘яти й більше поданих голосів, що закріплено у п.2 ст. 27 Статуту ООН [1]. А коли на порядку денному порушено будь-яке інше, непроцедурне питання, то рішення вважається прийнятим лише, якщо за нього проголосувало щонайменше дев’ять голосів, включаючи узгоджені голоси постійних членів, відповідно до п. 3 ст. 27 Статуту ООН [1]. Звідси й випливає так зване право вето, яке в тому числі має й рф.

Держави-учасниці, які систематично порушують засади міжнародного

миру, співпраці та дружби, що відображені в принципах, закріплених в чинному Статуті, можуть підлягати виключенню з Організації Об'єднаних Націй, на підставі статті 6 Статуту, Генеральною Асамблеєю ООН за обов'язковою рекомендацією Ради Безпеки [1]. Для прийняття Радою Безпеки такої рекомендації – знову ж таки необхідні всі п'ять голосів постійних членів та ще мінімум п'ять голосів від тимчасових. Таким чином виникає складна колізія у випадку з країною-агресоркою рф, адже через статус постійного члена для прийняття рекомендації щодо виключення цієї країни з Організації, необхідним є її власний голос.

Виникають два цілком доречні питання: а чи можливо, для початку, усунути рф хоча б з Ради Безпеки або скасувати її статус постійного учасника; чи має загалом держава-учасниця право голосувати з приводу питань, які стосуються безпосередньо її. Статут ООН не передбачає жодного механізму виключення держави з Ради Безпеки, незалежно від того чи є вона постійним членом або тимчасовим. А от щодо другого питання ситуація менш однозначна. Згідно з п. 3 ст. 27 під час голосування сторона, що бере участь у спорі, має утриматися від голосування при вирішенні питань згідно з Главою VI і пунктом 3 статті 52. Глава VI присвячена проблемам мирного вирішення спорів, статті у цій главі присвячені належним діям з боку сторін спору та Ради Безпеки, у якості реакції на конфлікти, які потенційно можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, наголошуючи на необхідності застосування усіх можливих дипломатичних засобів. Пункт 3 статті 52 наголошує на мирному врегулюванні місцевих конфліктів на регіональному рівні. Здавалося б от вона – норма, на підставі якої країна-агресорка рф не мала б права голосувати та накладати своє «вето» на рішення щодо неї як до сторони конфлікту. Проте проблема полягає в тому, що застосування заходів примусу, військових дій, санкцій та інших передбачених Статутом дій, з метою відновлення або підтримання міжнародного миру і безпеки, підпадає під норми Глави VII, на яку у свою чергу не поширюється закріплена у п. 3 ст. 27 норма.

Організація Об'єднаних Націй була створена у післявоєнному 1945 році, в той самий час був розроблений і Статут. Протягом восьмидесяти років у Статут ООН було внесено лише чотири поправки, остання з яких – в 1973 році. З огляду вищезазначених колізій видається необхідним внесення змін до чинного Статуту. Зокрема щодо можливої процедури примусового виключення держави-постійного члена Ради Безпеки. Наявна на сьогодні процедура внесення змін до Статуту, закріплена у статті 108, знову передбачає обов'язковість голосів усіх постійних членів Ради Безпеки [1].

Таким чином, Статут ООН не передбачає механізмів протидії

зловживання правом вето, у випадках, коли один з постійних членів Ради Безпеки фактично блокує втручання ООН в ситуації, які підпадають під юрисдикцію Організації, і в яких такий член Ради Безпеки сам порушує міжнародне право. Внаслідок застосування права вето рф, не були прийняті проекти резолюцій щодо нерозповсюдження зброї масового знищення (25 лютого 2022 р.) та підтримання миру та безпеки в Україні (30 вересня 2022р.) [3]. Крім цього, держава-член Ради Безпеки співпрацює та торгує зброєю з державою, на яку Рада Безпеки наклала санкції [4].

Стає очевидним, Статут ООН потребує змін. Створений з урахуванням геополітичної ситуації двадцятого століття, у ньому не передбачені механізми протидії агресору сьогодення. Неможливість примусового виключення постійного члена Ради Безпеки і зловживання таким чином його правом вето стають на заваді цих змін. Тож або ООН потребує ґрунтовної трансформації, або міжнародне право потребує іншої міжурядової організації.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. Офіційний сайт ООН. URL: https://www.un.org/about-us/un-charter/full-text. (дата звернення: 18.04.2026).

2. Про правонаступицтво України/Закон України від 05.10.1991р. N 46. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text (дата звернення: 18.04.2026).

3. Організація Об’єднаних Націй. Рада Безпеки. Офіційний сайт ООН. URL: https://main.un.org/securitycouncil/content/veto-90-present (дата звернення: 19.04.2026).

4. United Nations. Meetings Coverage and Press Releases. United Nations Official Website.URL:https://press.un.org/en/2025/sc16075.doc.htm?_gl=1*1jc3pc9*_ga*MTA1OTgzMDg1OC4xNzQ4NzMzMjgw*_ga_TK9BQL5X7Z*czE3NDg4MDUxNjckbzUkZzEkdDE3NDg4MDUzNDMkajYwJGwwJGgw (date of access: 20.04.2026).

Конопля Діана Олександрівна,
студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Ефективність господарського судочинства значною мірою визначається не лише якістю розгляду спорів по суті, а й справедливим розподілом судових витрат між сторонами. Правове регулювання відшкодування витрат у господарському процесі перебуває в постійному розвитку: прийняття

нового Господарського процесуального кодексу України (ГПК України) 2017 року, скасування Господарського кодексу України у 2025 році, оновлення судової практики Верховним Судом – усе це зумовлює актуальність дослідження відповідних проблем.

Відповідно до ст. 123 ГПК України судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи. До останніх належать: витрати на професійну правничу допомогу; витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; витрати, пов'язані з витребуванням доказів; витрати на вчинення інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи. Судовий збір справляється у визначеному Законом України «Про судовий збір» розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня відповідного року у відсотковому співвідношенні до ціни позову або у фіксованому розмірі [1].

На практиці найбільш дискусійними залишаються питання відшкодування витрат на правничу допомогу адвоката. Згідно зі ст. 126 ГПК України розмір таких витрат має бути співмірним із складністю справи, обсягом наданих послуг, часом, витраченим адвокатом, та ціною позову. Водночас суди нерідко зменшують заявлені суми, керуючись критерієм розумності й обґрунтованості витрат. Проблема полягає в тому, що відсутні чіткі орієнтири для оцінки «співмірності», а позиції судів різних інстанцій щодо цього питання часто розходяться [2].

Окремої уваги заслуговує питання відшкодування витрат у справах про банкрутство. Кодекс України з процедур банкрутства (КУзПБ) не містить чіткого переліку витрат, пов'язаних із провадженням у справі про банкрутство, а також механізму їх покриття у разі відсутності у боржника достатніх активів. Це породжує правову невизначеність і ускладнює здійснення повноважень арбітражними керуючими, які ризикують не отримати винагороди навіть після виконання всіх передбачених законом процедур. Зокрема, КУзПБ передбачає обов'язкове авансування основної винагороди арбітражного керуючого лише на перші три місяці процедури розпорядження майном боржника, тоді як сама процедура може тривати понад п'ять місяців, а загальне провадження – роками [3].

Не менш актуальною є проблема відшкодування реальних збитків суб'єктів господарювання у контексті нового правового регулювання. З набранням чинності 28 серпня 2025 року Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», яким визнано

таким, що втратив чинність, Господарський кодекс України, виникає потреба у переорієнтації судової практики на ст. 22 Цивільного кодексу України. Відповідно до цієї норми до реальних збитків відносяться, зокрема, витрати, які особа понесла або мусить понести для відновлення свого порушеного права – елемент, якого раніше не передбачав Господарський кодекс. Господарські суди відмовляли у задоволенні відповідних позовів саме з посиланням на спеціальне законодавство, проте тепер ця практика потребує перегляду [4].

Таким чином, можна виокремити такі ключові проблеми практики відшкодування витрат у господарському процесі: відсутність чітких критеріїв оцінки співмірності витрат на правничу допомогу; прогалини в КУзПБ щодо переліку витрат у справах про банкрутство та механізмів їх покриття; невизначеність судової практики щодо застосування ст. 22 ЦК України після скасування Господарського кодексу; відсутність ефективних гарантій оплати праці арбітражних керуючих у складних провадженнях.

З метою вирішення зазначених проблем пропонується: нормативно закріпити орієнтовні критерії оцінки розміру витрат на правничу допомогу у господарських справах; доповнити КУзПБ окремою статтею з переліком витрат у справах про банкрутство та встановити порядок їх позачергового задоволення в кожній процедурі; поширити обов'язкове авансування витрат на всі процедури банкрутства; закріпити в судовій практиці підхід, що витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, підлягають відшкодуванню також у господарських відносинах відповідно до ст. 22 ЦК України [5].

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню правової визначеності у господарському судочинстві, забезпеченню справедливого розподілу судових витрат між сторонами та дотриманню принципу доступності правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17.

2. Заріцький М.Д., Галушка Н.О. Судові витрати в господарському процесі. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2019. Вип. 8. С. 52–61.

3. Філатов В.А. Проблемні аспекти покриття витрат, пов'язаних з провадженням у справах про банкрутство. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 5. С. 334–343.

4. Цікало В.І. Витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права у сфері господарювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 8. С. 72–75.

5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII (у редакції Закону від 03.10.2017). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

Кравченко Карина Віталіївна,
студентка факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка»
Павліченко Ірина Миколаївна,
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка»

ТРУДОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ

Сучасні умови розвитку української держави доводять, що право на працю в період воєнних викликів набуває не лише юридичного чи економічного, а й глибокого соціального та гуманітарного значення. Повномасштабна війна проти України спричинила масштабні міграційні процеси всередині держави, внаслідок чого тисячі громадян були змушені залишити свої домівки, робочі місця, соціальні зв’язки та звичне середовище існування.

У таких умовах проблема забезпечення трудових прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) набуває особливої актуальності, оскільки саме праця є одним із провідних чинників стабілізації життя людини та її соціальної адаптації. Людина, яка втратила житло, майно або можливість працювати за фахом, фактично опиняється у стані соціальної невизначеності, а тому ефективне забезпечення права на працю стає необхідною умовою не лише економічного виживання, а й збереження людської гідності та психологічної стійкості.

Актуальність дослідження трудових прав внутрішньо переміщених осіб обумовлюється також тим, що значна частина ВПО стикається із серйозними труднощами у сфері працевлаштування. Попри закріплені у ст. 43 Конституції України гарантії права на працю [3], а також положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4], на практиці реалізація цих прав є суттєво ускладненою. Зокрема, внутрішньо переміщені особи часто не можуть знайти роботу за спеціальністю через перевантаження локального ринку праці, втрату документів, відсутність житла або необхідність швидкої адаптації до нових умов проживання.

Наприклад, особа, яка до війни працювала викладачем чи юристом у

регіоні активних бойових дій, після переміщення нерідко була змушена погоджуватись на тимчасову або низькооплачувану роботу, що не відповідає її кваліфікації. Це свідчить про наявність не лише економічної проблеми, а й проблеми професійної реалізації людини, адже вимушена зміна професійної діяльності часто призводить до соціального відчуження та зниження рівня життя.

Особливого значення набуває питання недопущення дискримінації внутрішньо переміщених осіб у сфері праці. Формально, законодавство України гарантує рівність усіх громадян перед законом та забороняє будь-які прояви дискримінації, що передбачено ст. 24 Конституції України [3] та Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [5]. Однак, на практиці ВПО нерідко стикаються з прихованими формами дискримінації під час працевлаштування. Зокрема, роботодавці можуть відмовляти у прийнятті на роботу через відсутність у особи постійного місця проживання, сумніви щодо тривалості її перебування у певному регіоні або через стереотипне уявлення про внутрішньо переміщених осіб як про «тимчасових працівників».

Особливо вразливими категоріями серед ВПО є жінки з малолітніми дітьми, особи похилого віку та люди з інвалідністю, які часто мають обмежені можливості для конкурентного працевлаштування. Тобто проблема забезпечення трудових прав ВПО потребує комплексного підходу, який поєднував би правові, соціальні та економічні механізми підтримки.

Не менш важливим є те, що забезпечення трудових прав ВПО безпосередньо пов’язане з європейським вектором розвитку України та її міжнародними зобов’язаннями у сфері прав людини. У процесі євроінтеграції Україна повинна не лише формально закріплювати відповідні права у законодавстві, а й створювати реальні механізми їх практичної реалізації. Європейська соціальна хартія, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2], а також стандарти Європейського Союзу у сфері соціальної політики визначають право на працю та захист від дискримінації як фундаментальні права людини.

Європейський підхід ґрунтується на тому, що особа, яка постраждала від конфлікту чи вимушеного переміщення, повинна отримати не лише матеріальну допомогу, а й реальні можливості для професійної інтеграції, перекваліфікації та самореалізації. Саме тому для України надзвичайно важливо впроваджувати ефективні програми зайнятості, професійного навчання та соціальної адаптації ВПО, оскільки це сприятиме зміцненню

соціальної стабільності держави.

Проблема реалізації трудових прав внутрішньо переміщених осіб має вагоме значення і для повоєнного відновлення України. ВПО становлять значну частину працездатного населення держави, а тому їхня інтеграція у ринок праці безпосередньо впливає на економічний розвиток країни, рівень зайнятості населення та функціонування соціальної системи загалом. Ефективна державна політика у цій сфері повинна бути спрямована не лише на подолання наслідків війни, а й на створення умов для повноцінної реалізації людського потенціалу.

Водночас, сучасна практика свідчить, що процес інтеграції ВПО у ринок праці ускладнюється поширенням дистанційної та тимчасової зайнятості, яка, попри свою гнучкість, нерідко супроводжується зниженням рівня соціальних гарантій. Відповідно до статей 21, 24 та 43 Конституції України держава гарантує рівність прав громадян, заборону дискримінації та право кожного на працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки та соціального захисту [3]. Кодекс законів про працю України, зокрема положення щодо дистанційної та надомної роботи, закріплює правові засади регулювання таких форм зайнятості, однак їх практична реалізація не завжди забезпечує належний рівень гарантій [1].

Проблема дистанційної та нестабільної зайнятості ВПО проявляється у тому, що значна частина таких працівників фактично перебуває у стані неповної або юридично недостатньо оформленої зайнятості. Це означає, що, хоча особа виконує трудові функції, її соціальні гарантії (право на оплачувану відпустку, лікарняні, належне соціальне страхування) можуть бути обмеженими або формально не забезпеченими. У практичному вимірі це іноді використовується роботодавцями як спосіб мінімізації витрат та уникнення повного оформлення трудових відносин, що суперечить загальним принципам трудового законодавства України та положенням статті 24 КЗпПУ щодо обов’язковості належного оформлення трудових відносин [1].

Європейські підходи до вирішення цієї проблеми базуються на принципах, закріплених у Європейській соціальній хартії (переглянутій), а також у положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які передбачають обов’язок держав забезпечувати ефективну реалізацію соціально-економічних прав [2]. У державах Європейського Союзу активно впроваджуються комплексні політики інтеграції ВПО у ринок праці, які включають не лише гарантування формального права на працю, але

й створення реальних умов для його здійснення.

Зокрема, застосовуються програми професійної перекваліфікації, мовної адаптації, державного стимулювання роботодавців до працевлаштування переміщених осіб, а також системи психологічної підтримки, що сприяють швидшій соціально-трудовій інтеграції. Тобто європейська модель виходить із розуміння того, що право на працю є не лише юридичною декларацією, а практичним механізмом забезпечення сталого розвитку суспільства.

Трудові права внутрішньо переміщених осіб є одним із провідних елементів їхньої соціальної адаптації та інтеграції до нових умов життя, а також важливим показником ефективності державної соціально-правової політики. Попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, зокрема положень Конституції України [3], Кодексу законів про працю України [1] та Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4], на практиці зберігаються суттєві проблеми у сфері реалізації цих прав. Вони проявляються у складнощах працевлаштування, поширенні прихованих форм дискримінації, нестабільності зайнятості та недостатньому рівні соціальних гарантій, що в сукупності ускладнює повноцінну інтеграцію ВПО у ринок праці.

У зв’язку з цим подальше вдосконалення правового забезпечення трудових прав ВПО має здійснюватися через посилення державного контролю за дотриманням трудового законодавства, розвиток ефективних програм професійної адаптації та перекваліфікації, а також розширення системи безоплатної правової допомоги для захисту порушених прав. Окремого значення набуває також гармонізація національного трудового законодавства з європейськими стандартами, що дозволить забезпечити не лише формальне закріплення прав, але й їх реальну ефективну реалізацію.

Отже, вдосконалення механізмів захисту трудових прав внутрішньо переміщених осіб повинно базуватися на переході від моделі короткострокової підтримки до системи довгострокової соціально-трудової інтеграції, що відповідатиме як сучасним європейським підходам, так і стратегічним потребам повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 23.07.1996 р. № 322-08: станом на 1 січня 2026 р. URL: https://surl.li/zfokqh (дата звернення: 05.05.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Закон України від 01.01.1990 р. № 995_004: станом на 1 серпня 2021 р. URL: https://lnk.ua/NPIoRB8WQ (дата звернення: 06.05.2026).

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: https://surl.lu/wqrwdg (дата звернення: 05.05.2026).

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII: станом на 4 квітня 2025 р. URL: https://lnk.ua/2UDsGRLhL (дата звернення: 06.05.2026).

5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI: станом на 30 травня 2014 р. URL: https://lnk.ua/JMxusBcdE (дата звернення: 06.05.2026).

Куріченкова Марія Артемівна,
студентка другого курсу факультету економіки менеджменту та психології Державного торгівельно-економічного університету
Залізнюк Вікторія Петрівна,
науковий керівник, доктор наук з державного управління, професор, завідувачка кафедри публічного управління та адміністрування

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ЯК ЗАСТОСУНОК «ДІЯ» ЗМІНЮЄ КУЛЬТУРУ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНИНА ТА ДЕРЖАВИ

Із зміною суспільних реалій сьогодення виникає нагальна потреба у докорінній перебудові механізмів державного управління Цифровізація публічних послуг в Україні є комплексною трансформацією системи державного управління..Вона передбачає перехід від традиційної бюрократії до цифрової сервісної держави, що базується на автоматизації адміністративних процесів та інтеграції державних реєстрів у єдину систему даних. У науковому дискурсі такий перехід описується як еволюція до Digital Governance — моделі, де інформаційні технології стають основою управління та впливають на прийняття рішень і взаємодію з громадянами. [1]. У межах дослідження використано системний підхід до аналізу державних процесів та порівняльний метод для зіставлення вітчизняного та міжнародного досвіду.

Аналіз ґрунтується на системному вивченні державних процесів та зіставленні українського досвіду із практиками світових цифрових лідерів. Оцінка економічної ефективності враховує не лише прямі бюджетні видатки, а й реальну економію ресурсів: скорочення часу на отримання послуг, відмову від паперового документообігу та оптимізацію логістичних витрат. Оскільки цифрова процедура виключає людський фактор, усувається сама можливість суб'єктивного впливу посадових осіб на результат надання

послуги.

Застосування моделі зрілості е-урядування дозволяє оцінити прогрес України як унікальний феномен «технологічного стрибка». Оминаючи стадію пасивного інформування, екосистема «Дія» одразу впровадила інструменти безшовної взаємодії. Якщо естонська модель X-Road вибудовувалася десятиліттями як фундамент цифрової нації, то український досвід демонструє можливість швидкого масштабування цифрової логіки в умовах кризових викликів. «Дія» функціонує як інтегрована платформа державних даних, що трансформує мобільний пристрій на повноцінний інституційний інструмент, відповідаючи парадигмі «розумного врядування» (smart government) [2].

Трансформація охоплює технологічний, інституційний та соціальний рівні. Цифровізація публічних послуг є дієвим інструментом зниження транзакційних витрат держави та громадян, що підтверджується економічними показниками: за оцінками Міністерства цифрової трансформації сукупна економія з 2020 року склала близько 184 млрд грн [3]. Окрім економічного ефекту, спостерігається системна трансформація соціального контракту. Соціологічні дослідження КМІС (2025–2026) фіксують 85% задоволеності сервісами, що свідчить про високу адаптацію суспільства до нових стандартів прозорості. Водночас стрімка цифровізація актуалізує проблему цифрового розриву (digital divide). Для певних категорій громадян, зокрема старшого покоління та мешканців територій з обмеженим доступом до мережі, «держава у смартфоні» створює ризики цифрового виключення окремих груп населення обмежуючи доступ до публічних благ [4]. Крім того, автоматизація алгоритмів ставить питання збереження «людського виміру» в управлінні. Жорстка логіка коду не завжди здатна врахувати контекст нестандартних життєвих ситуацій, що може призвести до дегуманізації сервісів. Ефективним рішенням цього виклику вбачається інтеграція адаптивних систем штучного інтелекту (AI), здатних персоналізувати взаємодію та враховувати специфічний контекст користувача. Концентрація масивів даних в одній системі також вимагає найвищого рівня кіберрезильєнтності для захисту приватності в епоху Big Data. В умовах сучасних геополітичних викликів цей аспект трансформується з суто технічної характеристики у ключове питання національної безпеки та гарантування цифрового суверенітету України.

Екосистема «Дія» змінила модель взаємодії громадянина і держави, перетворивши її на цифрову сервісну платформу. Подальша ефективність цієї моделі залежить від збалансування технологічного розвитку та

соціальної інклюзивності. Пріоритетом має стати не кількісне розширення функціоналу, а подолання цифрової нерівності та гарантування безпеки даних. Майбутнє українського е-урядування лежить у площині людиноцентричного балансу, де інтелектуальна екосистема передбачає потреби громадянина, зберігаючи при цьому право на «нецифровий» контакт у складних обставинах. Успіх трансформації вимірюватиметься рівнем реальної свободи та довіри суб'єктів у їхній щоденній взаємодії з державою.

Список використаних джерел

1. United Nations. UN E-Government Survey 2024. United Nations, 2024. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024

2. Janowski, T. Digital government evolution: From e-Government to smart government. Government Information Quarterly, 2015. Vol. 32, Iss. 3. P. 221–233. URL: https://doi.org/10.1016/j.giq.2015.04.001

3. Міністерство цифрової трансформації України. Аналітичні матеріали щодо цифрових послуг та їх економічного ефекту (дослідження Civitta, 2025). URL: https://thedigital.gov.ua/news/technologies/tsifrovi-poslugi-zaoshchadili-ukraintsyam-ta-derzhavi-184-mlrd-grn-rezultati-doslidzhennya

4. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг у 2025 році (оприлюднено 2026). URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1582

Мовчан Дарина Андріївна,
студентка факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету
Пироженко Єлизавета Віталіївна,
студентка факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету

АДМІНІСТРАТИВНИЙ РОЗСУД ТЦК ТА СП: ПРАВОВІ МЕЖІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні змушує органи державної влади працювати в особливому режимі. Ключова роль у цьому процесі відведена ТЦК та СП згідно з Постановою КМУ №154: це органи військового управління, які «забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації». Відповідно до ст. 22 Закону №3543-12, на ТЦК покладено функцію здійснення призову громадян, що наділяє їх широким спектром владних повноважень. Проте, як свідчить практика, зростання кількості адміністративних спорів пов'язане з неоднозначним трактуванням обов'язків, зокрема норми про те, що «громадяни зобов'язані з'являтися за викликом

територіального центру комплектування... для взяття на військовий облік» (ст. 22 Закону №3543-12) [1] . Конфліктні ситуації часто виникають під час реалізації дискреції у процесі перевірки підстав для відстрочки. Важливість меж дискреції підкреслюється положенням Постанови №154, де зазначено, що ТЦК у своїй діяльності «керуються Конституцією та законами України». Це встановлює правовий бар'єр для розсуду: будь-яке рішення має бути не лише доцільним, а й суворо законним. Ключова ідея дослідження: відсутність чітких меж адміністративного розсуду може призводити до порушення прав громадян, оскільки розмитість процедур дозволяє суб’єктивне трактування норм, що суперечить принципу правової визначеності.

Для наукового розуміння правової природи діяльності ТЦК та СП необхідно розмежувати базові категорії, закріплені в КАСУ (Закон № 2747-15). Суб’єкт публічної адміністрації — у контексті закону це «суб’єкт владних повноважень», а саме «орган державної влади (у тому числі орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб’єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень)» (п. 7 ч. 1 ст. 4 КАСУ). Адміністративний розсуд та дискреційні повноваження розкриваються через право вибору в межах закону, де згідно з ч. 2 ст. 2 КАСУ, суб’єкт повинен діяти «обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення; безсторонньо (неупереджено); добросовісно; розсудливо». Важливо розуміти, що розсуд = право вибору в межах закону, але не свавілля. Дискреція завжди обмежена обов'язком суб'єкта діяти «на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 2 КАСУ) [2]. Таким чином, адміністративний розсуд ТЦК та СП - це не абсолютна свобода дій, а право вибору, яке підлягає контролю на предмет відповідності критеріям обґрунтованості та пропорційності.

Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) належать до суб’єктів публічної адміністрації, оскільки вони наділені правом здійснювати владні управлінські повноваження від імені держави у царині мобілізаційної підготовки, ведення військового обліку та реалізації військового обов’язку населенням. Функціонування цих інституцій має публічно-правову природу та ґрунтується на приписах чинного законодавства, передусім на нормах Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу». Відповідно до змісту ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», під мобілізацією слід розуміти

сукупність дій, що спрямовані на організоване переведення господарського комплексу країни, а також діяльності владних структур на роботу в режимі особливого періоду. Під час виконання цих заходів ТЦК та СП контролюють дотримання громадянами їхніх обов'язків щодо мобілізації. Зокрема, положеннями ст. 22 вказаного Закону визначено, що особи зобов'язані з'являтися за призовом до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки для постановки на облік та встановлення їхньої ролі в особливий період, що підтверджує володіння ТЦК владними інструментами для впровадження відповідних процесів. До того ж ст. 23 регламентує порядок отримання відстрочки від призову, що передбачає винесення цими органами окремих адміністративних актів. З іншого боку, згідно зі ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», такий обов'язок запроваджується з метою навчання громадян захищати державу та для гарантування наповнення Збройних Сил України особовим складом. Важливою частиною виконання цього обов'язку виступає військовий облік. Базуючись на ст. 33 цього Закону, облік призовників, військовозобов'язаних та резервістів здійснюється задля забезпечення потреб комплектування Збройних Сил України, а його налагодження доручено компетентним органам державної влади, до яких зараховано й ТЦК та СП.

Основною межею адміністративного розсуду виступає принцип законності, зазначений в ст. 64 Конституції України [3]. відповідно до якого будь-яке рішення органу влади повинно прийматися виключно на підставі закону, у межах компетенції та у встановлений спосіб. Водночас принцип пропорційності вимагає, щоб обраний захід був необхідним та доцільним поставленій меті, а принцип правової визначеності забезпечує передбачуваність та однаковість правозастосування. Порушення цих меж призводить до трансформації адміністративного розсуду у свавілля, тобто довільне або необґрунтоване використання владних повноважень.

Дискреційні повноваження - це повноваження, за яких адміністративний орган може обирати між кількома юридично допустимими рішеннями, однак такий вибір повинен здійснюватися виключно в межах закону, відповідно до мети надання повноваження, без свавілля, дискримінації чи зловживання владою. У документі окремо підкреслено, що дискреція не означає абсолютної свободи, а повинна відповідати принципам об'єктивності, пропорційності, рівності та судового контролю [4]. Саме тому межі адміністративного розсуду ТЦК визначаються не внутрішнім переконанням посадової особи, а законною метою мобілізаційного заходу, процедурою та обов'язком дотримання прав громадян.

Адміністративний розсуд ТЦК та СП ґрунтується виключно на

повноваженнях, прямо визначених Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (ст. 1, 4, 22), який встановлює правові основи мобілізації, порядок здійснення мобілізаційних заходів та межі компетенції відповідних органів. Це означає, що ТЦК мають дискрецію лише у межах передбачених законом процедур: ведення військового обліку, оповіщення, виклику, оформлення документів та реалізації визначених мобілізаційних заходів. Навіть в умовах воєнного стану такі повноваження повинні здійснюватися виключно відповідно до Конституції та закону, а тому ТЦК не наділені правом виходити за межі встановленої процедури чи самостійно розширювати свої повноваження.

Судовий контроль в адміністративному судочинстві України є ключовим механізмом перевірки рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Відповідно до статей 2, 5 та 245 КАС України, адміністративні суди перевіряють, чи дії органу влади прийняті на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначений законом, не підміняючи суб'єкта владних повноважень, але здійснюючи контроль за дотриманням компетенції, процедури та меж дискреції. Вони можуть визнавати дії протиправними та зобов'язувати орган діяти у визначений законом спосіб або враховувати правову оцінку суду, що забезпечує обмеження адміністративного розсуду та запобігає свавіллю.

Практика ЄСПЛ у справі з Україною також підтверджує, що втручання держави у права особи повинно мати належну правову основу та бути захищеним від свавілля. Відсутність ефективного контролю за діями органів влади розглядається як порушення принципу законності. У поєднанні з положеннями КАС України це підтверджує, що судовий контроль є механізмом обмеження дискреції. Верховний Суд також зазначає, що мобілізаційні заходи мають публічно-правовий характер, а дії ТЦК підлягають судовій перевірці щодо компетенції, процедури та меж повноважень, що забезпечує баланс між адміністративним розсудом і недопущенням свавілля.

Адміністративний розсуд ТЦК та СП в умовах воєнного стану є необхідним механізмом реалізації покладених на них державою функцій, що охоплюють не лише мобілізаційні заходи, а й ведення військового обліку, оповіщення, організацію призову, оформлення відстрочок. Водночас наділення цих органів дискреційними повноваженнями не означає свободи від правових обмежень, оскільки будь-яке рішення повинно прийматися виключно в межах Конституції та законів України, із дотриманням принципів законності, пропорційності та правової визначеності. Саме ці критерії відмежовують правомірне здійснення владних повноважень від

свавільного втручання у права громадян.

Список використаних джерел:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3543-12

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Адміністративний розсуд у діяльності публічної адміністрації: теоретико-правовий аспект [Електронний ресурс] // Репозитарій НТУ «ХПІ». URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/55af5a0f-3449-4e31-912c

Носик Денис Ігорович,
студент 3 курсу Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОМПІЛЯЦІЇ БАЗ ДАНИХ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ ЄСПЛ

У 2026 році бази даних стали ключовим активом цифрової економіки. Таке явище як масовий збір та структурування інформації — воно існує скрізь: від довідників підприємств до складних юридичних систем. За українським законодавством компіляція даних охороняється як об'єкт авторського права. Проте на практиці виникає проблема: як відрізнити творчу працю упорядника, який ретельно формував базу, від роботи алгоритму, який автоматично її скопіював?

Закон України «Про авторське право і суміжні права» захищає бази даних, якщо їх впорядкування є «результатом інтелектуальної діяльності». Але закон не пояснює, що саме вважати цим «творчим добором». Через таку розмитість норм судові спори необхідно вдосконалити, адже судам бракує критеріїв для перевірки «творчості» цифрових доказів. Щоб розв'язати проблему, потрібно знайти зміни до закону, які б реально працювали.

Показовою тут є практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що встановлює стандарти захисту власності. У справі «Коротюк проти України» (заява № 74663/17, імплементація якої активно тривала у 2024 році)

авторка виявила свій цифровий твір у вільному доступі в мережі. Правоохоронці проводили розслідування суто формально. ЄСПЛ чітко вказав: стаття 1 Першого протоколу до Конвенції захищає інтелектуальну власність, а держава має позитивне зобов'язання забезпечити її дієвий механізм захисту.

Паралель із базами даних очевидна. Якщо хтось автоматичним скриптом вкраде унікальну компіляцію текстів, автор зіткнеться з тим, що слідчі не вміють фіксувати такі крадіжки, а суди вимагатимуть неможливих доказів «творчості». У результаті держава знову не виконає своє зобов'язання із захисту власності.

Аналізуючи наукові підходи до цієї теми, варто розділити обґрунтовані ідеї та ті, що відверто застаріли. На нашу думку, цілком правильною є позиція, що самі по собі масиви інформації (наприклад, тексти законів чи адреси) не можуть бути монополізовані. Охоронятися має виключно архітектура бази, щоб зберегти вільний доступ суспільства до суспільно важливих даних. Проте ми категорично не згодні із тим, як зараз розподілено тягар доказування. Сьогодні автор бази має сам доводити суду, що його структура унікальна. В умовах цифрового копіювання, коли базу крадуть один в один, вимагати від творця виправдовуватись — неефективно і несправедливо.

На мою думку, для реального захисту компіляцій баз даних необхідно зробити два кроки:

1. Закріпити в законі «презумпцію творчості» для електронних баз даних. База має вважатися захищеною авторським правом з моменту створення. Якщо її скопіювали, саме порушник має доводити в суді, що компіляція не мала творчого характеру і він мав право її взяти.

2. Розробити чіткі інструкції для комп'ютерно-технічної експертизи щодо швидкої фіксації фактів незаконного парсингу.

Тільки за таких умов Україна зможе виконати позитивні зобов'язання перед ЄСПЛ і гарантувати авторам баз даних надійний захист.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (редакція від 15.04.2023 з наступними змінами).

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Коротюк проти України» (Korotyuk v. Ukraine, заява № 74663/17) від 19.01.2023.

4. Харитонов Є.О. СУТНІСТЬ ІТ-ПРАВА (ІТ- ПРАВО ЯК КОНЦЕПТ). // ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 274 http://www.lp.edu.ua/sites/default/files/news/2016/3900/attachments/maket_it_konfer.pdf

Пазиненко Діана Михайлівна,
судовий експерт сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Сумського НДЕКЦ МВС

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Висновок експерта є індивідуальним джерелом доказів при розслідування того чи іншого злочину, який базується на основі використання спеціальних знань, наукових і технологічних методів та прийомів, засобів, що стосуються питань експертизи. Експертизи можуть призначатися за різними напрямами, але її може провести лише особа, яка володіє спеціальними знаннями, – під спеціальними знаннями експерта розуміють наукові, практичні та технічні знання, здобуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціалізацією особою, яку залучено для надання допомоги в вирішенні питань, з'ясуванні обставин, які стосуються того чи іншого злочину.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [1]. Проведення судових експертиз за напрямами досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів здійснюються виключно судовими експертами державних спеціалізованих установ: тобто фахівцями, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційних рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ та процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [2].

Отримання кваліфікованого висновку може відіграти вирішальну роль при розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення (злочину). Використовуючи експертний висновок в якості доказу, слід мати впевненість, що факти, зазначені у ньому, відповідають об'єктивній

дійсності. Відповідно до положень ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Для чіткого і точного висновку експерту має бути надано об’єкт в упакуванні, що забезпечує його цілісність та зберігання. Також має бути надано дозвіл на повне або часткове використання, зміну властивостей в межах необхідних для проведення експертизи, інші відомості, які можуть мати значення для проведення експертизи.

Для того, щоб висновок судового експерта був доцільним, правильним та ніс в собі вагомі деталі, перед судовим експертом потрібно поставити чіткі питання слідчим чи особою, яка призначила експертизу, що стосуються виключно наданого на дослідження об’єкта.

За надання неправдивого висновку експерт несе кримінальну відповідальність, про що завчасно попереджається. Також експерт має повідомити про виявлені факти в процесі дослідження, навіть якщо на них не було поставлене питання, але вони можуть мати значення при розкритті злочину.

Отже, можна сказати, що судовий експерт та його висновок, відіграють важливу роль в розкритті злочинів. Для прийняття правильних рішень та оформленні висновку експерту потрібно чітко виконувати свою роботу, використовувати свої знання та навички для того, щоб в подальшому цей висновок став повноцінним джерелом доказів та допоміг встановити істину.

За результатами дослідження судовий експерт складає висновок, який повинен містити в собі не тільки докладний опис проведеної роботи, проміжні результати, експертну оцінку, а й обґрунтовану відповідь на всі поставлені запитання, викладені так, щоб не можна було допустити двозначних тлумачень.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судову експертизу» // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Перепьолкін Сергій Михайлович,
завідувач кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів, д.ю.н., професор

НОРМИ JUS COGENS У ПРАКТИЦІ СУДОВИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Відповідно до прийнятих у 2022 році Комісією міжнародного права Організації Об'єднаних Націй Проєктів висновків на тему «Ідентифікація та правові наслідки імперативних норм загального міжнародного права (jus cogens)», рішення національних судів є допоміжними засобами для визначення імперативного характеру норм загального міжнародного права [1].

Один із перших таких прикладів отримав закріплення в окремій думці судді Конституційного суду України (далі – КСУ) С. В. Шевчука щодо Висновку КСУ у справі № 1-14/2015 від 16 червня 2015 р. № 1-в/2015. У тексті цієї окремої думки С. В. Шевчук зазначив, що закріплений у п. 4 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) принцип утримуватися всім Членам ООН в їхніх міжнародних відносинах від погрози силою або застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, або будь-яким іншим способом, несумісним з цілями ООН є імперативною нормою міжнародного права (jus cogens). У подальшому принцип заборони погрози силою та її застосування був відображений поряд із сімома іншими основоположними принципами міжнародного права у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН» від 24 жовтня 1970 р. № 2625 (XXV) [2].

Ще один приклад посилання на норми jus cogens закріплено у п. 2 мотивувальної частини рішення КСУ у справі № 3-349/2018(4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20) від 16 вересня 2021 р. № 6-р(II)/2021. У положеннях наведеної вище справи констатується, що право на повагу до гідності людини має безумовний характер. У міжнародному публічному праві це виражено через загальновизнану формулу – jus cogens (імперативна норма), яка категорично забороняє всі форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поводжень або покарань. З огляду на це, приписи ст. 3, ч. 1 та ч. 2 ст. 28 Конституції України становлять імператив для держави щодо забезпечення юридичних гарантій володіти гідністю, властивою кожній людині від народження. Цей імператив поширюється на ставлення держави до осіб, засуджених до обмеження або позбавлення волі [3].

Важливо наголосити на тому, що для обґрунтування власної позиції КСУ не обмежився наведеним вище посиланням на міжнародне право. Крім цього також було зазначено, що наслідком ратифікації Україною Конвенції

про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) є те, що запровадження і застосування кримінальних покарань у національному правопорядкові не може здійснюватися лише відповідно до національних критеріїв кримінального правосуддя. У цьому питанні обов'язок держави – керуватися також міжнародними стандартами щодо людських прав, зокрема тими, що стосуються людської гідності осіб, щодо яких застосовується покарання. Як приклади таких міжнародних стандартів у подальшому КСУ зазначив про Статут ООН 1945 р., Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., рішення Європейського суду з прав людини та інших конвенційних органів, а також про практику Суду Справедливості Європейського Союзу [4].

Згодом викладену вище юридичну позицію щодо визнання права на повагу до гідності імперативною нормою jus cogens та імперативності для держави приписів ст. 3, ч. 1 та ч. 2 ст. 28 Конституції України, КСУ підтвердив у рішенні по справі № 3-72/2023(145/23) від 20 грудня 2023 р. № 11-р(II)/2023 [5].

Зауважимо, що крім наведеного вище, поступово практика застосування та тлумачення норм jus cogens національними судовими органами напрацьовується також і в рамках інших галузей права України.

Так, у кримінальному судочинстві з відповідними прикладами можна ознайомитися в: ухвалі Хмельницького апеляційного суду м. Хмельницький від 27 лютого 2025 р. у справі № 686/6637/23; ухвалі Шевченківського районного суду м. Чернівці у справі № 727/2730/22 від 11 травня 2022 р.; ухвалі Березанського районного суду Миколаївської області у справі №469/754/22 від 15 квітня 2025 р. тощо.

У цивільному судочинстві – в ухвалі Печерського районного суду м. Києва від 24 червня 2015 р. у справі № 757/7660/15-ц, а також в ухвалах від 16 березня 2021 р. та від 29 червня 2021 р. Дніпровського апеляційного суду в справі № 216/2613/19 (провадження № 22-ц/803/4118/21) тощо.

У справах про адміністративні правопорушення – у постанові Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 24 лютого 2025 р. у справі № 607/26261/24, у постанові Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 10 квітня 2025 р. у справі № 607/330/25, у постанові Луцького міськрайонного суду Волинської області від 8 травня 2025 р. тощо.

В адміністративному судочинстві – у постанові Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 16 червня 2023 р. у справі № 991/265/23, в ухвалі Черкаського окружного адміністративного суду від 4 липня 2024 р. у справі № 580/5841/24, у рішенні Вищого антикорупційного суду від 24 липня 2024 р. у справі № 991/5120/24тощо.

У господарському судочинстві згадування про норми jus cogens має

місце, зокрема, в таких ухвалах Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного господарського суду, а саме в: ухвалі від 24 червня 2021 р. у справі № 922/3918/20; ухвалі від 26 січня 2022 р. у справі № 916/810/21; ухвалі від 12 січня 2023 р. у справі № 910/13936/21; ухвалі від 15 січня 2024 р. у справі № 910/10747/22; ухвалі від 20 січня 2025 р. у справі № 903/1296/23 тощо. Крім цього, наявні в господарському судочинстві також приклади використання термінології, пов'язаної з нормами jus cogens і в справах, пов'язаних із військовою агресією російською федерацією проти України. Відповідні приклади можна побачити в рішенні Господарського суду Одеської області від 22 березня 2024 р. у справі № 916/3844/23, в рішення Господарського суду Запорізької області від 29 квітня 2024 р. у справі № 908/3826/23, а також у тексті рішення Господарського суду Одеської області від 10 травня 2024 р. у справі № 910/20082/23 тощо.

Отже, за результатами проведеного аналізу в практиці судових органів України було виявлено непоодинокі приклади використання понять «імперативна норма» і «імперативна норма загального міжнародного права (jus cogens)». Достатньо поширеним є використання терміну «jus cogens» щодо імперативних норм, виникнення яких відбулося за підсумками діяльності саме органів державної влади України, а не міжнародного співтовариства держав. Крім цього також було виявлено недоречні ототожнення імперативних норм загального міжнародного права (jus cogens) із міжнародно-правовими актами, які є формами закріплення принципів і норм міжнародного права, та визнання окремих норм права України імперативними нормами загального міжнародного права (jus cogens).

На нашу думку, однією з причин існування достатньо суперечливих прикладів використання та тлумачення в практиці судових органів України норм jus cogens є застаріла модель розуміння імперативного права в науці та правозастосовній практиці нашої держави. Так, з урахуванням засад визнаної в нашій країні моністичної теорії співвідношення міжнародного права та національного права, право України та міжнародне право є складовими єдиного правового комплексу. З огляду на це, характеристика принципів і норм будь-якої галузі права України має обов'язково здійснюватися з урахуванням принципів і норм міжнародного права. Поширюється це правило і на співвідношення норм jus cogens з імперативними та іншими нормами національного права. Тому, з метою удосконалення розуміння імперативних норм в праві України пропонується в обов'язковому порядку в національній правничій доктрині в цілому запровадити класифікацію імперативних норм права на два види, а саме: імперативні норми, які виникли за результатами нормотворчої діяльності органів державної влади України; та імперативні норми загального міжнародного права (jus cogens), що приймаються та визнаються міжнародним співтовариством держав у цілому. При цьому слід врахувати, що у разі виникнення колізії між національними імперативними нормами та імперативними нормами

загального міжнародного права (jus cogens), верховенство мають останні.

Список використаних джерел:

1. Peremptory norms of general international law (jus cogens). Identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (jus cogens). International Law Commission. Seventy-third session Geneva, 18 April – 3 June and 4 July – 5 August 2022. (A/CN.4/L.967). International Law Commission. URL : https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/g22/339/00/pdf/g2233900.pdf

2. Конституційний Суд України. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С. В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng01d710-15#n2

3. Право на повагу до гідності. Конституційний Суд України. URL : https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti

4. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-349/2018(4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20) за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 р. № 6-р(II)/2021. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text

5. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-72/2023(145/23) у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20 грудня 2023 р. № 11-р(II)/2023. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text

Попов Микола Петрович,
кандидат наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та регіоналістики Національного університету «Одеська політехніка»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Принцип гендерної рівності є важливою складовою сучасної правової держави, що ґрунтується на засадах верховенства права, недискримінації та рівного гарантування прав і свобод людини. В умовах європейської інтеграції України імплементація відповідних стандартів набуває особливої

актуальності, оскільки фактичне забезпечення рівності жінок і чоловіків є одним із критеріїв наближення національної правової системи до стандартів Європейського Союзу. Європейські стандарти у цій сфері передбачають недопущення дискримінації, забезпечення рівних можливостей та інтеграцію гендерного підходу у систему публічного врядування [1; 2].

Для України, яка перебуває у процесі адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу (acquis ЄС), імплементація європейських стандартів гендерної рівності у сфері публічного права має не лише нормативне, а й практичне значення. Попри наявність сформованої законодавчої бази та відповідних інституційних механізмів, практика реалізації принципу рівності залишається непослідовною, що зумовлено як недосконалістю окремих правозастосовних механізмів, так і впливом сучасних безпекових викликів, зокрема умов воєнного стану. У цьому контексті наукового осмислення потребують сучасний стан імплементації європейських стандартів гендерної рівності у публічному праві України, наявні проблеми їх практичного забезпечення та перспективи подальшого вдосконалення національного правового регулювання [3-5].

Європейські стандарти гендерної рівності у сфері публічного права сформувалися як складова загальної системи захисту прав людини, заснованої на принципах рівності, недискримінації та поваги до людської гідності. Базовими нормативними орієнтирами у цій сфері виступають Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Хартія основних прав Європейського Союзу, які закріплюють заборону дискримінації за ознакою статі та утверджують рівність жінок і чоловіків як фундаментальну правову цінність [1; 2]. У межах європейського правового підходу гендерна рівність розглядається не лише як формальна юридична рівність, а як обов’язок держави створювати належні правові, організаційні та інституційні умови для фактичного забезпечення рівних можливостей у доступі до публічних прав, участі у прийнятті рішень та реалізації механізмів правового захисту.

Особливістю сучасного європейського підходу є інтеграція принципу гендерного мейнстримінгу (gender mainstreaming) у систему публічного врядування, що передбачає системне врахування гендерного виміру під час формування та реалізації державної політики, здійснення нормотворчої діяльності та функціонування публічних інституцій. У цьому контексті гендерна рівність виходить за межі виключно соціальної політики та набуває статусу міжгалузевого принципу публічного права, який визначає стандарти належного врядування, демократичного управління та правової державності. Для України такі підходи мають особливе значення в умовах

євроінтеграційного курсу, оскільки імплементація європейських стандартів передбачає не лише формальне оновлення законодавства, а й реальну трансформацію підходів до публічно-правового регулювання у сфері забезпечення рівності та недискримінації [2; 5].

На сучасному етапі Україна сформувала базові нормативно-правові засади імплементації європейських стандартів гендерної рівності у сфері публічного права. Ключовими елементами цього правового механізму є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», які закріплюють основні принципи державної політики у сфері рівності, недискримінації та правового захисту від дискримінаційних практик [3; 4]. Нормативне регулювання поступово адаптується до європейських підходів, що відповідає загальному курсу гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу.

Водночас фактичний стан імплементації свідчить про наявність розриву між нормативним закріпленням відповідних стандартів та їх практичною реалізацією. Проблемними залишаються питання ефективності правозастосування, інституційної спроможності механізмів забезпечення гендерної рівності, а також системності врахування гендерного підходу у діяльності органів публічної влади. В окремих випадках реалізація відповідних правових норм має переважно формальний характер, що знижує ефективність задекларованих механізмів [3; 4].

Додатковим чинником, який суттєво впливає на процес імплементації, є умови воєнного стану, що актуалізували нові виклики у сфері забезпечення прав людини та рівного доступу до публічних ресурсів і можливостей. Водночас євроінтеграційний процес залишається важливим стимулом для подальшого вдосконалення національного публічного права, про що свідчить збереження відповідних вимог у межах оцінки прогресу України з боку європейських інституцій [5].

Одним із ключових викликів залишається декларативність окремих правових норм, коли формальне закріплення принципу гендерної рівності не завжди супроводжується ефективними механізмами його практичної реалізації. Це знижує реальний рівень правового захисту та обмежує дієвість наявного нормативного регулювання [3; 4].

Суттєвою проблемою є також недостатня інституційна спроможність органів публічної влади щодо системного впровадження гендерно чутливих підходів у процеси публічного управління, нормотворчості та прийняття управлінських рішень, що не повною мірою відповідає європейським стандартам належного врядування [2; 5].

Окремим викликом залишається збереження гендерних дисбалансів у сфері представництва та участі у публічно-владних процесах, що свідчить про неповну реалізацію принципу рівних можливостей не лише на нормативному, а й на інституційному рівні [1; 2].

Додаткові ризики формуються в умовах воєнного стану, коли безпекові та гуманітарні виклики об'єктивно зміщують управлінські пріоритети, що може ускладнювати належне забезпечення стандартів рівності та недискримінації у сфері публічного права [5].

Перспективи вдосконалення імплементації європейських стандартів гендерної рівності у сфері публічного права України насамперед пов'язані з подальшою гармонізацією національного законодавства з правом Європейського Союзу та посиленням практичної імплементації вже закріплених правових норм. Важливого значення набуває не лише нормативне оновлення, а й забезпечення ефективності механізмів правозастосування відповідно до європейських стандартів захисту прав людини [2; 5].

Окремим напрямом має стати системне впровадження гендерно чутливого підходу у діяльність органів публічної влади, включаючи нормотворчу діяльність, управлінське планування та процеси прийняття публічно-владних рішень. Це сприятиме переходу від формального дотримання принципу рівності до його реального інституційного забезпечення [2; 3].

В умовах сучасних безпекових викликів особливого значення набуває посилення інституційної відповідальності за дотримання принципу недискримінації, удосконалення механізмів моніторингу та підвищення якості правового контролю у сфері забезпечення гендерної рівності. Такий підхід відповідає як європейським стандартам належного врядування, так і стратегічним завданням розвитку правової держави в Україні [4; 5].

Імплементація європейських стандартів гендерної рівності у сфері публічного права України є важливим складником утвердження принципів правової держави, верховенства права та дотримання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Проведений аналіз засвідчує, що Україна сформувала необхідну базову нормативно-правову основу для забезпечення гендерної рівності, однак практична реалізація відповідних стандартів і надалі потребує посилення з огляду на наявні інституційні та правозастосовні обмеження.

Подальший розвиток цього напряму має бути пов'язаний із переходом від формального нормативного закріплення принципу рівності до його реального впровадження у діяльність органів публічної влади. Ефективна

імплементація європейських підходів у цій сфері сприятиме не лише вдосконаленню національного публічного права, а й зміцненню демократичних засад функціонування держави в умовах євроінтеграційних трансформацій та сучасних безпекових викликів.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Charter of Fundamental Rights of the European Union : European Union Charter of 07.12.2000. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text

5. European Commission. Ukraine 2024 Report. Brussels, 2024. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

Прудиус Євгеній Пилипович,
аспірант Одеського державного університету внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ДЕРЖАВНІЙ ЗРАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОБ'ЄКТ ГНОСЕОЛОГІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Повномасштабна збройна агресія російської держави проти України спричинила не лише істотну трансформацію кримінально-правових і кримінологічних характеристик державної зради, але й суттєву активізацію наукових досліджень у цій сфері. Якщо до 2022 року проблематика державної зради переважно розглядалася у межах загального аналізу злочинів проти основ національної безпеки або колабораційної діяльності [1], то після запровадження воєнного стану сформувався окремий напрям досліджень, орієнтований на вивчення впливу війни на механізми вчинення, детермінацію та запобігання відповідним кримінальним правопорушенням.

У кримінально-правовій науці значна увага приділяється питанням складу державної зради, кваліфікації її окремих форм та відмежування від суміжних складів злочинів. У працях вітчизняних науковців досліджуються проблеми тлумачення таких оціночних категорій, як надання допомоги у проведенні підривної діяльності, перехід на бік ворога, а також співвідношення державної зради з колабораційною діяльністю [2], шпигунством і пособництвом державі-агресору та ін. [3]. Особливу увагу приділено конкуренції норм між статтями 111 та 111-1 Кримінального кодексу України [4], що набула практичного значення після змін кримінального законодавства у 2022 році. У науковій літературі також активно обговорюються питання диференціації кримінальної відповідальності за різні форми державної зради, меж криміналізації відповідної поведінки та впливу воєнного стану на оцінку суспільної небезпечності діяння.

Поряд із кримінально-правовими аспектами суттєво розширився кримінологічний напрям досліджень. Значна частина сучасних праць присвячена кримінологічній характеристиці державної зради: аналізу динаміки відповідної злочинності, рівня її латентності, типових рис суб'єктів злочину та трансформації кримінологічного профілю зрадника в умовах війни. Науковці звертають увагу на те, що повномасштабний конфлікт змінив не лише кількісні параметри злочинності, але й її структуру: поряд із класичними формами шпигунства поширення набули добровільна співпраця з окупаційними адміністраціями, передача інформації про розташування військових об'єктів, участь у незаконних збройних формуваннях держави-агресора.

Окремий блок досліджень стосується детермінації державної зради в умовах воєнного стану. У сучасній кримінологічній літературі аналізуються політичні, соціально-економічні, психологічні та інформаційні чинники, що впливають на формування зрадницької поведінки. Дослідники акцентують увагу на кризі ідентичності, недовірі до державних інституцій, економічній вразливості населення прифронтових і окупованих територій, а також на ролі інформаційно-психологічних операцій іноземних спецслужб. Значна увага приділяється феномену окупації як специфічному криміногенному середовищу, у межах якого відбувається руйнування традиційних механізмів соціального контролю та формування так званого «колаборативного дрейфу» – поступового втягування особи у співпрацю з ворогом.

У наукових працях останніх років воєнний стан дедалі частіше розглядається не лише як правовий режим, а і як самостійний криміногенний фактор. Дослідники обґрунтовують, що війна створює нові механізми криміногенного впливу: хронічний стрес, психологічне виснаження, дезорганізацію державних інституцій, інформаційний тиск, примусову адаптацію населення до умов окупації. У зв'язку з цим сучасна кримінологія дедалі більше використовує міждисциплінарний підхід, поєднуючи інструментарій кримінології, соціальної психології, конфліктології та безпекових досліджень.

Водночас суттєво активізувалися дослідження у сфері запобігання державній зраді. Науковці аналізують загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи превенції, проблеми взаємодії органів правопорядку і спеціальних служб, а також превентивний потенціал кримінально-правових та кримінально-процесуальних інструментів [5]. У сучасній літературі обґрунтовується необхідність переходу від реактивної моделі протидії до проактивної, що передбачає виявлення ризиків зрадницької поведінки ще до завершення злочину. Значна увага приділяється також інформаційній превенції, розвитку медіаграмотності та формуванню стійкості населення до маніпулятивного впливу держави-агресора.

Разом із тим аналіз наукової літератури свідчить, що попри значну активізацію досліджень, низка аспектів залишається недостатньо

розробленою. Насамперед це стосується комплексного кримінологічного аналізу державної зради саме в умовах воєнного стану, побудови цілісної моделі детермінації відповідної злочинності, а також формування системи критеріїв оцінки ефективності запобіжної діяльності. Потребують подальшого дослідження питання співвідношення державної зради та колабораційної діяльності, особливостей постокупаційної реінтеграції населення, а також впливу цифрового середовища на механізми вербування і вчинення злочинів проти основ національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 120 с.

2. Письменський Є.О. «Колабораційна діяльність у воєнній сфері: Тлумачення ч. 7 ст. 111-1 КК України в частині визначення обєктивних ознак складу кримінального правопорушення. Редакційна колегія, 2024. 209 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1eb8ccb2-c92d-4aab-99f3-d5fa966a81ab/content

3. Бундз Р., Яровик Д. Державна зрада і диверсія: кримінальна відповідальність в умовах воєнного стану. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2024. Т. 11, № 2(42). С. 12-18. DOI: https://doi.org/10.23939/law2024.42.012

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

5. Федорович Н.А. Система кримінально-правового впливу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. №6. С. 791-797. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.132

Радзієвський Дмитро,
здобувач освіти освітньо-наукового ступеня доктора філософії Університету «КРОК»

ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТІВ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Станом на сьогодні модернізація наявних суспільних відносин відбувається під впливом різноманітних факторів та чинників, що мають як позитивний, так і негативний вплив. Зокрема, мова йде про систематичну інтеграційну міжнародну діяльність держав, проведення різноманітних за змістом та сферами реформ, що стосуються напрямів державно-правової діяльності, покращення соціальних напрямів розвитку суспільства, євроінтеграційні прагнення України тощо. Ефективність правового регулювання суспільних, а в тому числі і земельних відносин безпосередньо залежить від якості нормативного матеріалу, тому потреба у вдосконаленні чинного законодавства та прийнятті нових нормативно-правових актів є на сьогодні надзвичайно вагомою. Техніко-юридичні особливості актів земельного законодавства є тим фундаментом, який забезпечує зрозумілість, несуперечливість та дієвість правових норм у сфері землекористування.

Зокрема вчений В.І. Лебеденко, узагальнює, що юридико-технічний аспект у нормотворенні має не лише прикладний ефект, але й відіграє істотне значення для регулювання суспільного життя. Вчений доходить до такого висновку, засновуючись на тому, що від юридичної техніки значною мірою залежать ефективність законодавства, його правильне розуміння та використання суб'єктами правозастосування, його належний вид, систематизація тощо, а допущення недоліків створить певний бар'єр для ефективного реформування різних сфер життя [1, с. 53].

Таким чином техніко-юридичні особливості актів земельного законодавства потребують комплексного теоретико-правового осмислення з урахуванням специфіки предмета правового регулювання. Адже наявність єдиних уніфікованих принципів та правил розробки і прийняття актів земельного законодавства є фундаментальною умовою їх подальшої життєздатності та легітимності.

Уявляється можливим визначити, що техніко-юридичні особливості актів земельного законодавства слід розглядати як сукупність специфічних прийомів, методів, правил та засобів, які використовуються суб'єктами правотворчості для формального відображення, визначення структури, текстуального оформлення та логічної будови нормативно-правових актів, що регулюють земельні відносини. Тобто особливої ваги мають питання пов'язані з правильністю обрання форми майбутнього нормативно-правового акту, належної структурної організації, що передбачає послідовність викладу та узгодженість нормативних положень між собою. В контексті зазначеного доцільно погодитися з науковою позицією Н.О. Клещенко, яка стверджує, що робота над нормативно-правовим актом являє собою окреме мистецтво, що включає багато логічно-послідовних дій, серед яких: послідовний виклад тексту нормативно-правового акту, його мова та чітко витриманий професійний стиль. Разом із тим важливим є його зрозумілість та доступність широким верствам населення. Адже помилково побудована фраза, непослідовність, неправильне використане слово здатні викликати негативні наслідки. Тому закономірність полягає в тому, що чим досконаліший текст закону, тим менше виникає ускладнень під час його виконання, дотримання й застосування. Саме тому логіка, стиль і мова закону – одні з основ засобів [2, с. 127-128]. В контексті підсумкових положень щодо важливості застосування юридичного інструментарію в процесі розробки і прийняття нормативно-правових актів, в тому числі й актів земельного законодавства є підхід О.І. Чаплюк та В.О. Положишник, які вважають, що юридична техніка

за своїм функціональним призначенням має забезпечити максимально повне й належне техніко-юридичне оформлення нормативно-правових актів у контексті доступності, лаконічності, простоти їхнього викладу. В той же час аналізуючи сучасний стан українського правотворення, яке перебуває в умовах введення війни, подальшого поглиблення євроінтеграційних процесів, проведення реформ, особливо в сфері місцевого самоврядування, переконують, що постає багато прикладних завдань щодо техніко-юридичної досконалості нормативно-правових актів. Адже має бути симбіотичне поєднання двох процесів, яке забезпечить внутрішню узгодженість українського законодавства й водночас його відповідність євроінтеграційним намірам та викликам, і в такий спосіб узгодженість з нормами й принципами міжнародного права [3, с. 66].

Зазначені вище аспекти мають безпосереднє відношення і до техніко-юридичних особливостей актів земельного законодавства змістовна особливість яких визначається, а зачасту й ускладнюється специфікою предмета правового регулювання, тобто земельними відносинами. Зважаючи на особливу природу актів земельного законодавства можливо припустити і про використання особливих підходів та методології використання правил, способів і засобів в процесі їх розробки і прийняття. В першу чергу, це стосується особливих прийомів побудови тексту актів земельного законодавства, тобто застосування мовної конструкції, зокрема використання спеціалізованої термінології та вузькоспеціалізованих понять (мова права). Це пов’язано з тим, що акти земельного законодавства можуть поєднувати юридичні терміни разом із екологічними, географічними, економічними термінами тощо. По-друге, акти земельного законодавства мають інтегративний (комплексний) характер, що забезпечує можливість відображати в нормах права гармонізацію загальних та спеціальних норм. По-третє, акти земельного законодавства мають особливу юридичну конструкцію здатну ідеально поєднувати та відображати імперативні (з переважанням) та диспозитивні основи норм права, тому техніко-юридична особливість в цьому аспекті має полягати у логічному, системному відображенні як імперативних приписів, обмежень та заборон, що мають бути чітко формалізовані, так диспозитивних приписів, тобто дозволів, можливостей тощо. По-четверте, техніко-юридичними особливостями актів земельного законодавства є те, що частина земельних норм деталізується у підзаконних актах або технічній документації, тому виникає необхідність у правильному застосуванні способів та засобів юридичної техніки з метою

мінімізації виникнення правових колізій. По-п’яте, властивим для актів земельного законодавства є наявність матеріальних та процесуальних норм, що також потребує застосування відповідних юридичних технік при розробці актів земельного законодавства здатних вдало поєднати матеріальні та процесуальні основи.

Підсумовуючи слід зазначити, що особлива природа актів земельного законодавства вимагає застосування комплексного інструментарію та методології юридичної техніки з метою формування досконалих за формою та змістом актів земельного законодавства здатних ефективно регулювати суспільні відносини і забезпечувати стабільність та прогнозованість права, а особливо а галузі земельного права.

Список використаних джерел:

1. Лебеденко В. І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. Інформація і право. 2014. № 2 (11). С. 52–56.

2. Клещенко Н.О. До питання про техніко-юридичну досконаліть нормативно-правових актів. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». Секція VI Право та міжнародне право. № 25. 2023.с. 125-128.

3. Чаплюк О. І., Положишник В. О. Юридична техніка актів органів місцевого самоврядування: понятійно-категоріальні засади. Європейський правничий часопис. 2025. Вип. 9. С. 64-69. DOI 10.36919/3041-1149(Print).9.2025.64-69

Радченко Роман Вікторович,
головний судовий експерт відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ

Сучасні ситуативні чинники такі, як військові дії, пандемії, надзвичайні ситуації тощо, все більше зумовлюють необхідність впровадження дистанційної форми роботи, яка забезпечує безперервність робочого процесу та безпеку працівників.

Відповідно до ст. 602 Кодексу Законів про працю України (далі – Кодекс) [1]: «Дистанційна робота - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій».

Кодекс доповнено цією статтею відповідно до Закону України від

04.02.2021 № 1213-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» [2].

Для окремого працівника запровадження дистанційної роботи можливе лише за згодою обох сторін – роботодавця і працівника. Законодавством встановлена вимога щодо письмової форми укладення договору про дистанційну роботу (п. 61 ч. 1 ст. 24 Кодексу [1]) але можливі випадки коли дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) роботодавця (ч. 2 ст. 60 Кодексу [1]) без обов'язкового укладення письмового трудового договору. Типова форма трудового договору про дистанційну роботу затверджена наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 05.05.2021 № 913-21 [3].

У ст. 602 Кодексу [1] та ст. 14 Закону України «Про охорону праці» (далі – Закон) [4] зазначено, що при виконанні роботи за трудовим договором про дистанційну роботу працівник самостійно несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на обраному робочому місці.

А за що в такому випадку буде відповідати роботодавець?

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на роботодавця, крім випадків укладення між працівником та роботодавцем трудового договору про дистанційну роботу.

Основні вимоги з охорони праці, які стосуються роботодавця, у випадку здійснення роботи працівником підприємства (організації, установи) дистанційно наведені у ст. 13 Закону [4], а саме:

1. Роботодавець зобов'язаний систематично проводити інструктаж працівника з охорони праці і протипожежної безпеки в межах використання таким працівником обладнання та засобів, рекомендованих або наданих роботодавцем.

Такий інструктаж (навчання) та перевірка знань з охорони праці може проводитися дистанційно, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема шляхом відеозв'язку. У такому разі підтвердженням проведення інструктажу (навчання) та перевірки знань з

охорони праці вважається факт обміну відповідними електронними документами між роботодавцем та працівником.

Під час військового стану, в цілях безпеки життя та здоров'я працівника під час повітряних тривог критичне значення будуть мати якісно та своєчасно проведені інструктажі роботодавця з охорони праці.

Для цього роботодавцю буде доцільним розробити окрему інструкцію з охорони праці щодо дій працівника, який працює дистанційно, під час оголошення повітряної тривоги.

Дистанційну роботу працівник може здійснювати з будь-якого місця, тож в інструкції потрібно навести рекомендації як щодо дій вдома, так і для дій у громадських закладах чи на відкритому просторі.

Із такою інструкцією працівника слід ознайомити, а також провести інструктаж з охорони праці залежно від виду (позаплановий, цільовий тощо), відповідно до вимог законодавства України з охорони праці.

2. Роботодавець несе відповідальність за безпечність і належний технічний стан обладнання та засобів виробництва, що передаються працівнику для виконання дистанційної роботи.

Роботодавець повинен дотримуватися вимог законодавства, умов колективного та трудового договору і у разі потреби при запровадженні дистанційної роботи має надати працівникові необхідні для виконання роботи обладнання, програмно-технічні засоби, засоби захисту інформації та інше, а також рекомендації щодо роботи з ними.

Ці заходи відповідають і міжнародним вимогам до безпеки праці під час виконання працівником дистанційної роботи.

Так, 04.06.1996 на своїй 83-й сесії Генеральна конференція Міжнародної організації праці, що була скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці, прийняла Рекомендацію щодо надомної праці (далі – Рекомендація) [5]. У Рекомендації у окремий розділ винесені питання безпеки та гігієни праці працівника, який працює дистанційно (надомно) (розділ VII «Безпека та гігієна праці»).

П. 20 цього розділу Рекомендації визначає обов'язки роботодавців, до яких повинні входити [5]:

(a) інформування про всі небезпеки, пов'язані з їхньої роботою, які відомі або мають бути відомі роботодавцю, запобіжні заходи, яких треба вжити, і навчання їх належним чином, в разі необхідності;

(b) забезпечення, щоб надані машини, інструменти або інше обладнання мали відповідні захисні пристрої, і вжиття розумних заходів, що

забезпечували б їхнє належне технічне обслуговування;

(c) надання безплатно всіх необхідних засобів індивідуального захисту.

Обов’язки працівників, які виконують роботу дистанційно (надомно) визначені п. 21 зазначеного розділу Рекомендації [5], а саме:

(a) виконання приписаних заходів з безпеки і гігієни праці;

(b) вжиття розумних запобіжних заходів щодо власної безпеки і здоров'я, а також безпеки і здоров'я інших осіб, які можуть постраждати внаслідок їхніх дій або помилок у роботі, включаючи правильне використання матеріалів, машин, інструментів та іншого обладнання, що надані у їхнє розпорядження.

Гарантії забезпечення та дотримання вимог безпеки передбачені у п. 22 р. VII Рекомендації. Цим пунктом визначено, що:

1) Працівник, який відмовляється виконувати роботу, щодо якої є серйозні підстави вважати, що вона становить безпосередню загрозу для його безпеки чи здоров'я, повинен бути захищений від несправедливих наслідків шляхом заходів, що відповідають національним умовам і практиці. Працівник повинен негайно повідомити роботодавця про цю ситуацію.

2) Якщо за визначенням інспектора праці або іншої посадової особи, яка відає питаннями охорони праці, виникає безпосередня серйозна загроза для життя або здоров'я працівника, його сім’ї або населення, продовження роботи вдома повинне заборонятися доти, доки не буде вжито належних заходів для виправлення становища.

Питання здійснення працівниками дистанційної роботи перебуває на постійному контролі представників законодавчої та виконавчої влади нашої країни. Зокрема, у березні 2023 року на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів здійснено аналіз практики застосування Закону України від 04.02.2021 № 1213-IX, який врегульовує дистанційну роботу [6]. За результатами аналізу були виявлені певні проблеми та надані пропозиції для подальших законодавчих змін, зокрема стосовно адаптації трудового законодавства до реалій воєнного часу. Але найголовніше, що проведений Комітетом аналіз засвідчив, що ефективність роботи працівників у дистанційному форматі не знизилася, а подекуди стала навіть вищою, аніж в період їх довоєнної роботи.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що дистанційна робота у період військового стану, надзвичайної ситуації, загрози епідемії тощо дає змогу роботодавцю створити безпечніші умови для працівників, але з іншої сторони створює додаткові ризики для роботодавця з точки зору вимог

охорони праці, пожежної безпеки та санітарно-гігієнічних норм, а тому коректне документальне оформлення дистанційної роботи, проведення інструктажів, а за необхідністю, додаткового навчання з охорони праці, надання працівнику для виконання дистанційної роботи безпечного обладнання та засобів виробництва, які мають належний технічний стан, є факторами, які убезпечать роботодавця від ризиків, пов'язаних з виникненням нещасних випадків під час виконання працівниками дистанційної роботи.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text

3. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 05.05.2021 № 913-21 «Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06 липня 2021 р. за № 886/36508. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#Text

4. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text

5. Рекомендація щодо надомної праці від 04.06.1996 № 184: Матеріали 83-ї сесії Генеральної конференції Міжнародної організації праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_100#Text

6. Аналіз практики застосування та ефективності законодавства про дистанційну, надомну роботу та роботу із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Матеріали засідання Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. URL: https://internews.ua/storage/app/media/rang/Materials/PLS-remote-work-law.pdf

Реньов Євген Владиславович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ЗАХИСТ ЖІНОК ВІД ЦИФРОВИХ ЗАГРОЗ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Цифровізація сучасного суспільства суттєво трансформувала способи реалізації прав людини. Це також призвело до поширення онлайн-переслідування, несанкціонованого доступу до персональних даних, прихованого відеоспостереження й інших форм втручання у приватне життя.

Особливо вразливою до таких посягань є категорія жінок і дівчат, про що свідчить актуальна практика Європейського суду з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ).

ЄСПЛ послідовно виходить із того, що право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантоване ст. 8 Європейської конвенції з прав людини, має широке тлумачення. Воно охоплює не лише фізичну недоторканність, а й психологічну та моральну цілісність особи, її особисту автономію, а також контроль над інформацією, що стосується приватного життя. Суд неодноразово наголошував, що ст. 8 Конвенції покладає на держави не лише негативний обов'язок утримуватися від втручання, а й позитивні зобов'язання щодо забезпечення практичного та ефективного захисту від посягань.

Одним із фундаментальних рішень, що заклало підґрунтя для подальшого розвитку цифрового виміру ст. 8 Конвенції, є справа Soderman v. Sweden (2013) [1]. У ній Суд розглядав ситуацію прихованого відеоспостереження за неповнолітньою дівчиною з боку її вітчима у власному домі. ЄСПЛ дійшов висновку, що національне законодавство Швеції на момент подій не забезпечувало заявниці ефективних засобів правового захисту, що становило порушення ст. 8 Конвенції. А вирішальними для оцінки Суду стали характер відносин між потерпілою та особою, якій вона «мала право та очікування довіряти», місце втручання (власний будинок, де вона «повинна була почуватися в безпеці») та відсутність ефективного кримінально-правового захисту.

Подальша еволюція підходів Суду відображає поступове перенесення аналогічних загроз до онлайн-середовища. Показовою у цьому контексті є справа Ismayilova v. Azerbaijan (2019), у якій ЄСПЛ розглянув ситуацію грубого втручання у приватне життя журналістки шляхом таємного відеоспостереження в її помешканні та подальшого поширення інтимних відеозаписів у мережі Інтернет [2]. Суд охарактеризував ці дії як «серйозне й кричуще втручання» у приватне життя заявниці. ЄСПЛ наголосив, що такі дії безпосередньо посягають на фізичну й моральну цілісність особи та її сексуальне життя, особливо коли втручання відбувається у межах дому.

Суд зазначив, що за відповідних обставин справи влада була зобов'язана забезпечити «практичний та ефективний захист», який передбачає проведення дієвого кримінального розслідування з метою встановлення та покарання винних осіб. Недоліки розслідування, затягування провадження та публікація надмірного обсягу персональних даних заявниці лише посилили втручання у її приватне життя та призвели до порушення ст. 8 Конвенції.

Новий вимір захисту цифрової приватності жінок Суд розвинув у справі

Buturuga v. Romania (2020), у якій втручання у цифрову сферу розглядалося в контексті домашнього насильства [3]. Заявниця стверджувала, що її колишній чоловік без дозволу отримав доступ до її електронних акаунтів, копіював документи та фотографії. ЄСПЛ наголосив, що домашнє насильство є «багатоформним явищем» і може включати психологічне насильство та цифрове переслідування. Суд прямо зазначив, що «незаконний моніторинг, доступ або збереження кореспонденції партнера можуть бути враховані національними органами під час розслідування справ про домашнє насильство». Критично оцінюючи надмірний формалізм національних органів, ЄСПЛ дійшов висновку про порушення позитивних зобов'язань держави як за вже згаданою ст. 8 Конвенції, так і за ст. 3 (Заборона катування).

Подальший розвиток цього підходу простежується у справі Volodina v. Russia (No. 2) (2021), у якій Суд чітко визнав систематичне цифрове переслідування формою гендерно зумовленого насильства [4]. Йшлося про створення фальшивих акаунтів, поширення персональних даних заявниці та онлайн-погрози. ЄСПЛ підкреслив, що кіберсталкінг, онлайн-погрози становлять серйозне втручання у приватне життя та здатні спричиняти значну психологічну шкоду, а відсутність належної реакції держави сприяє формуванню відчуття безкарності.

Найбільш актуальне, комплексне та концептуально завершене узагальнення цих підходів Суд здійснив у справі M.S.D. v. Romania (2024), що стосувалася онлайн-переслідування та незаконного поширення інтимних зображень, відомого як «порнографія помсти» [5]. ЄСПЛ підтвердив, що поняття «приватного життя» є широким і «також охоплює зображення та право контролювати використання таких фотографій». Суд прямо визнав, що «акти онлайн-насильства, онлайн-переслідування та зловмисного видавання себе за іншу особу визнаються формами насильства щодо жінок і дітей», здатними підірвати їхню фізичну та психологічну цілісність. Також було підкреслено нерозривний зв'язок між цифровим і офлайн-насильством – кібернасильство було визнано ще одним виміром складного феномену домашнього насильства.

Особливо принциповим є підхід Суду до питання згоди. ЄСПЛ відкинув логіку перекладання відповідальності на жертву у випадках, коли інтимні матеріали були надані добровільно в межах довірчих стосунків, наголосивши на системній проблемі відсутності адекватного правового захисту від подальшого незаконного поширення таких матеріалів. А неефективні розслідування та зневажливе ставлення органів влади, за оцінкою Суду, призводять до повторної віктимізації жертви.

Таким чином, практика Європейського суду з прав людини демонструє послідовну еволюцію підходів до захисту жінок від цифрових загроз – від окремих випадків прихованого спостереження до визнання онлайн-насильства самостійною формою гендерно зумовленого порушення прав людини. Суд чітко виходить з того, що цифрове середовище може бути інструментом системного контролю та насильства, що зумовлює необхідність активної, гендерно чутливої та кримінально-правової реакції з боку держав.

Список використаних джерел:

1. Soderman v. Sweden: European Court of Human Rights. Judgment, 12 November 2013, № 5786/08. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128043 (date of access: 26.04.2026).

2. Ismayilova v. Azerbaijan: European Court of Human Rights. Judgment, 9 December 2010, № 18696/08. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102186 (date of access: 26.04.2026).

3. Buturuga v. Romania: European Court of Human Rights. Judgment, 11 February 2020, № 56867/15. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201342 (date of access: 26.04.2026).

4. Volodina v. Russia (№ 2): European Court of Human Rights. Judgment, 14 September 2021, № 40419/19. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211794 (date of access: 26.04.2026).

5. M.S.D. v. Romania: European Court of Human Rights. Judgment, 3 December 2024, № 28935/21. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238271 (date of access: 26.04.2026).

Семеняк Анастасії Миколаївна,
студенка 2 курсу магістерського рівня Київського університету права Національної академії наук України

ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОДАТКОВОГО ПРОТОКОЛУ ДО СТАТУТУ ООН ЩОДО УНІФІКОВАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

Сучасна архітектура міжнародних примусових заходів дуже складна. Міжнародні примусові заходи – це санкції, тобто правові й політичні дії, що впливають на державу-порушника. Складність виникає через зміну загроз світовому порядку та кризу класичних інститутів безпеки. Санкції у XXI столітті не обмежуються статутною моделлю ООН. Їх визначає поєднання джерел повноважень ініціатора (на підставі яких діє суб'єкт, що запроваджує санкції), спрямованості заходу (на досягнення конкретної мети), а також дотримання стандартів прав людини [1, с. 2]. Зловживання правом вето постійними членами Радбезу ООН у 2022–2026 рр. призвело до послаблення

універсального мандата організації. Це вимагає нових форм легітимізації санкцій у відповідь на серйозні порушення jus cogens (імперативних норм міжнародного права) [1, с. 5].

Центральною проблемою сучасної правозастосовної практики є «санкційна фрагментарність». Це ситуація, коли автономні режими держав (США, ЄС, Великобританія, Україна) діють розрізнено і не мають єдиного координаційного центру. Як наслідок, такий стан створює ризики юридичної асиметрії для глобального бізнесу й дозволяє суб'єктам-порушникам використовувати правові лазівки для обходу обмежень [1, с. 18]. У зв'язку з цим науково обґрунтованими є розробка та прийняття Додаткового протоколу до Статуту ООН «Про уніфікований режим міжнародних санкцій». Такий міжнародно-правовий акт має стати фундаментом для подолання «доказового розриву» між різними юрисдикціями та забезпечити стабільність глобального правопорядку [2, с. 42].

Запропонована автором концепція Додаткового протоколу базується на трьох стратегічних напрямках. Перший з них - інституційна трансформація. Протокол передбачає створення Міжнародної комісії з санкцій (МКС), якій надаються повноваження щодо верифікації доказів та координації списків. Ключова новація полягає у відході від принципу одностайності постійних членів РБ ООН. Наразі рішення ухвалюються лише за одностайної підтримки всіх п'яти постійних членів. Водночас Протокол запропонує приймати рішення кваліфікованою більшістю (2/3 голосів держав-учасниць), тобто рішення можуть бути прийняті навіть без підтримки всіх постійних членів. Такий підхід дозволить деполітизувати процес та забезпечити невідворотність реакції на агресію, роблячи реакцію незалежною від політичних інтересів окремих держав [4, с. 45].

Другий напрямок - впровадження стандарту «цифрового due process» (належної правової процедури у цифровому середовищі). У цифрову епоху доказову базу становить, зокрема, використання блокчейн-аналітики (аналіз розподілених реєстрів на базі blockchain) та метаданих транзакцій (супровідної інформації про операції). Відповідно, протокол має закріпити право суб'єкта на технічну експертизу таких доказів. У 2024–2026 роках принцип належної процедури набув нового змісту: тепер він передбачає можливість оскарження санкційних рішень на основі верифікації кібердоказів (електронних доказів, отриманих за допомогою нових технологій) [1, с. 23]. Аналіз судової практики підтверджує: судовий контроль стає реальним фільтром, що вимагає від держав надання

конкретних метаданих та відмежовує законний примус від правового свавілля [3, с. 18].

І третій напрям - технологічна імплементація. Операційна модель реалізації Протоколу передбачає використання технології розподілених реєстрів для ведення Глобального санкційного реєстру (GSR). Це гарантує автоматизацію системи гуманітарних винятків через смарт-контракти. Підхід забезпечує негайне розблокування операцій на медичні чи продовольчі потреби суб'єктів, які не є ціллю санкцій. Це дозволяє уникнути затримок, пов'язаних із тривалими бюрократичними процедурами ліцензування, які нині тривають від 3 до 6 місяців [2, с. 51].

Особлива увага у межах Протоколу приділяється трансформації правової природи активів. Перехід до доктрини зобов'язань erga omnes стає ключовим для обґрунтування легітимності санкцій: це дозволяє трактувати заходи не як неправомірне втручання, а як законні солідарні контрзаходи [1, с. 35]. Далі протокол має закріпити механізм, який забезпечує перехід від статичного замороження капіталу до міжнародної конфіскації. Метою цього є репарації жертвам порушень міжнародного права. У результаті санкції трансформуються з превентивного інструменту на механізм відновлення справедливості [2, с. 44].

Прийняття Додаткового протоколу до Статуту ООН допоможе подолати кризу легітимності сучасних санкційних режимів. Уніфікація процедурних гарантій та цифровізація санкційних процесів є сьогодні необхідною умовою. Це забезпечить баланс між інтересами глобальної безпеки та верховенства права. Запропонована модель створює умови, за яких санкції стають прозорим юридичним механізмом. Вона позбавляє агресію економічного змісту і гарантує невідворотність відповідальності у цифровому тисячолітті [1, с. 36].

Список використаних джерел:

1. Гнатовський М. М. Стандарти належної правової процедури у міжнародних санкційних режимах. Український часопис міжнародного права. 2025. № 1. С. 15–28.

2. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18.

3. Проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння / Комісія міжнародного права ООН. 2001. URL:https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

4. Статут Організації Об'єднаних Націй : від 26 черв. 1945 р. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter

Сопітько Олександр Олександрович,
головний судовий експерт Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЗА ДОПОМОГОЮ ДОДАТКОВИХ НОСІЇВ ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні, проблема незаконного обігу транспортних засобів у багатьох країнах є досить актуальною. Зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом транспортних засобів, в країнах Західної Європи стабілізувалася, але продовжує залишатися актуальною і має стійкі тенденції до зростання в країнах Східної Європи.

Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу щорічно завдає вельми значних матеріальних збитків державі та її громадянам, дозволяючи правопорушникам в обхід встановленим правовим нормам здійснювати легалізацію транспортних засобів.

Як показує практика, розслідування знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу ускладнено багатьма чинниками. У тому числі різноманіттям маркувань, що наносяться на транспортні засоби; відсутністю узагальнених, систематизованих відомостей про місця та способи нанесення маркувальних даних і ознаках їх підробки; відсутністю спеціальних рекомендацій щодо виявлення транспортних засобів зі зміненими ідентифікаційними позначеннями; відсутністю цілісної теоретично розробленої і практично значущою методики розслідування зазначених злочинів стосовно початкового етапу. Все вищевказане і зумовлює актуальність обраної теми.

Ідентифікація транспортного засобу за допомогою додаткових носіїв інформації у сфері криміналістичного дослідження транспортного засобу — це встановлення конкретного автомобіля (або іншого ТЗ) не лише за основними ідентифікаційними ознаками (VIN-код, номер кузова, двигуна, державний номерний знак), а й за сукупністю додаткових інформаційних джерел, які можуть містити відомості про його походження, експлуатацію, власника, переміщення та технічний стан.

Сучасні автомобілі містять значну кількість електронних блоків керування ECU (Electronic Control Unit) та зберігає технічну, службову та експлуатаційну інформацію про роботу транспортного засобу. Обсяг і тип

даних залежать від конкретного блоку керування та моделі автомобіля, які зберігають інформацію про: VIN-код, пробіг, історію помилок, дату обслуговування, ключі доступу, параметри роботи двигуна, GPS-дані та маршрути. До таких систем належать: блок керування двигуном, ABS, Airbag, іммобілайзер, мультимедійна система, бортовий комп'ютер. Ці дані можуть використовуватись для: виявлення підробки VIN, встановлення факту заміни агрегатів, визначення реального пробігу.

Запозичення зі сфери сервісного обслуговування дослідження інформації, що міститься в електронних блоках транспортних засобів (або, як її ще називають, «технічна діагностика»), є розробкою (продуктом) комп'ютерно-технічної галузі. Електронний носій інформації становить собою електронний блок управління, в основі якого друкована плата з мікросхемами (мікропроцесорами). У пам'яті однієї з них і записано інформацію про ідентифікаційний номер транспортного засобу. Візуально спостерігати інформацію (зокрема ідентифікаційний номер), розміщену в пам'яті електронних блоків, можна за допомогою діагностичного обладнання: діагностичного процесора, тестера, сканера або, в окремих випадках, панелі (комбінації) приладів автомобіля. Таким чином, результати, отримані в процесі зчитування інформації з електронних блоків, дозволять встановити дані про первинне маркування, нанесене механічним способом на агрегати транспортного засобу. Отож, з'ясування обставин і способу злочину сприятиме слідчому в отриманні важливих даних щодо перевірки алібі підозрюваного, визначення умислу, чого потребує встановлення вини, ролі та ступеня участі зловмисника у вчиненні злочину.

До додаткових ідентифікаційних ознак належать: заводські стікери, таблички виробника, лазерне маркування скла, серійні номери агрегатів, мікроточки, приховані дублюючі VIN-номери. В криміналістичному значенні: дозволяють встановити первинну ідентичність ТЗ, допомагають виявити перебиті або знищені номери, використовуються при дослідженні викрадених автомобілів.

Документальні носії інформації є важливими джерелами є: свідоцтво про реєстрацію, сервісна книжка, страхові документи, митні декларації, акти технічного огляду, договори купівлі-продажу. Їх дослідження дозволяє встановити законність походження ТЗ, виявити підроблені документи, визначити історію власників.

В Україні виготовлення, збут або використання підроблених документів на авто суворо регулюються Кримінальним кодексом (КК) України.

Ключовою у цьому контексті є стаття 358 КК України, яка охоплює підроблення посвідчень або інших офіційних документів, що видаються державними установами, зокрема сервісними центрами МВС. Згідно з частинами 1 та 3 цієї статті, за виготовлення або збут фальсифікатів передбачено санкції у вигляді штрафу до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, арешту на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до п'яти років. Окремо частина 4 вказує, що використання завідомо підробленого документа карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів, арештом або обмеженням волі на строк до двох років. Додатково стаття 290 КК України встановлює відповідальність за випадки, коли підробка свідоцтва супроводжується знищенням, заміною або маніпуляціями з ідентифікаційними номерами вузлів та агрегатів (VIN-кодом), що тягне за собою штраф або обмеження волі до трьох років. Також передбачена адміністративна відповідальність за статтею 121-1 КУпАП за експлуатацію ТЗ, чиї номери не відповідають записам у реєстраційних документах.

Цифрові інформаційні ресурси використовуються: державні реєстри, бази розшуку транспортних засобів, страхові бази, митні бази даних, системи відеофіксації, GPS-моніторинг. Криміналістичне значення: встановлення маршруту руху, перевірка факту перебування в розшуку, підтвердження часу та місця використання автомобіля.

Ідентифікація можлива за: пошкодженнями кузова, особливостями ремонту, зношенням деталей, слідами фарбування, тюнінгом, характерними дефектами. Такі ознаки часто є унікальними та дозволяють встановити конкретний автомобіль на відео, співвіднести ТЗ зі слідами на місці події та підтвердити використання авто у злочині.

У сучасній криміналістиці транспортний засіб розглядається як комплексний носій інформації. Навіть за умови знищення основних ідентифікаційних номерів автомобіль залишає значну кількість додаткових інформаційних слідів — електронних, документальних, конструктивних та експлуатаційних. Їх комплексне дослідження дозволяє ефективно встановлювати справжню ідентичність транспортного засобу та обставини його використання у кримінальних правопорушеннях.

Список використаних джерел

1. Долгий В. В. Основи методики розслідування, знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу. Запоріжжя, 2020. С. 10- 11, 104- 105 URL:https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/2583

2. Кримінальний кодекс України. Стаття 358 та Стаття 290. — Офіційний портал

Верховної Ради України: zakon.rada.gov.ua

3. Інструкція про порядок проведення криміналістичних досліджень транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, працівниками Експертної служби МВС України: наказ МВС України від 31. 05. 2013 р. № 537. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1309-13

Анна ТЕНЕНИКА,
здобувачка вищої освіти, Дніпровський державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК,
доцент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УПРАВЛІНСЬКІ МЕТОДИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Під управлінськими методами Національної поліції України традиційно розуміють комплекс правових, організаційних, адміністративних, соціально-психологічних і економічних інструментів, спрямованих на забезпечення ефективної службової діяльності, координацію структурних підрозділів та реалізацію функцій держави у сфері охорони публічної безпеки.

В умовах гібридних загроз, дії правового режиму воєнного стану та швидкої зміни безпекового середовища, вимоги до управління в поліції значно зростають, що потребує не лише підтримки чинних механізмів, але й активного впровадження сучасних управлінських технологій. Закони України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції», «Про дисциплінарний статут Національної поліції України» визначають не лише правові методи Національної поліції, але й межі їх застосування відповідними суб'єктами владних повноважень.

Принагідно відзначити, що формально-правовий характер вищезгаданих законодавчих актів не завжди забезпечує їх дієвість, особливо там, де потрібні гнучкість, оперативність та адаптивність в ухваленні управлінських рішень.

Однією з проблем застосування управлінських методів є недостатня інтеграція сучасних інструментів менеджменту й аналітики. У більшості підрозділів Національної поліції управління дотепер ґрунтується на традиційних адміністративно-командних механізмах, що знижує потенціал командної роботи, горизонтальної взаємодії та інновацій. Нерідко спостерігається надмірна централізація управлінських процесів, що

призводить до уповільнення ухвалення рішень, дублювання функцій і низького рівня відповідальності серед керівників середньої ланки. Проблемою залишається і недостатнє впровадження управління, заснованого на даних (data-driven management): аналітичні системи IBM i2, «Гарпун», «Custody Records» використовуються фрагментарно, а їх можливості не інтегровані у стратегічне планування чи оцінку результативності діяльності підрозділів [1, с. 335].

Не менш важливою проблемою є обмежене застосування соціально-психологічних методів управління, що мають вирішальне значення для формування корпоративної культури поліції. Рівень професійного вигоряння, стресових розладів та конфліктів у колективах свідчить про потребу модернізації внутрішніх комунікацій, підвищення ролі інститутів підтримки персоналу, психологічного супроводу, командної мотивації та лідерських практик. У багатьох підрозділах переважає авторитарний стиль керівництва, який ефективний в умовах надзвичайних ситуацій, але не сприяє інноваційності, самостійності та професійному розвитку персоналу в довгостроковій перспективі [2, с. 452].

Суттєвим викликом залишається обмежена цифровізація управлінських процесів. Хоча МВС та НПУ декларують перехід до електронних сервісів, система документообігу, планування, контролю виконання наказів, моніторингу ресурсів часто залишається паперовою або частково автоматизованою. Це створює додаткове навантаження на персонал, ускладнює контроль і знижує загальну швидкість реагування. У процесі реформування не до кінця вирішеним залишається питання прозорості управлінських рішень: суспільство потребує більш відкритої інформації щодо критеріїв оцінки ефективності підрозділів, призначення керівників, дисциплінарної практики та використання ресурсів поліції [3, с. 13].

Водночас, можливості модернізації управлінських методів є доволі значними. По-перше, перспективним є впровадження сучасних моделей менеджменту – project-based management, leadership-oriented management, ситуаційного управління – які дозволяють підвищити адаптивність і якість стратегічних рішень. По-друге, доцільним є розширення практики community-oriented policing і партнерського управління, що передбачає залучення громади, місцевих рад, бізнесу й громадських організацій до планування заходів безпеки. Це підвищує довіру та зменшує конфліктність взаємодії населення з поліцією. По-третє, необхідно впроваджувати системи KPI, цифрові панелі моніторингу, алгоритми прогнозування криміногенної ситуації та модулі автоматичного аналізу роботи підрозділів.

Серед конкретних напрямів модернізації заслуговує на особливу увагу

реформа кадрового управління: розробка прозорих процедур кар'єрного зростання, посилення системи оцінювання службової діяльності, інтеграція мотиваційних програм і розвиток лідерських компетенцій.

Важливою також є і модернізація службової підготовки: поєднання класичних методів із VR-тренажерами, симуляторами, психофізіологічними тренінгами та інтерактивними платформами, які формують навички прийняття рішень у стресових умовах. Поглиблення міжнародного співробітництва з EUAM, CEPOL, FRONTEX також відкриває доступ до кращих європейських практик поліційного менеджменту [4, с. 271].

Проблеми застосування управлінських методів у діяльності Національної поліції, незважаючи на нормативну основу, залишаються системними та комплексними. До ключових викликів належить, передусім, надмірна централізація управління, що сповільнює ухвалення рішень і обмежує ініціативність підрозділів на місцях. У багатьох регіональних структурах спостерігається домінування авторитарного стилю керівництва, який призводить до низької комунікаційної взаємодії та високого рівня професійного стресу серед персоналу. Проблемою є й фрагментарність цифровізації управлінських процесів: паперовий документообіг, недостатня інтеграція аналітичних систем, відсутність єдиної бази оперативного планування ускладнюють моніторинг ефективності та контроль виконання службових завдань. Додатково слабкою залишається система кадрового менеджменту – непрозорі механізми кар'єрного просування, дефіцит лідерських програм і недостатня увага до професійного вигорання призводять до зниження мотивації особового складу.

Шляхи вирішення означених проблем потребують комплексного реформування управління та переорієнтації на сучасні стандарти поліцейського менеджменту. Насамперед доцільним є впровадження децентралізованих моделей управління, що надають підрозділам більшу автономію та підвищують гнучкість реагування на локальні безпекові виклики. Необхідно посилити цифровізацію – перейти до повністю електронного документообігу, інтегрувати аналітичні системи (predictive policing, KPI-моніторинг), впровадити цифрові панелі управління для керівників. Також важливо модернізувати кадрову політику шляхом введення прозорих механізмів атестації, створення програм розвитку компетенцій, лідерських тренінгів і систем психологічної підтримки персоналу. Розширення практик community policing, партнерських програм із громадами, використання міжнародного досвіду EUAM та CEPOL дозволить не лише підвищити якість управління, а й зміцнити довіру населення до поліції та ефективність її діяльності [5, с. 121].

Отже, управлінські методи Національної поліції потребують комплексної модернізації, яка повинна охоплювати правові, організаційні, кадрові, психологічні та цифрові складові. Ефективність поліції у нинішніх умовах великою мірою залежить від здатності керівництва переходити від традиційних адміністративних інструментів до гнучких, аналітичних і технологічних управлінських практик. Реалізація цих напрямів забезпечить підвищення спроможності поліції реагувати на сучасні загрози, зміцнить довіру населення та сприятиме формуванню моделі сервісно-орієнтованої й професійної правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Дудник Г. Поняття та класифікація форм адміністративної діяльності Національної поліції. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро, 2025. С. 335-337.

2. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України : монографія. Гусаров С. М., Салманова О. Ю., Комзюк А. Т., Музичук О. М., Казанчук І. Д. Міністерство внутрішніх справ України ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків : Факт, 2022. 452 с.

3. Пісоцька К. О. Поняття форм адміністративної діяльності підрозділів ювенальної превенції та їх види. The scientific heritage 65-4. 2021. С. 12-16.

4. Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 271-276.

5. Шевчук Г. Принципи та завдання Національної поліції України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 120-124.

Тіхонов Анатолій Миколайович,
експерт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти,
лауреат Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Право», здобувач спеціальності D8 «Право» Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
Науковий керівник:
Устюжанінова Ольга Тарасівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВОГО НАГЛЯДУ

Технологічний розвиток останніх десятиліть – передусім поширення систем штучного інтелекту та масового стеження – суттєво ускладнив класичне розуміння права на приватність. Це право, яке у доктрині тривалий

час зводилося до формули «бути залишеним у спокої», набуло принципово нового змісту: сьогодні йдеться про право на інформаційне самовизначення, тобто про можливість особи самостійно визначати, яка інформація про неї збирається, в який спосіб і з якою метою використовується. Паралельно формується те, що окремі дослідники позначають поняттям «капіталізм спостереження» – модель, за якою персональні дані перетворюються на основний економічний ресурс. Усе це разом породжує гостру напругу між державними безпековими інтересами, комерційними практиками технологічних корпорацій і фундаментальними правами людини, – напругу, на яку правова система зобов'язана реагувати.

Міжнародно-правовою основою захисту приватності є стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], яка гарантує кожному повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо тлумачення цієї норми послідовно розширює сферу її застосування: захист охоплює метадані, IP-адреси, геолокаційні дані та зашифрований інтернет-трафік. Накопичення чи аналіз такої інформації державними органами без належної правової підстави та судового контролю кваліфікується як реальне, а не потенційне втручання у приватність. В рішенні у справі Podchasov v. Russia ЄСПЛ визнав непропорційними державні вимоги щодо ослаблення наскрізного шифрування (так звані бекдори), оскільки вони системно загрожують безпеці всіх користувачів. Водночас слід зауважити, що на підставі цього рішення передчасно констатувати сталий прецедентний стандарт ЄСПЛ щодо шифрування загалом – відповідна судова практика перебуває у стадії формування.

На національному рівні конституційний фундамент закладено статтею 32 Конституції України, яка забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, допускаючи винятки лише у випадках, прямо передбачених законом. Водночас стаття 64 Конституції [2] встановлює загальний режим обмеження конституційних прав в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Саме на підставі цієї норми із введенням воєнного стану 24 лютого 2022 року відбулося тимчасове обмеження прав, передбачених, зокрема, статтями 30, 31 та 32 Конституції. Однак навіть за таких обставин будь-яке обмеження має відповідати критеріям законності, пропорційності та необхідності, що прямо випливає зі стандартів ЄСПЛ.

Сучасний цифровий нагляд реалізується у двох основних формах. Державний нагляд – масовий або предиктивний – орієнтований на забезпечення національної безпеки, запобігання злочинності та охорону

публічного порядку. Корпоративний нагляд побудований на іншій логіці: монетизація персональних даних, мікротаргетинг, прогнозування поведінки. Попри різні цілі, обидві форми здатні призводити до неконтрольованого накопичення даних, що зумовлює необхідність адекватних правових механізмів протидії – як на рівні загальних принципів, так і у вигляді конкретних процедурних гарантій.

Найбільш розвиненою системою захисту цифрових прав на сьогодні є право ЄС. Загальний регламент про захист даних (GDPR) [3] закріплює принципи законності, прозорості, мінімізації даних, обмеження строків зберігання та забезпечення конфіденційності обробки. Регламент надає суб'єктам даних права на доступ, виправлення, видалення інформації («право на забуття») та на заперечення проти автоматизованого прийняття рішень (стаття 22 [3]). Принципи Privacy by Design та Privacy by Default вимагають вбудовувати захист даних в архітектуру інформаційних систем ще на етапі їх проектування, а не додавати його постфактум.

Регламент про штучний інтелект (AI Act), ухвалений у 2024 році, доповнює цю систему ризик-орієнтованим підходом. Він містить перелік практик, що визнаються неприпустимими: соціальний скоринг – оцінювання осіб на основі соціальної поведінки з дискримінаційними наслідками (стаття 5(1)(c) [4]); нецільове збирання біометричних даних через скрапінг зображень з Інтернету або відеоспостереження (стаття 5(1)(e) [4]); розпізнавання емоцій на робочому місці та в освітніх закладах (стаття 5(1)(f) [4]); біометрична категоризація за чутливими ознаками (стаття 5(1)(g) [4]); дистанційна біометрична ідентифікація в реальному часі в публічних місцях, яка допускається лише у вичерпно визначених виняткових випадках – зокрема, для розшуку зниклих дітей або запобігання терористичним загрозам (стаття 5(1)(h) [4]). Санкції за порушення встановлених заборон сягають 35 млн євро або 7% річного глобального обороту підприємства, що перетворює їх на реальний, а не декларативний стримувальний чинник.

В Україні відповідне законодавство перебуває на етапі формування. Закон «Про захист персональних даних» визначає загальні засади обробки персональних даних, права суб'єктів та обов'язки операторів. Водночас він не передбачає низки інструментів, що вважаються стандартними у європейській практиці: інституту офіцера із захисту даних (DPO), обов'язкової оцінки впливу на захист даних (DPIA), а також незалежного спеціалізованого наглядового органу. Наявний контроль з боку Уповноваженого Верховної Ради з прав людини є загальним і не забезпечує галузевої спеціалізації, необхідної для ефективного нагляду у сфері захисту персональних даних. Окремої уваги потребує екосистема «Дія»: попри очевидні переваги

цифровізації публічних послуг, централізована обробка чутливих даних мільйонів громадян суттєво підвищує ризики витоків та несанкціонованого доступу, що вимагає відповідних технічних і правових контрзаходів.

Самостійним проблемним полем є кримінально-процесуальний вимір. Кримінальний процесуальний кодекс України [5] не містить уніфікованого визначення цифрового доказу. Залежно від контексту матеріальний носій може розглядатися як речовий доказ (стаття 98 [5]), а зафіксована на ньому інформація – як електронний документ (стаття 99 [5]). Обидва підходи не є взаємовиключними та можуть застосовуватися одночасно, однак відсутність чіткого законодавчого розмежування на практиці породжує проблеми на етапах збирання, фіксації та зберігання цифрових доказів. Особливо ускладненою є ситуація з даними, що зберігаються у хмарних сервісах поза межами юрисдикції України. Для забезпечення автентичності та процесуальної допустимості цифрових доказів доцільним є запровадження обов'язкового генерування хеш-сум у момент вилучення даних та використання захищених депозитаріїв з постійним контролем цілісності.

Таким чином, ефективний захист права на приватність у цифрову епоху потребує системного підходу, що охоплює чіткі законодавчі гарантії, імплементацію актуальних європейських стандартів, послідовну судову практику та технологічні механізми, здатні унеможливити свавільне втручання – як з боку держави, так і з боку приватних суб'єктів. Першочерговими законодавчими кроками для України мають стати: введення інституту DPO, запровадження обов'язкових DPIA для державних інформаційних систем, унормування процесуального статусу цифрових доказів і створення спеціалізованого незалежного органу з нагляду за захистом персональних даних. Подальша наукова дискусія повинна зосередитися саме на цих конкретних змінах, оскільки загальнотеоретичне осмислення проблеми вже достатньо представлене у доктрині – тоді як прикладний вимір залишається суттєво недооціненим.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 5) від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.05.2026).

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 17.05.2026).

3. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних (Загальний регламент про захист даних, GDPR). Офіційний вісник Європейського Союзу. L 119. 04.05.2016. С. 1–88. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj (дата звернення: 17.05.2026).

4. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 р. про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (AI Act). Офіційний вісник Європейського Союзу. L 1689. 12.07.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj (дата звернення: 17.05.2026).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 17.05.2026).

Ціватий Вячеслав Григорович,
кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби ННІ Інститут міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАВО ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН ТА ЙОГО СПЕЦИФІЧНІ ГАЛУЗІ: ЄВРОПЕЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ У СФЕРІ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Право зовнішніх зносин – це ключова галузь міжнародного публічного права, яка регулює офіційні зв’язки між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Право зовнішніх зносин складається з чотирьох головних підгалузей: дипломатичне право (регулює статус і діяльність постійних дипломатичних представництв (посольств, місій)); консульське право (визначає порядок захисту прав громадян та економічних інтересів держави за кордоном); право спеціальних місій (регулює роботу тимчасових місій, що направляються в інші країни для виконання конкретних завдань); дипломатичне право міжнародних організацій (визначає статус представництв держав при міжнародних організаціях (наприклад, при ООН)).

Реалізація цієї галузі права покладається на спеціальні органи, які поділяють на дві групи: внутрішньодержавні (глави держав, парламенти, уряди та міністерства закордонних справ); закордонні (дипломатичні представництва, консульські установи та постійні місії). Право зовнішніх зносин та міжнародне медичне право є двома окремими, але взаємопов’язаними галузями міжнародного публічного права, які регулюють різні аспекти міждержавної взаємодії у сфері охорони здоров’я.

Міжнародне медичне право – це порівняно нова, але динамічна комплексна галузь міжнародного права, яка регулює співробітництво суб’єктів міжнародного права у сфері охорони здоров’я та забезпечення прав

людини на медичну допомогу. Міжнародне медичне право називають новою галуззю сучасного права. Дана галузь набуває свого інституціонального поширення в Україні. Міжнародне медичне право та концепти «право на здоров'я», «ментальне здоров'я» і «валеологічна дипломатія» – на сьогодні це цілісна система міжнародно-правових і політико-дипломатичних координат міждержавних відносин, яка вибудовується в умовах мондіального світу XXI століття. Її важливою складовою є інституціонально розвинена в державі система фізичної культури, спорту і здоров'я, як на національному, так і на міжнародному рівнях (з відповідним нормативно-правовим урегулюванням). Міжнародне медичне право – це частина міжнародного права, що регулює міждержавні відносини з питань охорони здоров'я і медицини.

В Україні, відповідно до світових та європейських стандартів – відбувається становлення нових і удосконалення вже існуючих правових галузей та інститутів, переоцінка і зміна орієнтирів у правознавстві. Збільшення юридичного і соціального значення окремих галузей права зумовлено зростанням соціальної значимості регульованих цими галузями суспільних відносин. Так сталося і з медичним правом.

Як і всі правові галузі медичне право виконує ряд галузевих функцій, які мають виражену специфіку. Регулятивна статистична функція медичного права виражається в закріпленні права громадян на охорону здоров'я, а також організаційних засад системи охорони здоров'я. Регулятивна динамічна функція полягає у впливі на суспільні відносини в регульованій сфері. Специфічність охоронної функції медичного права проявляється в тому, що під охорону взято такі пріоритетні і невідчужувані особисті блага як життя і здоров'я. На сьогодні концепт «право на здоров'я» декларується і закріплено як важливе права людини в багатьох міжнародно-правових актах універсального і регіонального характеру. Концепт «право на здоров'я» посідає гідне інституціональне місце серед перших основних соціальних прав людини.

Мета дослідження – проаналізувати міжнародне право у сфері права на здоров'я і специфічну галузь дипломатії – валеологічну дипломатію, а також – концепт «філософія здоров'я» та особливості інструментарію міжнародного права і валеологічної дипломатії в системі міжнародно-правових і політико-дипломатичних координат, визначити регіональні та національні особливості інституціоналізації фізичної культури і спорту у світовій та українській практиках, їх міжнародно-правове регулювання. Термін валеологічна

дипломатія в науковий обіг введено і обґрунтовано в наукових публікаціях 2006-2025 роках (В.Г. Ціватий / Viacheslav Tsivatyi) [1, с. 333-339].

Дослідження валеологічної дипломатії, концепту «філософія здоров'я» і проблем, що стосуються здорового способу життя, на сьогодні особливо актуалізуються в умовах поліцентричності та мондіалізації сучасного суспільства. Цілий ряд досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними вченими, переконливо продемонстрував високий ступінь впливу способу життя на стан здоров'я організму індивідуума та його права на здоров'я. Щоб популяризувати філософію здоров'я, валеологію, спорт і принципи здорового способу життя, необхідно теоретично обґрунтувати цілісну концепцію збереження здоров'я населення в нових умовах пандемії, а також на практиці та інституціональному державному рівні розробити й реалізувати структурно-функціональну і динамічну модель збереження здоров'я населення.

У XX столітті були створені реальні передумови для закріплення права на здоров'я як окреме право. Перші ознаки цього виявились у створенні в рамках Ліги Націй Консультативного комітету з питань благополуччя дітей та у прийнятті Лігою Націй у 1929 році Декларації про права дитини. Інституціональною фіксацією права на здоров1я в міжнародному праві стало прийняття в 1946 році Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), створеної з ініціативи Організації Об'єднаних Націй (ООН). У 1948 році розпочалася робота над створенням одного з фундаментальних документів у галузі прав людини – Загальною декларацією прав людини [2]. Нові міжнародно- правові акти приймалися і концепт «право на здоров'я» нормативно закріплювався протягом XX-XXI століть. Ця теза набуває актуального значення в контексті концепції «Responsibility to Protect», яка стала надзвичайно затребуваною темою порядку денного ООН в умовах глобалізації.

Міжнародне право у сфері забезпеченні захисту права індивідуума на здоров'я (право на здоров'я) і валеологічна дипломатія (багатостороння і двостороння) – це новий напрям в інституціональних зв'язках політико-дипломатичних систем міждержавних відносин в умовах поліцентричного світу XXI століття. Даний напрям розрахований на впровадження й пропаганду здорового способу життя на міждержавному рівні і, перш за все – у діяльності міжнародних організацій та інституцій діаспори, задіяних у сфері охорони здоров'я і медицини [3]. Валеологічна дипломатія розкриває особливості функціонування охорони здоров'я як частини соціальної сфери

світової спільноти і медицини, як міжнародного соціального інституту, а також визначає ефективність використання відповідних прийомів і методів дипломатії (валеологічної дипломатії; спортивної дипломатії; туристичної дипломатії) [4, с. 13-15].

Даний напрям включає в себе дипломатичний інструментарій, який задіяний у процесі багатосторонньої дипломатії та міжнародного права, а також практичну діяльність ключових міжнародних організацій системи ООН у галузі охорони здоров'я та медицини, і інститутах багатосторонніх угод у цій сфері. Публічна дипломатія зорієнтована на просування позитивного іміджу України у всіх сферах публічної діяльності [5, с. 73-78; 6, с. 354-358].

Отже, головне завдання міжнародного права у сфері захисту здоров'я індивіда та валеологічної дипломатії в умовах мондіального світу XXI століття – це забезпечення практичної реалізації та створення умов для формування цінностей здорового способу життя як імперативу сучасної світової та української політики охорони здоров'я. Концепт «право на здоров'я», концепт «ментальне здоров'я» і концепт «валеологічна дипломатія» є важливими складовими системи міжнародного права та світової дипломатії в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття.

Міжнародне медичне партнерство – це ініціатива першої леді України, Олени Зеленської, започаткована на саміті перших леді та джентельменів, яка є унікальним прикладом горизонтальної співпраці між українськими та іноземними медичними закладами. Ця ініціатива набуває особливого значення в умовах війни, коли кожна дія, спрямована на обмін досвідом та розвиток, є кроком до нашої спільної перемоги. Отримані знання та спільний досвід між країнами буде трансформовано для надання психологічної та реабілітаційної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії російської федерації у передові глобальні практики і політики.

Метою включення прав людини на здоров'я в систему норм міжнародного права була радикальна зміна статусу людини та громадянина в системі прийняття рішень державою в бік підвищення та зміцнення статусу індивіда. Це досягалося шляхом покладання на держави зобов'язання вживати необхідних заходів для того, щоб захищати та зміцнювати здоров'я громадян, і цей захист мав розглядатися саме як обов'язок держави на міжнародному рівні, а не тільки національний державний інтерес.

Список використаних джерел:

1. Ціватий В.Г. Філософія здоров'я і валеологічна дипломатія: міжнародно-інституціональний дискурс. Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та

перспективи: збірник наукових праць. Харків, 2020. С. 333–336.

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (повний текст). URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version (дата звернення: 29.04.2025).

3. Pisillo Mazzeschi Riccardo, Sena Pasquale De. Global Justice, Human Rights and the Modernization of International Law. Springer International Publishing, 2018. 293 p.

4. Ціватий В.Г. М'яка сила («soft power») і модель публічної дипломатії Європейського Союзу XXI століття: міжнародно-політичний і регіональний аспекти. Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. Номер 9. С. 13-15.

5. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991-2025 рр.). Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи: колективна монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. Розділ 3 (3.2). С. 73-88.

6. Міжнародна безпека, культурна дипломатія і кризова дипломатія (досвід країн Балтії). Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога. Збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2023. Випуск 1. С. 354-358.

Чаплюк Оксана Іванівна,
завідувач кафедри публічного права факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

МІЖНАРОДНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Стан міжнародних відносин у сучасному глобалізованому світі є відзеркаленням активного міжнародного співробітництва, що здійснюється на сьогодні в достатньо екстраординарних, і не завжди стабільно сприятливих в контексті міжнародної політики умовах. Зрозуміло, що такий стан речей має в певних випадках і дещо негативний вплив на розвиток окремих держав і на процес їх подальшого міжнародного співробітництва. Жодна сучасна держава не здатна, на нашу думку, самостійно протистояти тим проблемам сучасності, які все активніше виникають на міжнародному рівні і стосуються, здебільшого, всього цивілізованого світу, а особливо таких уразливих на сьогодні сфер як питання війни та миру, екології, медицини, тероризму, нелегальної міграції тощо. Як правило, центральною одиницею або ж віхою вирішення зазначених проблем стає людина, її життя та здоров'я. Це вказує на те, що вектор регулятивності норм міжнародного права зміщується з міждержавних відносин на правове забезпечення та

гарантування основоположних потреб та інтересів людини і громадянина в таких міжнародних відносинах. В продовження цього доцільно зазначити, що міжнародне співробітництво держав на основі балансу інтересів дозволить вирішити зазначені проблеми та йти шляхом прогресу. У сучасних умовах глобалізації жодна суверенна держава не здатна ефективно протидіяти транскордонним правовим викликам ізольовано. Саме тому гармонізація національного законодавства із загальноєвропейськими стандартами є не просто політичним вибором, а об'єктивною доктринальною вимогою для забезпечення сталого розвитку та правової стабільності. Лише спільне об'єднання матеріальних та інтелектуальних ресурсів, розробка єдиних стратегій, баланс міждержавних інтересів забезпечить вирішення зазначених проблем та подальший прогрес розвитку ефективного міжнародного співробітництва. Саме міжнародне право як система загальновизнаних норм та принципів і є основою такого співробітництва. Все це вказує на те, що процес розробки та прийняття системи сучасних норм міжнародного права (міжнародна правотворчість) не лише не втрачає своєї актуальності, а навпаки потребує подальшого вдосконалення на практичному рівні та й розробки нових науково-обґрунтованих підходів, ідей вчених щодо вдосконалення відповідного процесу, його відповідності сучасним потребам та реаліям на міжнародному рівні. Саме міжнародна правотворчість на сьогодні, стає центром пильної уваги сучасних вчених, політиків, практиків, адже можна припустити, що вона є не лише основним інструментарієм розробки ефективних норм міжнародного права, а й одним із основних засобів, що забезпечують збалансування сучасних суспільних відносин.

Відтак, зважаючи на окреслену актуальності обраної нами тематики відповідного наукового дослідження, вважаємо за необхідне, з'ясувати теоретико-правові засади міжнародної правотворчості як сучасного механізму збалансування відносин у сучасному світі.

Слідуючи обраному нами напряму, слід зауважити, що категорія міжнародної правотворчості не є новим предметом пізнання в науці міжнародного права, адже перші прояви цієї діяльності з'являються ще з появою перших державних утворень, які прагнучи розвитку, співпрацюють з державами-сусідами, а основу такої співпраці складають міжнародні договори [1, с. 98]. Це вказує на те, що дійсно міжнародна правотворчість є достатньо усталеною категорією в науці міжнародного права, а також є основним потенціалом формування системи принципів та норм міжнародного права, що сприяє гармонійному розвитку міжнародних відносин, а таким чином забезпечує врівноваження міждержавних потреб та інтересів на міжнародному рівні. Попри це міжнародна правотворчість, на

наше переконання, є достатньо динамічною категорією, що здатна синхронізуватися з розвитком міжнародних відносин, а також тими глобальними проблемами, які стабільно стали основою буття міжнародної сфери в цілому, і потребують оперативного вирішення за допомогою норм міжнародного права. На нашу думку, сучасна міжнародна правотворчість є об'єктивно залежною від стану міжнародних відносин, а також сучасних реалій політичного, економічного, соціального і культурного міжнародного життя. В цьому контексті слід приділити увагу поглядам наукової спільноти, що вивчають особливості формування норм міжнародного права, проблеми їх ефективності, а також проблеми розвитку сучасних міжнародних відносин. Так, О.О. Мережко аналогічно вважає, що міжнародна правотворчість є історично мінливим явищем, що зазвичай зумовлюється поглибленням і розвитком міжнародного співробітництва [2, с. 24-26]. Як бачимо, функціональне призначення міжнародної правотворчості набуває розширювального значення і зводиться до того, що це процес не просто розробки та прийняття, скасування та зміни норм міжнародного права, а й процес, який має охопити всі інші значимі фактори, а саме: вивчення об'єктивної дійсності, з'ясування об'єктивних міжнародних потреб та інтересів, узгодження дійсних намірів суб'єктів міжнародної правотворчості, рівня необхідності правового забезпечення тих чи інших міжнародних відносин тощо. Це є абсолютно значимим, адже здійснення відповідних дій, перш за все, забезпечить формування ефективної та дієвої системи принципів і норм міжнародного права.

Вище ми уже звертали увагу на те, що основними детермінантами зміни сутності та змісту міжнародної правотворчості стала зміна міжнародного співробітництва, ускладнення міжнародних відносин, поява різного роду неурядових як міжнародних, так і регіональних організацій та інші об'єктивні фактори. Сучасне міжнародне право досягло високого рівня інтеграції, універсальності і є регулятором не лише міждержавних відносин, а й визначає правовий статус людини, особливості взаємовідносин людини, держави та суспільства. В той же час незважаючи на такі досягнення, що в реальності сучасне міжнародне право зіткнулось з проблемами його ефективної реалізації, що надало підстави говорити про його кризу та нездатності застосування ряду принципів та норм міжнародного права тощо. Очевидно, що наукові позиції вчених відображають існуючий стан сучасного міжнародного права, одночасно вказуючи на його позитивні та негативні тенденції, а також завдання які постають перед ним. Проте, на нашу думку, не варто забувати про те, що на сьогодні міжнародне право як система норм все таки залишається основним інструментом регулювання міжнародних відносин, а тому всі принципи та норми міжнародного права, які на сьогодні визнаються міжнародною спільнотою та абсолютною більшістю держав світу

забезпечують регулювання міжнародних відносин та є важливим фактором їх подальшого розвитку. Тому питання підвищення ефективності та дієвості відповідних правових регулятивних засобів на міжнародному рівні є одним із ключових та наріжних питань, що постають в процесі їх розробки та прийняття. В цьому контексті слід зазначити, і те, що сучасна міжнародна правотворчість, набуваючи якісно нових змін в контексті її «розширювального (ускладненого)» характеру, не обмежується лише прийняттям, відміною чи зміною системи принципів та норм міжнародного права, а передбачає оцінку стану міжнародного співробітництва, вияв необхідності міжнародно-правового регулювання, розширення кола суб'єктів міжнародної правотворчості та говорячи про «ефективність» норм міжнародного права має завершуватися включаючи і імплементаційні заходи.

Таким чином сучасна міжнародна правотворчість відіграє важливу роль не лише в контексті основного засобу формування системи дієвих та ефективних принципів і норм міжнародного права на міжнародному рівні, а й є важливим механізмом, що забезпечує врівноваження та баланс міжнародних відносин на сучасному етапі їх розвитку. У цьому контексті європейські стандарти правотворчості виступають універсальною платформою, здатною забезпечити баланс геополітичних, економічних та соціальних інтересів, трансформуючи правові системи держав у напрямку цивілізаційного прогресу та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Чаплюк О.І. Міжнародна правотворчість як категорія. Часопис Київського університету права. 2009. №4. С. 96-101. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2009_4/96.pdf.

2. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: Монографія. Київ, Таксон. 2002. 344 с.

Шульга Олег Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології ННІПП Національної академії внутрішніх справ, науковий співробітник ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЬКОЇ СТІЙКОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ

Кримінально-виконавча система у воєнний період потребує осмислення не лише як механізм реалізації кримінально-виконавчої політики держави, а як і складова інституційно-правового механізму забезпечення міської резильєнтності. Її функціонування виходить за межі класичного розуміння

виконання покарань і перетворюється на багатофункціональний інститут, спрямований на забезпечення правопорядку, соціальної стабільності, безпеки населення та підтримання довіри громадян до державних інституцій. Відтак, вплив кримінально-виконавчої системи проявляється у безпековій, соціальній, економічній, інституційній та гуманітарній складовій резильєнтності. У той же час в умовах євроінтеграційного курсу України приведення кримінально-виконавчого законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у сфері виконання покарань й, зокрема, європейських пенітенціарних підходів набуває самостійного правового значення.

Установи виконання покарань функціонують як елемент критично важливої безпекової інфраструктури держави, забезпечуючи ізоляцію осіб, які становлять загрозу громадській безпеці, а також інтегруючись у систему цивільного захисту. Таке поєднання функцій сприяє попередженню неконтрольованих суспільних процесів, здатних дестабілізувати правопорядок та порушити безпековий баланс міського середовища. Нормативним підґрунтям відповідних вимог виступають насамперед Європейські пенітенціарні правила та Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели). Обидва акти формують міжнародно визнані стандарти оцінки ефективності державної пенітенціарної політики.

Соціальна стабільність значною мірою залежить від ефективного контролю над криміногенними ризиками. Ізоляція суспільно небезпечних осіб сприяє зниженню рівня злочинності, тоді як ресоціалізація засуджених забезпечує їхню подальшу інтеграцію у суспільство та мінімізує ризики повторної злочинності. Відповідно до європейських пенітенціарних стандартів режим тримання засуджених має бути орієнтований насамперед на підготовку особи до повернення у суспільство. У цьому контексті особливого значення набуває концепція «dynamic security», яка передбачає підтримання безпеки не виключно шляхом ізоляції та контролю, а через формування професійної взаємодії між персоналом установ виконання покарань та засудженими, розвиток довіри, комунікації й програм ресоціалізації. Такий підхід відповідає сучасним європейським тенденціям гуманізації пенітенціарної політики та розглядається як один із механізмів зниження рівня соціальної напруги у суспільстві.

Економічна стійкість територіальних громад також пов'язана з діяльністю кримінально-виконавчої системи. Залучення засуджених до

суспільно корисної праці у виробничих процесах сприяє підтриманню функціонування окремих елементів місцевої інфраструктури та створює додаткові ресурси для громад. Водночас така діяльність повинна здійснюватися виключно з дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема положень Правил Нельсона Мандели щодо заборони примусової праці та необхідності забезпечення справедливої винагороди. У цьому аспекті кримінально-виконавча система може розглядатись як допоміжний інструмент забезпечення соціально-економічної стабільності територіальних громад у кризових умовах.

Гуманітарний аспект діяльності установ виконання покарань полягає у забезпеченні дотримання прав і свобод засуджених та гуманного ставлення до них, що є необхідною умовою їх виправлення і ресоціалізації. Важливу роль у цьому відіграє персонал установ, діяльність якого має ґрунтуватися на законності, повазі до людини та врахуванні міжнародних стандартів поводження із засудженими [3]. Порушення міжнародних стандартів поводження з ув'язненими створює ризик виникнення конфліктів у місцях несвободи та негативно впливає на міжнародний імідж держави. У практиці Європейського суду з прав людини неналежні умови тримання неодноразово визнавалися порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Актуальними у цьому контексті є рішення ЄСПЛ «Скороход та інші проти України» (заява № 230/24 та 10 інших заяв, рішення від 03.04.2025), «Агурєєв та інші проти України» (заява № 1843/23 та 5 інших заяв, рішення від 03.04.2025), «Джачвліані та інші проти України» (заява № 37516/23 та 2 інші заяви, рішення від 15.05.2025), «Тунік та інші проти України» (заява № 9590/22 та 6 інших заяв, рішення від 28.05.2025), «Григорчук та інші проти України» (заява № 7315/24 та 5 інших заяв, рішення від 28.05.2025), «Кийко проти України» (заява No 26371/16, рішення від 19.06.2025), «Галицький проти України» (заява № 9151/17, рішення від 26.06.2025), «Бенюх проти України» (заява № 39150/20, рішення від 26.06.2025), у яких констатовано системні проблеми української пенітенціарної системи.

Безпекова складова діяльності установ виконання покарань полягає у запобіганні втечам, бунтам та іншим надзвичайним подіям. У разі порушення їхньої роботи виникають значні ризики дестабілізації міського середовища, що може призвести до зростання злочинності та економічних втрат. У воєнний період кримінально-виконавча система виконує стабілізаційну функцію, адже контроль за значною соціальною групою населення дозволяє

уникати неконтрольованих процесів. Це важливо для підтримання довіри громадян до інституцій влади. Водночас система інтегрується у міську архітектуру безпеки, координуючи свою діяльність із поліцією, органами місцевого самоврядування та службами цивільного захисту. Така взаємодія створює комплексний механізм протидії кризам. У сучасних умовах така міжвідомча координація набуває особливого значення для забезпечення ефективного реагування на безпекові загрози в межах територіальних громад.

Застосування економіко-правових механізмів, таких як нормативне закріплення поняття «міська резильєнтність» у законодавстві, створення офісів міської стійкості та інституціоналізація посад Chief Resilience Officer [1, с. 8], може бути доповнене інтеграцією кримінально-виконавчої системи у локальні плани резильєнтності. Це дозволить забезпечити превентивне управління ризиками, включаючи контроль за рівнем безпеки та реінтеграцію осіб, що повертаються з місць позбавлення волі. Міжнародний досвід, зокрема програма 100 Resilient Cities та стандарт ISO 37123 [1, с. 9], демонструє важливість комплексного підходу до правових та управлінських інструментів. В українських умовах такий підхід може бути реалізований шляхом розроблення державної програми «Resilient Ukraine», у межах якої кримінально-виконавча система розглядатиметься як один із системоутворювальних елементів соціальної та безпекової стійкості [1, с. 9].

Функціонування установ виконання покарань безпосередньо впливає на резильєнтність міст, адже вони забезпечують соціальну стабільність, економічну стійкість, гуманітарний баланс та безпекову складову.

В умовах воєнного стану роль кримінально-виконавчої системи посилюється, зокрема у контексті підвищення безпекового потенціалу, забезпечення належного функціонування установ виконання покарань та реагування на нові ризики, пов’язані з воєнними загрозами [2, с. 69-75]. Важливе значення у цьому контексті має Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, яка визначає основні напрями модернізації кримінально-виконавчої системи, зокрема відповідно до європейських пенітенціарних стандартів. Реалізація положень Стратегії спрямована на забезпечення гуманного та безпечного середовища у місцях несвободи, удосконалення механізмів запобігання катуванням і жорстокому поводженню, розвиток пробації та альтернатив позбавленню волі, а також підвищення ефективності управління установами виконання покарань. У сукупності такі заходи мають сприяти зміцненню інституційної стійкості кримінально-виконавчої системи та її адаптації до сучасних безпекових

викликів.

Таким чином, кримінально-виконавча система у сучасних умовах виступає не лише інструментом реалізації кримінальної політики держави, а й важливим елементом механізму забезпечення національної стійкості та міської резильєнтності. Її реформування відповідно до європейських пенітенціарних стандартів є насамперед передумовою підвищення рівня захисту прав людини у місцях несвободи, а ефективна реалізація цих завдань забезпечує баланс між безпековими, правовими, соціальними та гуманітарними чинниками й сприяє формуванню стійкого та безпечного суспільного середовища.

Список використаних джерел

1. Тарасевич О.В., Жилінська Л.О., Волкова А.О. Соціально-економічна резильєнтність українських міст: економіко-правові механізми та національна модель формування. Ефективна економіка. 2025. №11. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/8115/8247

2. Кернякевич-Танасійчук, Ю. В. Кримінально-виконавча система України: сучасні тенденції розвитку (реформування) в умовах євроінтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 90(4). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.9

3. Гальцова, О. В. Вплив персоналу установ виконання покарань на засуджених осіб до позбавлення волі. DSpace Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. – 2025. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/items/938bae14-aacc-409f-9075-ac7441bd28ce

СЕКЦІЯ 5.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Oksana Lehka,
Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of International Law University of Customs and Finance
Dmytro Treskin,
Senior Lecturer at the Department of International Law University of Customs and Finance

INVESTMENT GUARANTEE MECHANISMS IN UKRAINE DURING MARTIAL LAW

The legislative definition of investment covers a wide range of property and non-property resources that can be attracted for the economic development of the state. At the same time, the practical implementation of investment activities is reflected in the actual volumes of capital inflows, in particular foreign direct investment, which is one of the key indicators of the country's investment attractiveness and the level of trust from international investors [1].

According to the National Bank of Ukraine, since the beginning of the full-scale invasion of the aggressor state into the territory of Ukraine, the volume of foreign direct investment has significantly decreased, which is due to the increase in military risks, uncertainty about the preservation of assets, disruption of logistics chains, as well as the general deterioration of business conditions. The corresponding negative dynamics indicate a decrease in investment activity of non-residents and restrictions on the possibilities of attracting capital into the national economy.

It is necessary to identify key barriers in the field of guaranteeing and exercising investors' rights, which indicate the systemic nature of the problem: war risks and the possibility of destruction of investments, which requires special compensation mechanisms; limited effectiveness of insurance due to classic insurance instruments that do not work during war, and the use of limited conditions of insurance agencies, such as MIGA or DFC; inefficiency of the judicial system, long-term litigation and corruption risks, which complicate the protection of property rights; currency restrictions, in particular, restrictions of the National Bank on the withdrawal of dividends abroad.

Another important issue in the field of investment guarantees and the effectiveness of mechanisms for protecting investors' rights is compliance with

guarantees of state protection of foreign investments in Ukraine. In particular, the Law of Ukraine "On the Foreign Investment Regime" [2] enshrines guarantees of state protection of foreign investments in Ukraine. At the same time, according to the information provided within the database Investment Dispute Settlement Navigator , maintained by the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) , Ukraine is among the states that most often act as respondents in international investment arbitrations.

It should be noted that the protection of investors' rights is traditionally associated, first of all, with the use of mechanisms of international investment arbitration. At the same time, arbitration is only one of the forms of alternative dispute resolution, including investment disputes, and does not exclude the possibility of using other legal instruments. In accordance with the norms of the national legislation of Ukraine, as well as the provisions of bilateral investment treaties (BITs), a foreign investor has the right to apply to the judicial authorities of Ukraine in order to protect violated rights [3] . An investor can initiate legal proceedings both against the state represented by public authorities and against private law entities. At the same time, an analysis of legal practice indicates the preservation of a low level of investor confidence in the national judicial system, which limits its perception as an effective mechanism for protecting investments.

In such conditions, ensuring an appropriate level of investment security requires not only declarative consolidation of guarantees, but also the formation of an effective mechanism for their practical implementation.

For this purpose, in November 2023, the Law of Ukraine “On Financial Mechanisms for Stimulating Export Activity” regarding the insurance of investments in Ukraine against military risks No. 3497- IX was adopted (entered into force in 2024). In accordance with paragraphs 1, 4 of Article 6 of the said Law, insurance and reinsurance of direct investments from Ukraine and to Ukraine against military and political risks is provided [4].

In addition, the Export Credit Agency (ECA) was created, which provides insurance, reinsurance and guarantees under contracts that promote export development on a voluntary and commercial basis. In particular, the ECA offers two insurance products: direct investment insurance for investors and investment credit insurance for banks. The list of military and political risks, as well as the Procedure for insurance (reinsurance) of military and political risks during the implementation of ECA activities, were approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 09.04.2024 No. 388 [5].

War risks insured by the Export Credit Agency (ECA) include: the occurrence of military conflicts, including war, armed conflicts, acts of aggression, hostilities and mass riots; violent change or overthrow of the constitutional order, as well as

the seizure of state power; terrorist acts and sabotage, including those related to military actions, aggression, mass riots or violent overthrow of power; occupation or annexation of territory.

It is worth noting that the introduction of mechanisms for insurance of military and political risks is one of the key instruments of state support for investment activities in conditions of martial law, as it ensures the minimization of risks of capital loss and partially compensates for the lack of full-fledged market insurance in the zone of increased danger [1]. In this context, the activities of the ECA acquire strategic importance as an element of the institutional system of investment guarantee, focused on creating the prerequisites for attracting private capital to priority sectors of the economy and implementing recovery projects .

At the same time, the practical application of these mechanisms is accompanied by a number of limitations. In particular, insurance of military risks is carried out on commercial terms, which may complicate access to such an instrument for small and medium-sized enterprises, as well as investors with limited financial resources. In addition, the effectiveness of the insurance system largely depends on the adequacy of the financial security of the ESA, the level of its reinsurance capacity and the availability of international support.

Along with domestic investment guarantee mechanisms, international institutions, in particular the World Bank Group's International Investment Guarantee Agency (MIGA) and the American Development Finance Corporation (DFC), play an important role in implementing war risk insurance programs for investors in Ukraine. The participation of such institutions increases confidence in the investment environment, as it provides additional guarantees of compensation for losses and contributes to the formation of a more stable investment climate.

Therefore, effective protection of investors' rights under martial law is a key prerequisite for the recovery of Ukraine's economy and increasing its investment attractiveness. The main constraining factors remain war risks, limited insurance mechanisms, currency restrictions, bureaucratic pressure, as well as shortcomings in judicial protection and problems with the enforcement of court decisions. At the same time, the development of state guarantees, investment insurance mechanisms and the adaptation of legislation to the EU acquis create the basis for increasing the level of investment confidence. Further improvement of this area requires comprehensive reforms aimed at ensuring legal certainty, institutional capacity of the judicial system and the effectiveness of mechanisms for implementing investment guarantees.

Reference:

1. Toderenchuk S. Protection of investors' rights: what rules did the war establish? URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-prav-investoriv-yaki-pravila-vstanovila-viyna.html

2. On the foreign investment regime: Law of Ukraine No. 93/96-VR dated March 19, 1996.

URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text

3 An important component of the country's investment attractiveness is guarantees of investor rights protection. URL : https://golaw.ua/ua/insights/publication/mehanizmi-zahistu-prav-investoriv-v-ukrayini

4. On financial mechanisms for stimulating export activities regarding insurance of investments in Ukraine against military risks: Law of Ukraine No. 3497-IX of 22.11.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3497-20#Text.

5. On approval of the list of military and/or political risks covered by the Export-Credit Agency under insurance (reinsurance) contracts for direct investments in Ukraine, and the Procedure and conditions for insurance (reinsurance) by the Export-Credit Agency for direct investments in Ukraine against military and/or political risks: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 09.04.2024 No. 388. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2024-п#Text

Гончарук Дар'я Русланівна,
студентка 4 курсу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Анікіна Галина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ШЛЮБІВ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Актуальність теми зумовлена зростанням кількості транснаціональних шлюбів та посиленням міжкультурної взаємодії в умовах глобалізації, що спричиняє виникнення складних правових колізій між нормами релігійного та світського (цивільного) права. У різних правових системах по-різному визначається юридична сила релігійного шлюбу, що створює проблеми при визнанні, реєстрації, розірванні шлюбу, а також у питаннях спадкування, опіки над дітьми та майнових відносин подружжя. Особливої гостроти ця проблема набуває у сфері міжнародного приватного права, де необхідно враховувати колізійні норми, публічний порядок держав. Для України питання співвідношення релігійних та цивільних шлюбів також актуалізують через міграційні процеси та необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Одним із найбільш яскравих прикладів колізій між релігійними та цивільними шлюбами є правова система Ізраїлю, де шлюбні відносини регулюються виключно судовими нормами в межах відповідних конфесій. В цій країні відсутній інститут внутрішнього цивільного шлюбу, тому

міжконфесійні або світські шлюби всередині держави не укладаються. Водночас ізраїльське право визнає цивільні шлюби, укладені в іноземних юрисдикціях, де дозволена світська форма реєстрації. Така система є класичною у міжнародному приватному праві, коли шлюб є дійсним за lex loci celebrationis, але не може бути укладений у межах національної правової системи через релігійні обмеження [4]. Визнання цивільних шлюбів укладених в іноземній державі, як правило є необхідним для визначення соціального статусу фізичної особи та здійснення спадкових справ.

Подібним є правове регулювання визнання цивільних шлюбів в країні Ліван, де діє багатоконфесійна система особистого статусу, а шлюб регулюється релігійними нормами 15 визнаних конфесій. У цій державі цивільний шлюб на національному рівні фактично відсутній, однак шлюби, укладені за кордоном (зокрема на Кіпрі або у Франції), можуть визнаватися державою за умови відповідності формальним вимогам. Судова практика Лівану підтверджує пріоритет релігійного шлюбу у внутрішньому правопорядку, навіть якщо раніше був укладений цивільний шлюб за кордоном. Це створює ситуацію «конкуренції юрисдикцій», коли цивільний шлюб визнається у міжнародному обігу, але втрачає пріоритет у межах внутрішньої правової системи [1]. Отже, правове регулювання шлюбу в Лівані демонструє складну колізію між релігійними та цивільними нормами, що зумовлює пріоритет конфесійного підходу у внутрішній юрисдикції навіть за умов міжнародного визнання цивільного шлюбу.

У державах Європейського Союзу, діє протилежна модель, за якої цивільний шлюб є єдиною юридично значимою формою, а релігійні шлюби не породжують правових наслідків без попередньої державної реєстрації. Зокрема, у Франції релігійна церемонія може проводитися лише після укладення цивільного шлюбу, і відсутність цивільної форми робить союз юридично нікчемним. Подібний підхід закріплений і в Німеччині, де відповідно до §1310 Цивільного кодексу шлюб є дійсним лише за умови його укладення перед державним реєстратором. Релігійні або звичаєві шлюби, навіть якщо вони є дійсними в іншій державі, як правило, не визнаються, якщо вони не відповідають імперативним вимогам німецького публічного порядку [1]. На мою думку, такий підхід є виправданим з позиції правової визначеності та захисту прав учасників сімейних відносин, однак він водночас є дещо формалізованим і не завжди враховує реальне соціальне значення релігійного шлюбу для окремих осіб.

У Швейцарії та деяких інших європейських юрисдикціях застосовується гнучкіший підхід, за якого іноземні релігійні шлюби можуть визнаватися, якщо вони дійсні за правом місця укладення та не суперечать основним

принципам правопорядку. Водночас навіть у цих країнах діє застереження про публічний порядок (ordre public), яке дозволяє відмовити у визнанні шлюбу у випадках порушення базових принципів, таких як моногамія або добровільність згоди. У практиці міжнародного приватного права це означає, що релігійний шлюб може бути юридично релевантним лише за умови його сумісності з фундаментальними нормами держави визнання [3]. На мою думку, саме ця модель є більш оптимальною, оскільки вона дозволяє уникнути надмірного формалізму та водночас не підриває основи національного правопорядку, забезпечуючи справедливий і гнучкий підхід до вирішення колізій у сфері шлюбно-сімейних відносин.

В міжнародному приватному праві, зокрема на прикладі України, колізії між релігійними та цивільними шлюбами проявляються у різному підході до визнання юридичної сили шлюбу та визначення сімейного статусу особи. Відповідно до українського законодавства, лише шлюб, зареєстрований у органах державної реєстрації актів цивільного стану, породжує права та обов'язки подружжя. Релігійний обряд шлюбу сам по собі не створює правових наслідків. Водночас сімейне законодавство України передбачає історичний виняток щодо релігійних шлюбів, укладених до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану. Саме тому в юридичній літературі часто згадується 1922 рік, коли на території України остаточно утверджувалась система державної реєстрації шлюбу, а церковний шлюб поступово втрачав юридичне значення як самостійна форма оформлення сімейних відносин.

Це стосується визнання в Україні релігійних шлюбів, укладених за правом зарубіжних країн, зокрема тих, які мають юридичну силу у державі їх укладення, навіть якщо вони не супроводжуються окремою цивільною реєстрацією. У таких випадках ключовим є встановлення дійсності шлюбу відповідно до права держави його укладення, а також відсутність суперечності публічному порядку України. Зазначене питання регулюється статтею 58 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої шлюб, укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови дотримання вимог цього права [2]. Додатково проблематика ускладнюється використанням шлюбів, укладених за кордоном, для обходу національних обмежень, що актуалізує застосування застереження про публічний порядок.

Таким чином, колізії правового регулювання релігійних та цивільних шлюбів у міжнародному приватному праві зумовлені різними підходами держав до визначення форми та юридичної сили шлюбу. У країнах із цивільною моделлю шлюб визнається лише за умови державної реєстрації, тоді як у ряді правових систем релігійний шлюб має повну юридичну силу, що ускладнює його міжнародне визнання. Практика різних держав, зокрема

України, Ізраїлю та країн ЄС, демонструє, що ключовими інструментами подолання таких колізій виступають принцип lex loci celebrationis та застереження про публічний порядок. У результаті формується необхідність подальшої гармонізації підходів у сфері міжнародного приватного права для забезпечення правової визначеності сімейного статусу осіб.

Водночас, на мою думку, повна уніфікація у цій сфері є малоймовірною і певною мірою навіть небажаною, оскільки інститут шлюбу тісно пов'язаний із культурними, релігійними та соціальними особливостями конкретних суспільств. Я загалом погоджуюсь із підходом, за яким пріоритет надається цивільній формі шлюбу як універсальному юридичному інструменту, що забезпечує правову визначеність і захист прав сторін. Водночас вважаю доцільним більш гнучке ставлення до релігійних шлюбів, особливо у міжнародному контексті, за умови, що вони не суперечать публічному порядку держави. У цьому контексті оптимальним видається не стільки повне усунення колізій, скільки розвиток механізмів їх узгодження, які б поєднували принцип правової визначеності з урахуванням культурно-правової різноманітності сучасного світу.

Список використаних джерел

1. Пилипенко Т. І., Ставнича Н. О. Міжнародне приватне право: загальна частина : навч.-метод. посіб. Вінниця : Право, 2025. 98 с. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9dc7af0f-264f-47fc-9141-e1cf5a45a85d/content (дата звернення: 13.04.2026)

2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 13.04.2026)

3. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. 8-ме вид., переобл. і допов. К.: Алерта, 2021. 524 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/mizhnarodne-privatne-pravo-pidruchnik-vidannya-8-me.pdf?srsltid=AfmBOoqDFLb5zQWcomUAL2SEBSA5fZCA9n_k5FtFULHd4I5ltIma9FEJ (дата звернення: 13.04.2026)

4. Шлюб з іноземним елементом / Г. Гаро, А. Архіпова, Р. Куриленко, О. Віцюк, М. Бабішена. Х.: ФАКТОР-МЕДІА, 2023. 96 с.

Гусаров Костянтин Володимирович,
докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ТРЕТЕЙСЬКИМ СУДОМ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Міністерством юстиції України листом № 186085/11.2.1/26-25 від 26 грудня 2025 р., надісланого центральним органам виконавчої влади та іншим заінтересованим органам, підприємствам, організаціям, пропонується

висловити пропозиції з питань діяльності третейських судів при розгляді спорів, що виникають у правовому регулюванні державного сектору економіки.

Дослідивши вказані вище матеріали, вважаю за необхідне зазначити наступне. У документі, надісланому зазначеним міністерством, йдеться про законодавче регулювання та перспективи розвитку третейського захисту порушених прав суб'єктів господарської діяльності, зокрема державного сектору економіки. В юридичній літературі питанням альтернативного вирішення економічних спорів в цілому присвячувались роботи Н.Л. Бондаренко-Зелінської, В.В. Комарова, Ю.Д. Притики [1-3] та багатьох інших науковців.

Проте посилення ролі державного сектору економіки, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану, викликає необхідність перегляду та уніфікації окремих положень національного законодавства, регулюючого несудові форми захисту у зазначених правовідносинах. З огляду на вказану обставину, вважаю за доцільне зазначити, що процедура можливого третейського розгляду спорів, що виникають у державній сфері економіки, є ускладненою у порівнянні з медіаційною формою розв'язання вказаних конфліктів. Більше того, як вказано у зазначеному вище листі Міністерства юстиції України, заборона вирішення третейським судом справ, що виникають при укладанні, зміні, розірванні чи виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб, визначається п.2 ч.1 ст.6 Закону України «Про третейські суди».

Однак станом насьогодні аналогічна заборона відсутня при правовому регулюванні медіації як альтернативної форми вирішення вказаних спорів. Така медіаційна процедура запроваджена для вирішення справ, пов'язаних із розв'язанням окремих спорів, зокрема у сфері державної сфери економіки. Виходячи з викладеного вважаю, що станом на час підготовки цих тез виступу, нормативна можливість вирішення спорів у вказаній сфері економіки є більш доцільною із запровадженням медіації, а не третейського розгляду справ у державному секторі економіки.

Вказане обгрунтовується, крім визначеного, ускладненістю процедури примусового виконання рішень третейських судів, яка регламентується ст.55 Закону України «Про третейські суди» та ст.ст. 352-356 ГПК України, у порівнянні з реалізацією рішення медіатора.

Таким чином, можливість вирішення спору, пов'язаного із задоволенням державних потреб, потребує внесення змін до вітчизняного законодавства, оскільки обмеженість вказаних форм несудового вирішення таких спорів передбачена п.п. 2 та 6 ч.1 ст.6 вказаного вище Закону. Крім цього,

залишається відкритим питання про запровадження та функціонування третейського суду для вирішення вказаних справ у випадку законодавчої реалізації можливості вирішення спорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб. Пояснюється така позиція необхідністю запровадження третейського суду із спеціальною правосуб'єктністю на постійно-діючій основі у складі певних суб'єктів, про яких йдеться у ст.9 Закону України «Про третейські суди» із можливим доповненням їх переліку.

Поряд із визначеним вище, застосування до господарського спору процедур третейського суду тягне, вважаю, певні перепони при розгляді справи господарським судом. Вони полягають, зокрема, у можливості залишення позовної заяви без руху на підставі п.7 ч.1 ст.226 ГПК України.

Враховуючи наведене уявляється, що розширення правил підвідомчості справ третейському судові на вирішення спірних правовідносин, пов'язаних із задоволенням державних потреб, потребує системного підходу, пов'язаного із зміною законодавчої політики щодо обмеження сфери діяльності третейських судів у правовідносинах, про які йдеться. З урахуванням же існуючих нормативних правил, повноцінне запровадження третейського розгляду зазначених вище спірних правовідносин навряд чи є можливим.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко-Зелінська, Н.Л., et al. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. Приватне право і підприємництво, 2009, 8: 162-165/

2. Комаров В. В., Погорецкий В. Н. Международный коммерческий арбитраж. – Х.: Право, 2009. – 164 с.

3. Притика, Ю. Д., & Голопапа, Д. І. (2016). Запровадження інституту медіації в Україні: передумови й перспективи правового регулювання. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки, (1 (2)), 14-16.

Дюкарєва Світлана Володимирівна,
канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОВНОВАЖЕННЯ КАСАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ПО ЗУПИНЕННЮ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Належний судовий захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів нерозривно пов'язаний із вимогами цивільного процесуального законодавства відносно дотримання процедур розгляду справ, зокрема позовного провадження. Мова йтиметься про вичерпність підстав залишення

позовної заяви без руху, враховуючи окремі випадки розширеного тлумачення судами вказаних підстав.

Увага до зазначеної тематиці, крім практичної необхідності, пов'язана також з необхідністю посилення уваги науки до проблем правозастосування, що мають місце при здійсненні правосуддя, зокрема при розгляді цивільних справ. В.В. Комаров у зв'язку з цим правий, що нині наука цивільного процесуального права зорієнтована, в цілому, на прикладні проблеми [1, с. 545]. Уявляється, що дослідження саме прикладних проблем тієї чи іншої галузі права найбільш наближено до аналізу особливостей реалізації тих чи інших процесуальних дій, сукупність яких надає можливість обговорювати реалії розбудови правової держави в Україні, а не приділяти увагу питанням, що не мають прямого відношення до процесуальних дій, від належної реалізації яких постає питання ефективності судового захисту та можливості виконання акту правосуддя.

З огляду на зазначене, вважаю за доцільне звернути увагу на один з випадків неправильного застосування норм цивільного процесуального права судом. При вирішенні питання про можливість відкриття провадження по справі, суддя постановив ухвалу про залишення позовної заяви без руху [2]. Обставини, що призвели до негативного наслідку подачі позовної заяви, котра не відповідає вимогам форми та змісту, зазначені, в основному, справедливо. Слід відзначити те, що в тексті вказаного процесуального документу не визначались відомості щодо вжиття заходів досудового врегулювання спору, а докази первісно були подані у копіях, належним чином не засвідчених. Поряд з цим, судом зазначено в ухвалі про залишення позовної заяви без руху про те, що зміст позовної заяви та матеріали справи в цілому не містять відомостей, котрі підтверджують факт проживання відповідача за адресою, вказаною у позовній заяві. При цьому суд посилався на п. 5 ч. 3 ст. 175 ЦПК України, який, нібито, містить вказані вимоги.

Однак зміст зазначеної норми, на думку автора, не потребує дотримання умови, визначеної судом відносно необхідності зазначення відомостей, про які мова йде вище. З огляду на вказане, користуючись неможливістю апеляційного оскарження ухвали про залишення позовної заяви без руху, судом можуть вказуватись, як у випадку, що описується, і необхідність дотримання умов, що не містяться у цивільному процесуальному законодавстві. Позивач в такому випадку позбавлений можливості оскаржити вказану ухвалу з тієї причини, що вона не є об'єктом апеляційного оскарження. А виконання незаконних вимог суду, в свою чергу, перешкоджає реалізації доступності правосуддя та порушує низку принципів цивільного процесуального права.

Єдиним варіантом вирішення цієї проблеми може бути виправлення тих недоліків, вказаних в ухвалі про залишення позовної заяви без руху, про які йде мова у відповідній нормі ЦПК України (наприклад, несплата судового збору). Стосовно зауважень суду, котрі не передбачені вказаним нормативним актом, необхідно повідомити орган судової влади у змісті процесуального документу чи супровідного листа про те, що вказані ним в ухвалі недоліки не передбачені цивільним процесуальним законодавством. Як наслідок, вони не є обов'язковими для виправлення, оскільки обов'язковість їх дотримання не передбачена ЦПК України. Саме такий спосіб обрав позивач по вказаній справі. В подальшому це отримало позитивний наслідок, який полягав у відкритті провадження по справі та задоволення, в подальшому, позовних вимог. Разом з цим, у подібних випадках можна говорити і про розширене тлумачення судом першої інстанції підстав залишення позовної заяви без руху, що не повинно мати місце з огляду на вичерпність таких підстав та неможливості їх розширеного тлумачення.

Список використаних джерел:

1. Комаров В. В. Цивільне процесуальне право: проблеми методології науки, диференціації та уніфікації судових процедур. – Ел. ресурс: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17371/1/Komarov_542-573.pdf.

2. Ухвала Новопсковського районного суду Луганської області про залишення позовної заяви без руху від 30.11.2020 р. Ел. ресурс: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93377782.

Золотаренко Валерія Борисівна,
студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних ввідносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ЗНАЧЕННЯ ВИСТУПУ АДВОКАТА В ДЕБАТАХ: ПРАКТИКА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Трансформація системи правосуддя в Україні, зумовлена викликами воєнного стану, цифровізацією судочинства та євроінтеграційними процесами, висуває підвищені вимоги до якості представництва інтересів суб'єктів господарювання. Господарський процесуальний кодекс України визначає судові дебати як самостійну та завершальну стадію розгляду справи по суті, під час якої учасники процесу мають можливість підсумувати результати дослідження доказів, надати правову кваліфікацію спірним правовідносинам та безпосередньо вплинути на формування внутрішнього переконання судді перед його ухваленням остаточного рішення. Попри

поширену серед деяких практиків думку про формальний характер дебатів у господарських судах, де домінує письмова форма провадження, правозастосовна практика Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду протягом 2024–2026 років демонструє кардинально протилежний підхід. Усна промова адвоката у дебатах є кульмінаційним моментом змагального процесу, де реалізується принцип рівності сторін та право на справедливий суд, закріплене у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Значення виступу адвоката полягає не просто у повторенні позицій, викладених у позові чи відзиві, а у системному та критичному аналізі доказів, усуненні суперечностей, що виникли під час розгляду справи, та наданні суду чіткого алгоритму для задоволення або відмови у позові. Особливої ваги дебати набувають у складних категоріях господарських спорів, таких як корпоративні конфлікти, справи про банкрутство юридичних осіб, захист прав інтелектуальної власності, а також спори щодо стягнення збитків, заподіяних внаслідок військової агресії, де правові позиції часто потребують тонкої аналітичної оцінки та безпосереднього ораторського переконання [1].

Відповідно до положень статті 218 Господарського процесуального кодексу України, у судових дебатах виступають з промовами учасники справи, при цьому право посилатися дозволено виключно на ті обставини і докази, які були безпосередньо досліджені у судовому засіданні. Ця процесуальна вимога встановлює жорсткі межі для виступу адвоката, вимагаючи від нього максимальної концентрації, гнучкості та блискавичної реакції на хід дослідження матеріалів справи. Професійний адвокат використовує дебати як інструмент фінальної структуризації хаотичного масиву інформації. Під час усного виступу захисник прав бізнесу має виконати три ключові завдання: по-перше, акцентувати увагу суду на найбільш вагомих і незаперечних доказах своєї сторони; по-друге, деконструювати аргументи опонента, вказавши на їхню внутрішню суперечність або процесуальну недопустимість; по-третє, пов’язати фактичні обставини справи із найсвіжішими правовими висновками Верховного Суду. Господарський процес відрізняється високим рівнем формалізованості та прагматичності, тому виступ адвоката позбавлений зайвого емоційного забарвлення, притаманного кримінальному чи цивільному судочинству. Тут оцінюється лаконічність, логіка, точність економіко-правових розрахунків та бездоганне володіння нормами матеріального і процесуального права. Значення виступу адвоката також полягає у реалізації права на репліку, яке є останнім процесуальним шансом заперечити проти викривленого тлумачення фактів іншою стороною, причому право останньої репліки завжди залишається за відповідачем, що підкреслює баланс процесуальних гарантій [3].

Судова практика останніх трьох років свідчить про те, що ігнорування або неналежне проведення стадії судових дебатів розглядається вищими судовими інстанціями як грубе порушення процесуального права, що може стати самостійною підставою для скасування судового рішення. У практиці Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 2024–2025 років неодноразово наголошувалося, що обмеження судом часу виступу адвоката у дебатах поза межами розумної необхідності або безпідставне позбавлення сторони права на виступ є прямим порушенням засад змагальності. Наприклад, у постановах КГС ВС за перші місяці 2026 року чітко прослідковується тенденція: якщо суд першої або апеляційної інстанції формально перейшов до стадії дебатів, не надавши адвокату можливості висловити заперечення щодо нововиявлених або додатково долучених документів, таке рішення не може вважатися законним і обґрунтованим. Більше того, у сучасних умовах активного впровадження підсистеми «Електронний суд» та проведення засідань у режимі відеоконференції виник новий пласт процесуальних нюансів. Практика господарських судів 2025–2026 років вказує на те, що технічні збої під час стадії судових дебатів, через які виступ адвоката перервався або не був повністю зафіксований засобами технічного запису, визнаються судами вищих інстанцій істотним порушенням прав учасника справи. Адвокати у своїх виступах під час дебатів у справах про стягнення інфляційних втрат та річних процентів за 2024–2025 роки, спираючись на висновки Великої Палати Верховного Суду, успішно доводять суду необхідність застосування принципів розумності та справедливості при розрахунках, що суттєво впливає на кінцеві суми стягнень. Особливе значення промова адвоката має під час розподілу судових витрат на професійну правничу допомогу, оскільки саме на стадії дебатів або одразу після них остаточно формується обґрунтування співмірності витрат, реальності наданих послуг та витраченого часу, що підтверджується численними додатковими постановами господарських судів у 2025–2026 роках [2].

Суддя господарського суду приймає рішення за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об’єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Проте, людський фактор та надмірне навантаження на суддівську систему створюють умови, за яких письмові матеріали справи можуть сприйматися судом у відриві від реального контексту господарського спору. Усний виступ адвоката в дебатах виконує роль своєрідного інтелектуального містка, який зв’язує сухі документи у єдину причинно-наслідкову лінію подій. Саме під час дебатів адвокат має змогу продемонструвати суду «живу» картину комерційного конфлікту, пояснити економічну логіку дій підприємства, специфіку конкретного ринку чи технологічного процесу, що лежить в основі спору.

Ефективна промова адвоката у дебатах здатна розвіяти сумніви судді, які могли виникнути на стадії дослідження доказів через складність первинної документації або суперечливість експертних висновків. Практика свідчить, що чітко структурований виступ, який містить прямі посилання на аркуші справи та конкретні норми права, часто лягає в основу мотивувальної частини судового рішення. Адвокат, який володіє мистецтвом судової риторики в господарському процесі, не апелює до емоцій, а використовує метод залізної логіки, послідовно спростовуючи кожен тезовий пункт опонента. Це робить дебати незамінним інструментом правового захисту, який неможливо повністю замінити жодними письмовими поясненнями чи процесуальними заявами [4].

Розвиток інформаційних технологій та впровадження дистанційного правосуддя внесли суттєві корективи у традиційне розуміння судових дебатів. Проведення засідань у режимі відеоконференції за допомогою платформ електронного судочинства у 2024–2026 роках стало буденною практикою господарських судів. Разом з тим, такий формат породив низку практичних проблем, які обмежують потенціал виступу адвоката. По-перше, за умов дистанційної участі значно втрачається психологічний та вербальний контакт між оратором і судом. Судді, сприймаючи промову через екран монітора, часто схильні переривати адвоката, посилаючись на те, що всі позиції вже викладені у письмовому вигляді, що зводить дебати до формального обміну короткими фразами. По-друге, технічні обмеження, такі як низька якість звуку, затримка зв’язку або раптове роз’єднання мережі, руйнують цілісність сприйняття промови. Практика господарських судів фіксує випадки, коли через технічні негаразди судді не могли повноцінно почути фінальні аргументи сторін, що згодом ставало приводом для апеляційного оскарження. По-третє, у господарському процесі почастішали випадки розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження без виклику сторін, де стадія судових дебатів взагалі відсутня як така. Це обмежує права адвокатів на надання усних підсумкових пояснень у справах, які, хоч і є малозначними за ціною позову, можуть мати принципове значення для формування ділової репутації або подальшої практики підприємства. Усі ці фактори вимагають негайного переосмислення та нормативного врегулювання процесуального статусу дебатів у сучасних реаліях.

Отже, слід зазначити, що виступ адвоката в дебатах у господарському процесі є фундаментальною гарантією реалізації принципів змагальності, рівності та верховенства права. Судова практика 2024–2026 років доводить, що усна аналітична промова залишається потужним інструментом впливу на формування внутрішнього переконання суду, мінімізує ризики судових помилок та безпосередньо впливає на справедливість кінцевого вердикту.

Формальне ставлення до цієї стадії як з боку суддів, так і з боку представників сторін є неприпустимим, оскільки воно нівелює сутність правосуддя [5].

З метою кардинального покращення та модернізації інституту судових дебатів у господарському судочинстві пропонується внести інноваційні зміни до Господарського процесуального кодексу України шляхом впровадження обов'язкового інституту «Електронних тез дебатів» (або «Фінального процесуального резюме») для дистанційних засідань, а також нормативного закріплення права на «Аудіовізуальну презентацію дебатів». Суть пропозиції полягає у доповненні статті 218 ГПК України положеннями, які зобов'язують або дозволяють адвокатам у разі участі в засіданні в режимі відеоконференції одночасно з усною промовою демонструвати на екрані суду інтерактивну графічну чи табличну презентацію, яка б чітко візуалізувала причинно-наслідкові зв'язки між дослідженими доказами, сумами розрахунків та актами законодавства. Крім того, пропонується надати сторонам право за 24 години до початку дебатів завантажувати через систему «Електронний суд» лаконічний письмовий конспект своєї майбутньої промови обсягом до двох сторінок, який автоматично відображатиметься в електронному кабінеті судді під час виступу адвоката. Це дозволить повністю нівелювати проблему втрати інформації через технічні збої, структурує час засідання, підвищить якість сприйняття аргументів судом та забезпечить повну фіксацію позиції адвоката в матеріалах справи, що значно підніме стандарт захисту інтересів українського бізнесу на новий технологічний рівень.

Список використаних джерел:

1. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 25 січня 2024 року у справі № 910/4321/23 щодо забезпечення права на виступ у судових дебатах як складової принципу змагальності сторін. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: court.gov.ua (дата звернення: 18.05.2026).

2. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 14 листопада 2024 року у справі № 904/1850/24 про процесуальні наслідки обмеження судом часу виступу адвоката під час розгляду господарського спору. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: court.gov.ua (дата звернення: 18.05.2026).

3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 11 березня 2025 року у справі № 914/2903/24 щодо технічного збою під час відеоконференції на стадії судових дебатів як підстави для скасування судового рішення. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: court.gov.ua (дата звернення: 18.05.2026).

4. Додаткова постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 18 вересня 2025 року у справі № 922/1105/24 про оцінку обґрунтованості витрат на правничу допомогу за результатами виступів сторін у судових дебатах. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: court.gov.ua (дата звернення: 18.05.2026).

5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2026 року у справі № 910/7342/25 щодо недопустимості посилання у судових дебатах на докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: court.gov.ua (дата звернення: 18.05.2026).

Іванченко Едуард Пилипович,
доктор юридичних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОРЯДКУ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ АБО БЕЗДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

Вирішення проблем правового забезпечення порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, а саме покращення функціонуючої в митних органах процедури адміністративного оскарження рішень у контексті дотримання державою євроінтеграційної стратегії та міжнародних правових стандартів має віднайти свою правову реалізацію у новому митному законодавстві України. До основних таких чинників варто віднести необхідність модернізації як приватноправового та публічно-правового інструментарію забезпечення зовнішньоекономічної політики держави, так і інтересів суб'єктів господарювання. Широкий спектр проблем у цій сфері потребує системного розв'язання у контексті очікуваного переговорного процесу з інститутами та державами-членами ЄС щодо набуття Україною членства в ЄС, а також у контексті необхідності забезпечення сприятливих умов для усіх учасників господарювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

З метою впровадження європейських стандартів та практик у здійсненні митної справи в Україні, наближення митного законодавства України до законодавства ЄС Законом України від 15 серпня 2022 року № 2510-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (далі – Закон № 2510-IX) [1] було внесені зміни до порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів врегульованого положеннями глави 4 Митного кодексу України (далі – МК України) [2] .

Зокрема, Законом № 2510-IX запроваджено норми, спрямовані на удосконалення процедури розгляду скарг платників податків в адміністративному порядку, визначено підвідомчість розгляду скарг, запроваджено можливість подання скарги в електронній формі, регламентовано права особи, яка подала скаргу, та процедури розгляду і прийняття рішень за результатами розгляду скарг; запроваджено механізм, аналогічний тому, що функціонує в ЄС, видання рішень митними органами, шляхом регламентації прав та обов'язків посадових осіб митних органів і

посадових осіб підприємств під час розгляду заяви підприємства, оцінки відповідності та моніторингу відповідності, а також правила внесення змін, перегляду, скасування, анулювання рішень та застосування «права бути почутим» (можливість подання письмових заперечень та відповідних обґрунтувань у разі наміру митного органу прийняти несприятливе для підприємства рішення).

Поряд з порядком оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів врегульованих положеннями МК України (в редакції Закону № 2510-IX), відносини органів виконавчої влади, їх посадових осіб з фізичними та юридичними особами (суб'єктами господарювання) щодо розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів також врегульовані Законом України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX «Про адміністративну процедуру» (далі – Закон № 2073-IX) [3].

Правовий аналіз порівняння схожих норм вищезазначених двох законів (Закон № 2510-IX, Закон № 2073-IX) дає підстави вважати про наявність суттєвих відмінностей норм, призначених для застосування в митній сфері, від норм, призначених для застосування у сфері діяльності всіх адміністративних органів, що своєю чергою потребує термінового вирішення цих проблем на законодавчому рівні.

Для врегулювання цієї проблеми доцільно розглянути головні відмінності у положеннях цих законів, які обумовлюють наявність зазначених проблем і мають бути розглянуті та вирішені в першу чергу.

1. Законом № 2073-IX адміністративне провадження продовжується у разі подання скарги в порядку адміністративного оскарження (ст. 36). Закон № 2510-IX такого чіткого визнання не містить, тому складається враження (в тому числі на підставі пп. 4 ч.1 ст. 19 та ч.1 ст.26-5), що оскарження – це просто нове провадження.

2. Законом № 2073-IX поряд з «адміністративним актом» (пп. 3 ч.1 ст. 2) також розрізняються «процедурні дії» та «процедурні рішення» (пп. 3 ч.1 ст. 28, ч. 5 ст. 32, ч.3 ст. 79), що упорядковує та робить зрозумілою процедуру як прийняття, так і оскарження адміністративного акту. Закон № 2510-IX такої диференціації не містить, тому процедура перевантажена рішеннями однакового статусу, а в певних місцях взагалі існують правові прогалини.

3. Законом № 2073-IX встановлюються однакові вимоги до змісту як адміністративних актів (ст.71), так і адміністративних актів в адміністративному оскарженні (ст.85). Закон № 2510-IX (ст.26-5) встановлює подібну вимогу тільки для змісту рішення за результатами розгляду скарги, в той же час, як для первинного рішення такої вимоги взагалі немає. В контексті цієї відмінності слід звернути увагу на описані факти способу перегляду рішень, коли змінюється мотивувальна частина, а числове

значення залишається незмінним.

Поряд з тим, ще однією проблемою правового забезпечення порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів є питання щодо відмов при залучення під час розгляду скарг органами, що здійснюють такий розгляд, зокрема, представників громадськості та ЗМІ.

За усталеною практикою Державною митною службою України (Держмитслужба), з посиланням на те, що «положеннями норм національного законодавства, у тому числі нормами Кодексу чи Закону України «Про адміністративну процедуру», а ні положеннями митного законодавства ЄС не передбачено залучення під час розгляду скарг органами, що здійснюють такий розгляд, зокрема, представників громадськості та ЗМІ», як правило, надається відмова про залучення зазначених. Разом з тим Держмитслужбою, «з метою забезпечення прозорості діяльності митних органів, сприяння зниженню рівня корупції та запобігання недобросовісній (нечесній) поведінці стосовно суб'єктів підприємництва в Україні за бажанням особи, яка подала скаргу, до розгляду такої скарги залучаються у разі зацікавленості 3 представники бізнес-асоціацій (Рада бізнес-омбудсмена, Європейська Бізнес Асоціація, Американська торгівельна палата в Україні, Федерація роботодавців України, Українська асоціація підприємств легкої промисловості «Укрлегпром» тощо), з якими Держмитслужбою укладено меморандуми про партнерство та співробітництво» [4].

Зазначене протирічить позиції Держмитслужби при застосуванні одних і тих самих норм права по відношенню до різних суб'єктів права (представників). Такий неоднозначний підхід під час процедури адміністративного розгляду скарг не сприяє підвищенню довіри бізнесу та громадськості, створенню позитивного іміджу Держмитслужби. Запровадження такого антикорупційного заходу як публічний розгляд скарг дозволить дотримуватися принципу процедурної нейтральності та контрольованості дискреції у процесі митного контролю та оформлення товарів.

Крім того, слід зазначити, що у відповідності до ч.2 ст.79 Закону № 2073-IX та Постанови Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 року № 420 «Про затвердження Примірного положення про комісію з розгляду скарг» [5] (п. 7) передбачено, що до складу комісії, крім посадових осіб адміністративного органу, можуть входити представники інститутів громадянського суспільства (за їх згодою) у кількості, що не перевищує третини її загального складу. Правова реалізація залучення представників інститутів громадянського суспільства безумовно створить можливість в межах безпосереднього діалогу з Держмитслужбою покращити процедуру адміністративного оскарження рішень митних органів з дотриманням усіх вимог чинного законодавства. Тому від Держмитслужби вимагається

уніфікація цієї процедури та у випадку згоди скаржника на залучення третіх осіб в якості спостерігачів і дозволу на оприлюднення документів та відомостей що стосуються скарги – не тільки безумовно надавати такий дозвіл, але також сприяти та популяризувати цю процедуру.

З цього ж приводу слід додати, що по аналогії права необхідно також враховувати Європейську конвенцію з прав людини (ЄКПЛ), яка є основним базовим міжнародним договором Європейського союзу, згідно з якою право на публічний розгляд справи та проголошення рішення є ключовим елементом справедливого судочинства. Європейський суд з прав людини визначив ЄКПЛ як живий інструмент, що означає, що її слід тлумачити з урахуванням сучасних умов. Ця судова практика, що постійно розвивається, може обмежувати свободу розсуду, надану державам, або створювати нові права, що випливають з існуючих положень.

Отже, для остаточного врегулювання вищезазначених проблем в першу чергу доцільно привести норми Закону № 2510-IX, які стосуються прийняття та оскарження рішень, до вигляду, що відповідає відповідним нормам Закону № 2073-IX. Для цього доцільно у процесі розробки проєкту нового МК України, який наразі перебуває на завершальній стадії, включити положення спрямовані на гармонізацію митного законодавства із Законом № 2073-IX. Також обов'язковою умовою має бути те, що зазначені положення мають базуватися, зокрема, на положеннях Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 09 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу, Делегованого Регламенту Комісії (ЄС) № 2015/2446 від 28 липня 2015 року на доповнення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 стосовно детальних правил щодо певних положень Митного кодексу Союзу та Імплементаційного Регламенту Комісії (ЄС) 2015/2447 від 24 листопада 2015 року щодо детальних правил імплементування певних положень Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 про встановлення Митного кодексу Союзу. Адже, цей процес вимагає комплексної правової трансформації, включаючи імплементацію директив та застосування регламентів ЄС у сферах, що стосуються забезпечення порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів, з метою забезпечення сумісності національної правової системи з європейськими стандартами, що прямо впливає на міжнародну торгівлю та функціонування внутрішнього ринку України як майбутнього сегменту єдиного ринку ЄС.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 15 серпня 2022 року № 2510-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2510-20#Text.

2. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text.

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

4. Про розгляд звернення: лист Державної митної служби України від 21 січня 2026 року № 15/15-02-02/14/402.

5. Про затвердження Примірного положення про комісію з розгляду скарг: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 року № 420. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-2023-%D0%BF#Text.

Коржинський Роман Вадимович,
здобувач вищої освіти юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Судовий прецедент як джерело міжнародного приватного права в Україні набуває дедалі більшого значення в умовах інтеграції держави до європейського правового простору. Хоча українська правова система традиційно належить до континентальної сім'ї, де прецедент формально не визнається основним джерелом права, судова практика відіграє важливу роль у забезпеченні однакового застосування норм. Особливе значення мають рішення Верховного Суду та практика Європейського суду з прав людини, які фактично впливають на формування правових позицій у сфері міжнародного приватного права. Судові рішення сприяють подоланню колізій, уточненню змісту норм та адаптації законодавства до міжнародних стандартів. Водночас актуальним залишається питання меж обов'язковості судового прецеденту та його співвідношення з нормативно-правовими актами. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження ролі судового прецеденту в системі джерел міжнародного приватного права України.

Грамацький Е. М. у своїй наукові роботі, узагальнюючи наукові підходи, зазначає, що судову практику слід розуміти як засновану на нормах права діяльність уповноважених державних органів, спрямовану на правозастосування та правотлумачення, результатом якої є сформована з урахуванням потреб практики система підходів до вирішення питань, що виникають при застосуванні норм матеріального і процесуального права. Водночас судовий прецедент він характеризує як рішення суду у конкретній справі, яке містить правові висновки узагальнюючого характеру та використовується судами того ж або нижчого рівня при розгляді аналогічних справ. Учений підкреслює, що значення судового прецеденту як джерела міжнародного приватного права є відчутним не лише для англосаксонської правової системи, але й для окремих держав континентальної традиції, зокрема тих, де формування відповідного законодавства відбувається повільно, як-от Нідерланди чи Ізраїль. Разом із тим, спираючись на наукові

підходи щодо подвійної природи джерел міжнародного приватного права, він зазначає, що судова практика належить до внутрішніх (національних) джерел, причому їх поділ на міжнародні та національні не означає встановлення пріоритету між ними. Узагальнено це дає підстави стверджувати, що в межах романо-германської правової сім'ї судова практика формально не визнається джерелом міжнародного приватного права, однак її значення у процесі тлумачення та застосування правових норм є суттєвим. Водночас окремі науковці обґрунтовують позицію, згідно з якою судова практика, зокрема акти вищих судових інстанцій, є лише результатом правозастосування, а не правотворчості, що виключає можливість її визнання самостійним джерелом міжнародного приватного права [1, с. 122].

Грамацький Е. М. та інші науковці, зокрема В.І. Кисіль і А.С. Довгерт, зазначають, що, попри загальновизнану відсутність судового прецеденту як формального джерела права у країнах романо-германської правової системи, судова практика фактично виконує допоміжну (субсидіарну) роль і застосовується у випадках, коли неможливо врегулювати правовідносини у сфері міжнародного приватного права шляхом використання норм національного чи міжнародного законодавства. Водночас у країнах загальної правової системи судова практика визнається повноцінним джерелом права, оскільки підходи до застосування колізійних норм значною мірою сформовані саме через судові прецеденти [2, с. 105].

Окремо варто звернути увагу на значення практики міжнародних судових установ, зокрема Європейського суду з прав людини, яка відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовується судами як джерело права. Аналогічні положення закріплені у процесуальному законодавстві: зокрема, ст. 10 ЦПК України та ст. 11 ГПК України передбачають обов'язок судів застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і практику ЄСПЛ як джерело права, а ст. 6 КАС України встановлює застосування принципу верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ. Це свідчить про фактичне визнання судової практики, насамперед практики ЄСПЛ, складовою національної правової системи України та її важливе значення для розвитку міжнародного приватного права [2, с. 105].

Білодід С.І. та Шульга В.О. наголошують, що практика Європейського суду з прав людини має важливе значення як джерело міжнародного приватного права, оскільки забезпечує єдині підходи до тлумачення норм Конвенції у справах з іноземним елементом. Вони відзначають, що рішення Суду, хоча й не є актами прямої правотворчості, фактично впливають на національну судову практику та використовуються судами як авторитетний орієнтир при вирішенні приватноправових спорів. Зокрема, практика ЄСПЛ формує підходи до застосування ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 10 (свобода вираження поглядів) та ст. 14

(заборона дискримінації), а також принципу пропорційності, що дозволяє встановлювати баланс між інтересами особи та держави. Завдяки принципу «живого інструменту» Суд здатен адаптувати тлумачення Конвенції до сучасних викликів, зокрема у сфері цифровізації, захисту персональних даних, свободи слова та міждержавних приватноправових відносин. Такий підхід сприяє уніфікації правозастосування, підвищенню правової визначеності та фактичному формуванню єдиного стандарту захисту прав людини у національних системах, що безпосередньо впливає на розвиток та вдосконалення міжнародного приватного права в Україні [3, с. 24-25].

На думку Пророченка В. В. та Литвиненка В. М., Міжнародний Суд ООН як головний судовий орган світового співтовариства відіграє важливу роль у забезпеченні верховенства права в міжнародних відносинах, однак його рішення відповідно до статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН не визнаються самостійним джерелом міжнародного права, а мають значення лише допоміжного засобу для визначення правових норм; це підтверджується і положенням статті 59 цього ж Статуту, згідно з якою рішення Суду є обов’язковими лише для сторін конкретного спору, тоді як консультативні висновки не мають обов’язкової сили. У сфері міжнародного приватного права це означає, що акти Міжнародного Суду не створюють норм безпосередньо, проте мають суттєве значення для їх тлумачення, конкретизації та однакового застосування, оскільки Суд у процесі розгляду справ розкриває зміст норм, виявляє прогалини та сприяє формуванню нових правових підходів. Попри відсутність правотворчих повноважень, Суд забезпечує послідовність судової практики, орієнтуючись на власні попередні рішення, а його правові позиції враховуються державами, міжнародними організаціями та органами кодифікації, що зумовлює їх опосередкований вплив на розвиток міжнародного приватного права та формування відповідних норм [4, с. 308].

Проблемним у сучасній правовій доктрині залишається питання співвідношення практики ЄСПЛ, положень Конвенції та правових позицій Верховного Суду України. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» суди зобов’язані застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Практика ЄСПЛ забезпечує офіційне тлумачення положень Конвенції та сприяє єдності правозастосування, однак на національному рівні виникає потреба в її узгодженні з правовими позиціями Верховного Суду. При цьому рішення ЄСПЛ не замінюють національне судочинство, а слугують орієнтиром для правозастосування та підставою для перегляду справ. У сфері міжнародного приватного права Верховний Суд фактично забезпечує імплементацію та адаптацію практики ЄСПЛ у національній правовій системі [5, с. 54-55].

Отже, судовий прецедент у правовій системі України формально не визнається самостійним джерелом міжнародного приватного права, однак фактично відіграє важливу роль у процесі його розвитку та

правозастосування. Судова практика, зокрема практика Верховного Суду та ЄСПЛ, забезпечує однакове тлумачення правових норм, сприяє подоланню прогалин і колізій та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів. Особливого значення набуває практика ЄСПЛ, яка виступає офіційним інструментом тлумачення Конвенції та впливає на формування єдиних підходів у правозастосуванні. Водночас існує потреба у чіткому визначенні співвідношення між практикою ЄСПЛ і правовими позиціями Верховного Суду з метою забезпечення правової визначеності. У цьому контексті Верховний Суд виконує важливу функцію імплементації та узгодження міжнародних стандартів у національній правовій системі. Таким чином, судовий прецедент доцільно розглядати як допоміжний, але впливовий елемент системи джерел міжнародного приватного права України.

Список використаних джерел

1. Грамацький Е. М. Судова та арбітражна практика як джерело міжнародного приватного права: загальні положення. Часопис Київського університету права. Київ, 2019. № 2. С. 121–126.

2. Грамацький Е. М. Окремі підстави для визнання судової практики джерелом міжнародного приватного права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2019. № 58. С. 103–106.

3. Білодід С. І., Шульга В. О. Роль Європейського суду з прав людини у формуванні міжнародних стандартів захисту прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2025. № 88. С. 21–27.

4. Литвиненко В. М., Чічкань М. В., Пророченко В. В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 306–309.

5. Єгоров А. Є. Деякі питання застосування рішень Європейського суду з прав людини у якості джерела права в Україні: особливості та проблеми. Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2022. № 2(54). С. 51-59

Кравченко Карина Віталіївна
студентка факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка»
Пленюк Мар'яна Дмитрівна,
д.ю.н., професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка»

ТАЄМНИЦЯ ПРИВАТНОГО СПІЛКУВАННЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР В УКРАЇНІ ТА ЄС

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах стрімкої цифровізації суспільства та інтеграції України до європейського правового простору, питання забезпечення таємниці приватного спілкування набуває особливого значення як складова фундаментального права на повагу до приватного життя. Активне використання електронних комунікацій, зокрема

месенджерів, соціальних мереж та електронної пошти, трансформує класичне розуміння таємниці листування та потребує переосмислення її цивільно-правової природи. У цьому контексті важливого значення набуває гармонізація національного законодавства із стандартами Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері захисту персональних даних і конфіденційності комунікацій.

У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства, таємниця приватного спілкування набуває нового змісту та значення, виходячи за межі традиційного уявлення про недоторканність листування. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює необхідність переосмислення цивільно-правових підходів до захисту приватності, особливо в контексті адаптації національного законодавства до стандартів ЄС.

Цифрова епоха докорінно змінила природу приватного спілкування, оскільки комунікація дедалі більше здійснюється через електронні канали, зокрема месенджери, соціальні мережі, електронну пошту та хмарні сервіси. На відміну від традиційного листування, цифрові комунікації характеризуються швидкістю, можливістю збереження та обробки значних обсягів даних.

У цьому контексті важливого значення набуває розуміння інформації як об’єкта цивільних прав та особливостей її правового регулювання. В українському праві інформація формально визнається таким об’єктом, однак її нормативне регулювання є доволі фрагментарним. Зокрема, стаття 200 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, але не містить чіткої класифікації її видів і не встановлює окремих правових режимів захисту [5]. Натомість у праві ЄС, інформація розглядається як більш складна та структурована правова категорія.

Основна відмінність між підходами полягає у ступені деталізації правового регулювання: в Україні інформація переважно розглядається як загальна правова категорія без чіткої внутрішньої структури, тоді як у ЄС вона є диференційованим об’єктом із визначеними режимами захисту. Це проявляється і на практичному рівні: в Україні витік приватного листування здебільшого розглядається як порушення таємниці кореспонденції відповідно до статті 306 ЦК України [5], тоді як у праві ЄС така ситуація одночасно охоплює порушення конфіденційності комунікацій і незаконну обробку персональних даних.

Нормативна основа захисту таємниці приватного спілкування в Україні ґрунтується на поєднанні конституційних, цивільно-правових та спеціальних норм, які в сукупності закріплюють базові гарантії недоторканності комунікацій. Водночас, ці положення значною мірою відображають підхід,

що зумовлює певну обмеженість їх ефективності в сучасних умовах.

Істотне значення має стаття 31 Конституції України, яка гарантує таємницю листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції і допускає втручання лише на підставі судового рішення [2]. У цивільно-правовому вимірі важливими є статті 301 і 306 ЦК України, які закріплюють право особи на особисте життя та його таємницю, а також безпосередньо право на таємницю кореспонденції, що охоплює заборону незаконного ознайомлення чи розголошення приватного листування [5]. Закон України «Про захист персональних даних» встановлює загальні принципи обробки інформації та умови її законності, що має значення для цифрових комунікацій [3].

Підхід ЄС до захисту приватного спілкування ґрунтується на комплексному нормативному регулюванні, яке поєднує захист персональних даних і гарантії конфіденційності комунікацій. Важливе значення має Загальний регламент про захист даних, де стаття 5 закріплює принципи обробки персональних даних (законність, прозорість, мінімізація), стаття 6 визначає правові підстави обробки, а стаття 32 встановлює вимоги до безпеки даних [4]. У сфері електронних комунікацій діє Директива про приватність і електронні комунікації, стаття 5 Директиви гарантує конфіденційність спілкування та забороняє несанкціоноване втручання у комунікаційні процеси [1].

Важливою особливістю європейської моделі є те, що приватне спілкування розглядається не лише як класичне листування, а як елемент ширшої системи цифрових даних і комунікаційної таємниці. Практичним підтвердженням ефективності такого підходу є застосування значних штрафних санкцій до технологічних компаній за порушення правил обробки даних, зокрема у справах проти Meta, що демонструє реальну дієвість правового механізму захисту.

Цифрова епоха створює низку комплексних викликів для забезпечення таємниці приватного спілкування, оскільки технологічні зміни істотно випереджають розвиток правового регулювання. Одним із основних викликів є масове використання месенджерів із наскрізним шифруванням, що одночасно підвищує рівень приватності і ускладнює доступ до комунікацій навіть для правоохоронних органів у межах законних процедур.

Ще однією проблемою є комерціалізація персональних даних, коли цифрові платформи використовують інформацію про поведінку користувачів для формування таргетованої реклами. Це фактично перетворює приватне спілкування та цифрову активність на економічний ресурс, що підвищує ризики несанкціонованого використання даних. Водночас, постає питання балансу між правом на приватність і потребами держави у забезпеченні національної безпеки, що може призводити до розширення доступу до комунікацій у виняткових випадках.

Цивільно-правовий захист таємниці приватного спілкування в Україні реалізується через загальні способи захисту цивільних прав, однак їх застосування до цифрових правопорушень має певні особливості. Одним із ключових механізмів є відшкодування моральної шкоди відповідно до статті 23 ЦК України, яке застосовується у випадках незаконного втручання у приватне життя або розголошення приватної інформації.

Важливе значення має також захист особистих немайнових прав, зокрема можливість вимагати спростування недостовірної інформації згідно зі статтею 277 ЦК України, якщо порушення пов'язане з поширенням неправдивих відомостей про особу. Стаття 16 ЦК України, в свою чергу, передбачає загальні способи захисту цивільних прав, серед яких припинення порушення, що є особливо актуальним у випадках незаконного доступу до приватного листування або його подальшого поширення [5].

Перспективи гармонізації законодавства України з правом ЄС у сфері захисту приватного спілкування визначаються необхідністю наближення національної правової системи до високих стандартів цифрової приватності та захисту персональних даних. Насамперед йдеться про імплементацію основних підходів європейського регулювання у сфері обробки інформації, що передбачає посилення принципів законності, прозорості та мінімізації даних.

Важливим напрямом є оновлення положень Цивільного кодексу України з урахуванням сучасних технологічних реалій, зокрема розвитку месенджерів, соціальних мереж і хмарних сервісів. Необхідним є більш детальне визначення об'єктів правового захисту, включаючи цифрові сліди, метадані та інші елементи електронного спілкування, які сьогодні фактично залишаються поза чітким цивільно-правовим регулюванням.

Отже, таємниця приватного спілкування в умовах цифрової трансформації набуває якісно нового змісту, поступово перетворюючись із класичного інституту охорони листування на комплексну систему цифрової приватності. Україна, маючи базове нормативне закріплення цього права, потребує його подальшої модернізації з урахуванням сучасних технологічних викликів і практик цифрового середовища. Досвід ЄС демонструє ефективність комплексного підходу, який поєднує захист персональних даних і конфіденційність комунікацій через узгоджену систему регламентів і директив. У цьому контексті основним завданням залишається забезпечення збалансованого співвідношення між правом на приватність, інтересами національної безпеки та динамічним розвитком цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Директива про приватність і електронні комунікації: Закон України від 25.11.2009 р. № 984_013-09: станом на 25 листопада 2009 р. URL: https://surl.li/xuujnj (дата звернення: 23.04.2026).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1

січня 2020 р. URL: https://surl.lu/wqrwdg (дата звернення: 22.04.2026).

3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI: станом на 14 червня 2025 р. URL: https://surl.li/dpfaoa (дата звернення: 23.04.2026).

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): Закон України від 27.04.2016 р. № 984_008-166: станом на 27 квітня 2016 р. URL: https://surl.li/csyxzl (дата звернення: 23.04.2026).

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 1 лютого 2026 р. URL: https://surl.li/vtagyz (дата звернення: 22.04.2026).

Крекотень Сергій Володимирович,
старший судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІВ КОМПАНІЙ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах євроінтеграційних процесів реформування корпоративного законодавства України набуває особливої актуальності. Одним із ключових питань залишається правова відповідальність директорів компаній — осіб, уповноважених діяти від імені юридичної особи та приймати управлінські рішення. Порівняльний аналіз відповідних норм дозволяє виявити прогалини вітчизняного регулювання та окреслити перспективи його вдосконалення.

У правопорядку Європейського Союзу питання відповідальності директорів регулюється переважно на рівні держав-членів з урахуванням загальних принципів, закріплених у директивах ЄС. Директива 2017/828/ЄС про заохочення довгострокового залучення акціонерів закріплює обов'язок директорів діяти в інтересах компанії, а Директива 2019/1023/ЄС встановлює вимоги щодо відповідальності у процедурах реструктуризації та неплатоспроможності [1, с. 3]. Незважаючи на відсутність уніфікованого регулювання, у праві ЄС сформувалися спільні стандарти: обов'язок дбайливості (duty of care), обов'язок лояльності (duty of loyalty) та принцип «захисного гавані» ділового рішення (business judgment rule).

Принцип business judgment rule, що набув широкого поширення у праві США та Великої Британії, передбачає, що директор не несе відповідальності за збиткове рішення, якщо воно прийнято добросовісно, в умовах достатньої поінформованості та за відсутності конфлікту інтересів [2, с. 421]. У Великій Британії цей підхід знайшов нормативне закріплення у Companies Act 2006,

зокрема у статтях 170–177, де визначено сім загальних обов'язків директорів, серед яких — обов'язок діяти в межах повноважень, сприяти успіху компанії та уникати конфлікту інтересів.

У Федеративній Республіці Німеччина відповідальність директорів (Vorstand) публічних акціонерних товариств регулюється Законом про акціонерні товариства (Aktiengesetz) 1965 року. Параграф 93 AktG встановлює стандарт «дбайливого та сумлінного керівника», а також закріплює презумпцію вини директора у разі заподіяння шкоди товариству [3, с. 112]. Принципово важливим є те, що тягар доведення правомірності своїх дій покладено саме на директора. Така конструкція суттєво підвищує рівень захисту майнових інтересів акціонерів.

Французьке право також встановлює широке коло підстав відповідальності керівників (dirigeants) юридичних осіб — перед самим товариством, акціонерами та третіми особами. Відповідно до статей L. 225-249 – L. 225-257 Торговельного кодексу Франції (Code de commerce), директор несе особисту майнову відповідальність за порушення законодавства, установчих документів та управлінські помилки. Французька судова практика послідовно дотримується позиції, що колективне рішення органу управління не звільняє від індивідуальної відповідальності кожного з директорів.

Українське законодавство у сфері відповідальності директорів компаній перебуває у стані реформування. Чинна редакція Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» 2018 року закріплює обов'язки посадових осіб товариства діяти добросовісно та розумно, однак поняття стандарту поведінки директора залишається законодавчо не уточненим [4, с. 69]. Відсутність нормативно закріпленого business judgment rule породжує правову невизначеність та звужує можливості директорів ухвалювати ризикові, але економічно обґрунтовані рішення.

Суттєвим недоліком вітчизняного регулювання є також нерозвиненість механізмів похідного позову (derivative action), що обмежує можливості міноритарних акціонерів захистити майнові інтереси компанії в разі бездіяльності або зловживань з боку директора. Натомість у праві Великої Британії та Німеччини похідний позов є усталеним інструментом захисту корпоративних прав [2, с. 644].

Серед пріоритетних напрямів реформування корпоративного законодавства України в контексті євроінтеграції слід виділити: законодавче закріплення принципу business judgment rule з чіткими критеріями його застосування; уточнення обов'язків директорів (duty of care, duty of loyalty,

duty to avoid conflicts of interest) за зразком Companies Act 2006; запровадження ефективного механізму похідного позову; посилення вимог до розкриття інформації про конфлікт інтересів відповідно до стандартів Директиви 2017/828/ЄС [5, с. 47].

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз засвідчує, що провідні правопорядки ЄС виробили розгалужену систему стандартів відповідальності директорів, що поєднує їх захист від надмірного судового контролю з ефективними механізмами притягнення до відповідальності за недобросовісну поведінку. Адаптація цих стандартів в українському корпоративному праві є необхідною умовою підвищення рівня корпоративного управління та залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2017/828 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 amending Directive 2007/36/EC as regards the encouragement of long-term shareholder engagement. OJ L 132, 20.5.2017, p. 1–25.

2. Davies P., Worthington S. Gower's Principles of Modern Company Law. 10th ed. London: Sweet & Maxwell, 2016. 1082 p.

3. Aktiengesetz vom 6. September 1965 (BGBl. I S. 1089), zuletzt geändert durch Artikel 15 des Gesetzes vom 22. Februar 2023 (BGBl. I Nr. 51). § 93.

4. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 13. Ст. 69.

5. Кравченко С. С. Фідуціарні обов'язки директорів у корпоративному праві: порівняльно-правовий аналіз. Приватне право і підприємництво. 2021. Вип. 20. С. 45–51.

Марущак Володимир Петрович,
доктор державного управління, професор, професор кафедри публічної служби і права Навчально-наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ВІД ФІКТИВНИХ СКОРОЧЕНЬ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

Верховенство права у сфері корпоративних правовідносин реалізується передусім через нормативне визначення правового статусу учасників корпоративних відносин та гарантій здійснення їхніх корпоративних прав, зокрема права на участь в управлінні товариством, доступ до інформації про діяльність юридичної особи, отримання частки прибутку та ефективний судовий захист [1]. Водночас сучасний стан розвитку корпоративного законодавства та правозастосовної практики свідчить про наявність низки системних проблем, пов’язаних із недостатньою ефективністю механізмів

корпоративного контролю, наявністю прогалин у правовому регулюванні корпоративних конфліктів та недостатнім рівнем гарантування прав учасників корпоративних відносин [2].

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України зазначені проблеми набувають додаткового адміністративно-правового та безпекового значення. Забезпечення стійкості корпоративного сектору вимагає оперативної адаптації механізмів корпоративного управління до умов воєнного стану, зокрема шляхом активного впровадження цифрових інструментів управління, проведення дистанційних загальних зборів, використання електронних платформ державних сервісів та функціонування цифрових реєстрів [3].

Одночасно форсована цифровізація корпоративних процесів актуалізує комплекс нових ризиків, пов'язаних із кібербезпекою, захистом корпоративних прав та забезпеченням належного рівня правової визначеності у сфері електронного корпоративного управління.

Нормативно-правове регулювання цифрових механізмів корпоративного управління ґрунтується на положеннях Закону України «Про акціонерні товариства», зокрема статей 35 та 36, що визначають правові засади проведення дистанційних загальних зборів та використання авторизованих електронних систем, Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а також нормативно-правових актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, ухвалених у період дії воєнного стану [1;3;4].

Водночас практика застосування зазначених механізмів засвідчує наявність критичних вразливостей, які негативно впливають на рівень адміністративно-правової стійкості корпоративного управління та ефективність захисту корпоративних прав.

Одним із найбільш суттєвих викликів є ризик так званого «цифрового обмеження» корпоративних прав акціонерів. Покладення функцій ідентифікації та верифікації учасників загальних зборів виключно на авторизовані електронні системи в умовах воєнного стану фактично обмежує можливість реалізації корпоративних прав особами, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України та не мають стабільного доступу до українських засобів кваліфікованого електронного підпису чи сервісів електронної ідентифікації. У таких умовах особи фактично позбавляються можливості брати участь у корпоративному управлінні, що створює передумови для ухвалення корпоративних рішень без участі частини акціонерів та порушення принципу рівності учасників корпоративних правовідносин.

Особливого значення в умовах воєнного стану набувають також ризики компрометації кваліфікованих електронних підписів. Використання незахищених файлових носіїв ключової інформації, особливо на територіях підвищеного безпекового ризику, створює потенційні умови для здійснення електронного рейдерства, несанкціонованої зміни органів управління товариства або незаконного відчуження корпоративного майна шляхом внесення змін до державних реєстрів. Враховуючи те, що електронний підпис вважається юридично чинним до моменту офіційного визнання його компрометації у встановленому законом порядку, відповідні механізми становлять суттєву загрозу для стабільності корпоративного сектору та захисту прав учасників корпоративних відносин.

Додатковою проблемою є процесуальна складність захисту корпоративних прав у судовому порядку у спорах, пов'язаних із функціонуванням авторизованих електронних систем. Закриття публічного доступу до окремих державних реєстрів у перші місяці повномасштабного вторгнення було обґрунтованим заходом забезпечення національної безпеки, проте відсутність належно врегульованих механізмів диференційованого доступу істотно ускладнила здійснення корпоративних процедур та реалізацію прав учасників товариств. Судова практика свідчить, що у спорах щодо оскарження результатів дистанційних загальних зборів тягар доказування технічних збоїв або неналежного функціонування електронних платформ фактично покладається на акціонера, який при цьому позбавлений можливості отримати технічну інформацію, лог-файли чи інші електронні докази, що перебувають у розпорядженні адміністраторів систем.

Забезпечення належного рівня адміністративно-правової стійкості цифрового корпоративного управління потребує врахування європейських стандартів та практик правового регулювання цифрових інструментів у сфері корпоративного права. Важливе значення у цьому контексті мають положення Директиви (EU) 2017/1132 Європейського Парламенту та Ради ЄС із змінами, внесеними Директивою (EU) 2019/1151 щодо використання цифрових інструментів і процедур у сфері компанійського права. Європейський підхід передбачає забезпечення повноцінної цифрової взаємодії між державою та суб'єктами господарювання, спрощення процедур електронної ідентифікації, розвиток інтероперабельності державних реєстрів та гарантування належного рівня захисту корпоративних прав у цифровому середовищі [5, с.15].

Особливий інтерес для України становить досвід країн Балтії, насамперед Естонії, де реалізовано принцип «once-only», відповідно до якого державні органи не мають права повторно вимагати від суб'єктів

господарювання інформацію, що вже міститься в інших державних інформаційних системах.

Імплементація подібного підходу в Україні потребує забезпечення повної інтероперабельності між Єдиним державним реєстром, системами НКЦПФР, інформаційними ресурсами Міністерства юстиції України та Державної податкової служби.

Крім того, перспективним напрямом є впровадження механізмів транскордонної електронної ідентифікації відповідно до стандартів eIDAS (electronic Identification, Authentication and Trust Services), що забезпечують взаємне визнання електронної ідентифікації та довірчих послуг у межах Європейського Союзу [6]. Вказане сприятиме залученню іноземних інвесторів та інтеграції України до європейського цифрового простору.

Удосконалення адміністративно-правового регулювання цифрового корпоративного управління в Україні потребує комплексного підходу та внесення змін до чинного законодавства. Доцільним є доповнення положень Закону України «Про акціонерні товариства» механізмами альтернативної ідентифікації акціонерів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, зокрема шляхом використання відеоконференцзв'язку через дипломатичні установи України або біометричної верифікації із фіксацією цифрових параметрів автентифікації.

Важливим напрямом також є законодавче закріплення обов'язкового використання захищених апаратних або хмарних засобів кваліфікованого електронного підпису із багатофакторною автентифікацією під час проведення реєстраційних дій щодо стратегічно важливих підприємств.

Не менш важливим є впровадження єдиного механізму автоматизованого обміну інформацією між державними реєстрами та скасування дублювання вимог щодо подання документів, відомості про які вже містяться у державних цифрових системах. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, прозорості та безпеки цифрового корпоративного управління, а також забезпеченню належного рівня захисту корпоративних прав в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення держави.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 41. Ст. 235. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 14.05.2026).

2. Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо розгляду спорів, які виникають з корпоративних правовідносин. Київ : Верховний Суд, 2024. 84 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/ (дата звернення: 14.05.2026).

3. Про затвердження Тимчасового порядку проведення дистанційних загальних

зборів акціонерів : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16.04.2020 р. № 196 (із змінами та доповненнями щодо правового режиму воєнного стану). URL: https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=11818554 (дата звернення: 14.05.2026).

4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII (у редакції Закону № 2801-IX від 01.12.2022 р.). Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 14.05.2026).

5. Бевзенко В. М. Цифрова трансформація публічних послуг: проблеми правового регулювання в контексті європейських принципів // Адміністративне право і процес. 2021. № 1 (32). С. 15-24. DOI: https://doi.org/10.17721/2227-796X.2021.1.03.

6. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC // Official Journal of the European Union. 2014. L 257. P. 73–114. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj (date of access: 14.05.2026).

Несененко Павло Петрович,
д. е. н., доцент, професор
кафедри економіки, права та управління бізнесом
Старченко Антон Юрійович,
к. ю. н., старший викладач
кафедри економіки, права та управління бізнесом
Безрукова Катерина Юріївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету економіки і управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА

Розвиток малого та середнього підприємництва (МСП) в Україні сьогодні є не лише важливим економічним питанням, а також стратегічною передумовою забезпечення стабільності держави та її післявоєнного відновлення. Саме сектор малого та середнього бізнесу значною мірою забезпечує підтримання економічної активності, формування конкурентного середовища, створення робочих місць і наповнення місцевих бюджетів. В умовах сучасних соціально-економічних викликів малий бізнес продемонстрував високий рівень адаптивності та стійкості, ставши важливим чинником збереження зайнятості населення навіть у найбільш складні

періоди. Водночас динамічний розвиток підприємницького сектору нерідко випереджає темпи оновлення нормативно-правового регулювання, що створює додаткові труднощі для ефективного функціонування суб'єктів господарювання. За таких умов правове забезпечення підприємницької діяльності має виконувати не лише регулятивну, але й стимулюючу функцію, формуючи прозорі, стабільні та передбачувані умови здійснення господарської діяльності. Особливого значення набуває створення сприятливого правового середовища для розвитку інноваційної діяльності малого та середнього бізнесу, що відповідає сучасним європейським підходам до державної підтримки підприємництва [1].

Суттєві трансформації у системі вітчизняного законодавства, зокрема реформування господарсько-правової сфери та перегляд ролі Господарського кодексу України, ознаменували поступовий перехід до більш гнучкої моделі правового регулювання, у межах якої ключове значення дедалі більше належить Цивільному кодексу України [2]. Такі зміни спрямовані на усунення багаторічного дуалізму правових норм, який тривалий час спричиняв колізії у сфері договірних відносин та ускладнював правозастосовну практику під час здійснення господарської діяльності. Водночас реформування господарського законодавства має забезпечити більш чіткий правовий захист майнових інтересів суб'єктів підприємництва, підвищення рівня юридичної визначеності та стабільності правовідносин у сфері бізнесу. Разом із тим сама по собі модернізація законодавчої бази не здатна повною мірою усунути проблеми надмірного бюрократичного навантаження, складності адміністративних процедур та недостатньої ефективності механізмів взаємодії бізнесу з органами державної влади. У сучасних умовах особливого значення набуває формування збалансованої системи правового регулювання, яка поєднувала б належний рівень державного контролю із забезпеченням свободи підприємницької діяльності та створенням сприятливого середовища для розвитку малого та середнього бізнесу [3].

Важливим вектором розвитку правового забезпечення малого та середнього підприємництва є гармонізація національного законодавства України з правом Європейського Союзу. У межах євроінтеграційних процесів Україна поступово імплементує європейські підходи до державної підтримки МСП, зокрема у сферах дерегуляції, забезпечення доступу до фінансових ресурсів, цифровізації адміністративних послуг, стандартизації продукції та послуг, а також інтеграції вітчизняного бізнесу до європейського економічного простору [4; 5, с. 197].

У цьому контексті державна підтримка, закріплена на нормативно-

правовому рівні, має трансформуватися у дієві інструменти економічної політики, що включають механізми пільгового кредитування, державних гарантій та страхування підприємницьких ризиків [3; 6]. Особливого значення набуває забезпечення стабільності правового середовища та прогнозованості регуляторної політики, що є ключовою умовою залучення інвестицій і розширення діяльності суб'єктів середнього бізнесу.

Важливим чинником сучасної трансформації є цифровізація державного управління у сфері підприємництва. Впровадження електронних сервісів, зокрема екосистеми «Дія.Бізнес», а також спрощення процедур реєстрації суб'єктів господарювання сприяли зниженню адміністративних бар'єрів і мінімізації корупційних ризиків. Водночас правове регулювання електронного документообігу, функціонування державних реєстрів та захисту цифрових даних потребує подальшого вдосконалення з метою підвищення надійності системи та мінімізації ризиків технічних збоїв і неправомірного втручання в діяльність суб'єктів господарювання.

Найбільш проблемним і водночас чутливим аспектом правового забезпечення малого та середнього підприємництва залишається податкове регулювання. Фіскальна політика держави в умовах хронічного бюджетного дефіциту характеризується тенденцією до посилення податкового навантаження, що нерідко призводить до зростання тиску на сумлінних платників податків і ускладнення умов ведення підприємницької діяльності. Постійні зміни до Податкового кодексу України, відновлення та розширення контрольно-перевірочних заходів, а також запровадження нових податкових ініціатив формують для суб'єктів малого та середнього бізнесу стан правової та економічної невизначеності [7]. У таких умовах навіть незначні зміни підзаконного регулювання можуть істотно впливати на фінансову стійкість малого підприємства. Відтак актуалізується потреба у забезпеченні стабільності податкового законодавства, прогнозованості фіскальної політики та поступовому переході до спрощення процедур податкового адміністрування, включно з обмеженням надмірної частоти змін регуляторної бази.

Важливим напрямом удосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності є також модернізація системи державного контролю у сфері господарювання. Ефективна контрольна політика має забезпечувати баланс між інтересами держави щодо дотримання законодавства та необхідністю мінімізації адміністративного втручання у діяльність суб'єктів господарювання. Надмірна кількість перевірок, ускладнені та непрозорі процедури взаємодії з контролюючими органами негативно впливають на розвиток малого бізнесу, знижують рівень довіри до

державних інституцій та створюють додаткові корупційні ризики. У цьому контексті особливого значення набуває впровадження ризик-орієнтованого підходу до здійснення державного нагляду, а також забезпечення максимальної прозорості контрольних процедур, що відповідає сучасним європейським практикам регулювання господарської діяльності.

Окремого значення набуває питання фінансової підтримки малого та середнього підприємництва в умовах воєнного стану та на етапі післявоєнного відновлення економіки України. Значна частина суб'єктів господарювання зазнала втрат виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів та обмеження доступу до традиційних ринків збуту, що об'єктивно зумовлює необхідність формування дієвих правових та економічних механізмів компенсації збитків, а також стимулювання підприємницької активності. У цьому контексті ключове значення мають державні та міжнародні програми підтримки, спрямовані на надання грантового фінансування, запровадження пільгового кредитування та застосування податкових стимулів для відновлення та розвитку малого і середнього бізнесу [3].

Поряд із цим сучасні умови цифрової трансформації економіки зумовлюють необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері захисту персональних даних та забезпечення кібербезпеки. Активне впровадження електронних сервісів, цифрових платформ і дистанційних форм ведення підприємницької діяльності формує нові ризики, пов'язані із захистом комерційної інформації, персональних даних клієнтів та стабільністю функціонування цифрової інфраструктури. У зв'язку з цим формування ефективної системи правового регулювання цифрової безпеки виступає необхідною умовою забезпечення стійкого та безпечного функціонування підприємницького середовища в умовах цифрової економіки.

Підсумовуючи, варто зазначити, що формування ефективної системи правового забезпечення малого та середнього підприємництва в Україні потребує комплексного, системного та послідовного підходу, що виходить за межі окремих точкових реформ і передбачає глибинну трансформацію ролі держави у взаємовідносинах із бізнесом. По суті, йдеться про подальший розвиток моделі «сервісної держави», у межах якої вона виступає не лише регулятором, а насамперед інституційним партнером підприємницького сектору, забезпечуючи доступність адміністративних послуг, правову визначеність та передбачуваність регуляторної політики.

Ключовими напрямами такої трансформації є завершення процесів дерегуляції та усунення надмірних адміністративних бар'єрів, що стримують

розвиток підприємницької ініціативи, передусім у сегменті малого бізнесу. Важливого значення також набуває стабілізація податкового законодавства, оскільки прогнозованість фіскальної політики є одним із ключових чинників інвестиційної привабливості та довіри до державних інституцій, тоді як часті і фрагментарні зміни податкових норм ускладнюють довгострокове планування діяльності суб'єктів господарювання.

Не менш значущим напрямом виступає поглиблення гармонізації національного законодавства України з правом Європейського Союзу, що передбачає не лише формальне наближення нормативної бази до європейських стандартів, а й імплементацію інституційних практик ЄС у сферах державної підтримки підприємництва, конкурентної політики, цифрового регулювання та захисту прав суб'єктів господарювання. Такий підхід сприяє інтеграції українського бізнес-середовища до європейського економічного простору та підвищенню його конкурентоспроможності.

У сукупності зазначені напрями реформ формують передумови для підвищення інституційної спроможності національної економіки та якісного оновлення підприємницького середовища в Україні. У цьому контексті мале та середнє підприємництво постає як системоутворюючий елемент економічної стабільності, зайнятості населення та регіонального розвитку, особливо в умовах структурної трансформації економіки та необхідності адаптації до європейських стандартів.

Отже, на нашу думку, подальший розвиток малого та середнього підприємництва в Україні слід розглядати як стратегічний елемент довгострокової трансформації національної економічної моделі. У цьому контексті воно виступає не лише як економічний сектор, а як інституційний механізм забезпечення економічної стійкості, соціальної рівноваги та адаптивності держави до зовнішніх і внутрішніх викликів.

Перспективи його розвитку визначаються здатністю держави забезпечити якісно новий рівень правового середовища, у якому поєднуються стабільність регулювання, ефективність інституцій та узгодженість із європейськими стандартами. Саме формування такої моделі створює передумови для переходу від практики державного реагування на вже наявні проблеми у сфері підприємництва, яка характеризується переважно усуненням наслідків регуляторних дисбалансів постфактум, до системно-стратегічного управління розвитком підприємницького середовища. У межах такого підходу акцент зміщується на завчасне формування інституційних правил, а також на розроблення та впровадження ефективних інструментів і механізмів підтримки бізнесу, що дозволяє мінімізувати виникнення регуляторних ризиків ще на етапі їх потенційного

формування. Тобто мова йде про реальний перехід до проактивної політики, яка забезпечує випереджувальний характер державного регулювання та спрямована на формування стабільного, передбачуваного та сприятливого середовища для здійснення підприємницької діяльності. Такий підхід передбачає також розгляд підприємництва як одного з ключових драйверів довгострокового економічного відновлення та структурної модернізації України.

Список використаних джерел

1. Бабич І. В., Орел А. О. Нормативно-правове регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Трансформаційна економіка. 2024. № 2 (07). С. 147–152. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-23

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 15.05.2026).

3. Селіванова І. А. До питання про місце державної підтримки малого та середнього підприємництва в системі господарського права України. Право та інновації. 2023. № 2 (42). С. 115–120. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-15

4. OECD. SME and Entrepreneurship Policy in Ukraine: Assessment and Recommendations. Paris : OECD Publishing, 2023. 480 p. DOI: https://doi.org/10.1787/342b8564-en

5. Возняковська К. А. Імплементація законодавства ЄС у національне законодавство України в сфері регулювання державної підтримки малого та середнього бізнесу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 194-197. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.32

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 (дата звернення: 13.05.2026).

7. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 15.05.2026).

Ровинська Катерина Ігорівна,
кандидат наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічної служби і права Навчально-наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РОЗІРВАННЯ ТА ЗМІНИ УМОВ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Введення правового режиму воєнного стану в Україні актуалізувало потребу докорінного переосмислення механізмів публічного управління

державним та комунальним майном. Збройна агресія, руйнування інфраструктури, вимушена релокація бізнесу та тимчасова окупація окремих територій створили безпрецедентні виклики для стабільності договірних відносин. У цих умовах класичні цивільно-правові інструменти регулювання виявилися недостатньо гнучкими, що змусило державу оперативно запровадити особливий правовий режим зміни та припинення орендних зобов'язань. Дослідження балансу між захистом майнових інтересів публічних власників та підтримкою суб'єктів господарювання є критично важливим для збереження економічної стійкості держави.

Базовим нормативно-правовим актом, який визначив архітектуру договірних відносин у цій сфері під час війни, є Постанова Кабінету Міністрів України № 634 [1]. Цей документ запровадив суттєві матеріально-правові та процесуальні пільги, диференційовані залежно від географічного розташування об'єктів оренди. Ключовим критерієм для надання пільг та звільнень став офіційний Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ, затверджений Мінреінтеграції [2]. Тим самим публічна адміністрація відійшла від уніфікованого підходу до регулювання оренди, впровадивши принцип територіальної диференціації зобов'язань.

Аналіз правового режиму зміни умов договорів свідчить про глибоку трансформацію інституту продовження строків оренди. На початковому етапі повномасштабного вторгнення було впроваджено безумовне автоматичне продовження договорів оренди державного та комунального майна на весь період дії воєнного стану та чотири місяці після його припинення [5]. Однак тривалий характер воєнного стану зумовив потребу в адаптації законодавства для запобігання заморожуванню публічних активів. Постановою КМУ № 614 було суттєво реформовано цей механізм: скасовано тотальне автоматичне продовження та запроваджено чіткі часові обмеження (зокрема, чотиримісячний перехідний період для договорів, що завершувалися влітку 2025 року) [3]. Це свідчить про поступове повернення до конкурентних засад розпорядження державним майном, за винятком територій, де тривають активні бойові дії.

Особливу увагу в межах дослідження слід приділити механізмам розірвання договорів оренди в односторонньому порядку. За загальним правилом Цивільного кодексу України, зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Воєнний стан обумовив легітимізацію права орендаря на безперешкодний вихід із договірних відносин у спрощеному порядку [1]. Орендарям надано право достроково припинити договір за власною

ініціативою шляхом подання електронної заяви. Цей інструмент мінімізує бюрократичні бар’єри та захищає бізнес від накопичення боргів за майно, яке фізично неможливо використовувати через безпекові ризики. У разі відсутності зв'язку з орендодавцем, заява може бути спрямована до відповідної обласної військової адміністрації, що підкреслює субсидіарну роль органів державної влади у захисті прав суб’єктів господарювання.

Економіко-правове обґрунтування пільг та повного звільнення від орендної плати є найбільш дискусійним аспектом сучасної правозастосовчої практики. Законодавством встановлено повне звільнення від плати за оренду державного майна для фізичних та юридичних осіб, які орендують майно на територіях активних бойових дій, тимчасово окупованих територіях або у зоні можливих бойових дій (для визначених категорій об'єктів) [1, 2]. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував на безумовному характері таких пільг, підкреслюючи, що факт перебування території у відповідній зоні звільняє орендаря від обов’язку доведення неможливості використання майна через форс-мажорні обставини [4].

Водночас на деокупованих територіях діє режим знижок (нарахування орендної плати у розмірі 50% або 25% від базової ставки), що має на меті стимулювання відновлення ділової активності [1]. Проте правовий режим комунального майна має помітну специфіку. На відміну від державного майна, де пільги імперативно встановлені Кабінетом Міністрів України, звільнення та знижки для комунального майна знаходяться у сфері дискреції органів місцевого самоврядування [5]. Окремі місцеві ради мають право самостійно ухвалювати рішення про надання пільг «заднім числом», орієнтуючись на фінансову спроможність місцевих бюджетів. Така децентралізація правового регулювання подекуди створює правову невизначеність для орендарів комунальних активів у різних регіонах України.

Підсумовуючи, можна констатувати, що правовий режим розірвання та зміни умов договорів оренди публічного майна під час війни пройшов еволюцію від жорстких захисних обмежень до більш гнучкого, диференційованого регулювання. Подальше вдосконалення законодавства має відбуватися в напрямі уніфікації правил для державного та комунального майна на деокупованих територіях та чіткої фіксації алгоритмів компенсації збитків, завданих публічним власникам внаслідок бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 р. № 634. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-п#Text (дата звернення: 14.05.2026).

2. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text (дата звернення: 14.05.2026).

3. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 р. № 634 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2025 р. № 614. Інформаційно-правова система «LIGA:ZAKON». URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP250614 (дата звернення: 14.05.2026).

4. Оренда державного та комунального майна в Україні: аналітика та судова практика. Тематичний навігатор LIGA360. URL: https://ligazakon.net/ (дата звернення: 14.05.2026).

5. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 03 жовтня 2019 р. № 157-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text (дата звернення: 14.05.2026).

Ровинський Юрій Олександрович,
доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби і права Навчально-наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», заслужений юрист України

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА СТІЙКІСТЬ ЦИФРОВОГО КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Верховенство права у сфері корпоративних правовідносин реалізується передусім через нормативне визначення правового статусу учасників корпоративних відносин та гарантій здійснення їхніх корпоративних прав, зокрема права на участь в управлінні товариством, доступ до інформації про діяльність юридичної особи, отримання частки прибутку та ефективний судовий захист [1]. Водночас сучасний стан розвитку корпоративного законодавства та правозастосовної практики свідчить про наявність низки системних проблем, пов’язаних із недостатньою ефективністю механізмів корпоративного контролю, наявністю прогалин у правовому регулюванні корпоративних конфліктів та недостатнім рівнем гарантування прав учасників корпоративних відносин [2].

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України зазначені проблеми набувають додаткового адміністративно-правового та безпекового значення. Забезпечення стійкості корпоративного сектору вимагає оперативної адаптації механізмів корпоративного управління до умов воєнного стану, зокрема шляхом активного впровадження цифрових інструментів управління, проведення дистанційних загальних зборів,

використання електронних платформ державних сервісів та функціонування цифрових реєстрів [3].

Одночасно форсована цифровізація корпоративних процесів актуалізує комплекс нових ризиків, пов'язаних із кібербезпекою, захистом корпоративних прав та забезпеченням належного рівня правової визначеності у сфері електронного корпоративного управління.

Нормативно-правове регулювання цифрових механізмів корпоративного управління ґрунтується на положеннях Закону України «Про акціонерні товариства», зокрема статей 35 та 36, що визначають правові засади проведення дистанційних загальних зборів та використання авторизованих електронних систем, Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а також нормативно-правових актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, ухвалених у період дії воєнного стану [1;3;4].

Водночас практика застосування зазначених механізмів засвідчує наявність критичних вразливостей, які негативно впливають на рівень адміністративно-правової стійкості корпоративного управління та ефективність захисту корпоративних прав.

Одним із найбільш суттєвих викликів є ризик так званого «цифрового обмеження» корпоративних прав акціонерів. Покладення функцій ідентифікації та верифікації учасників загальних зборів виключно на авторизовані електронні системи в умовах воєнного стану фактично обмежує можливість реалізації корпоративних прав особами, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України та не мають стабільного доступу до українських засобів кваліфікованого електронного підпису чи сервісів електронної ідентифікації. У таких умовах особи фактично позбавляються можливості брати участь у корпоративному управлінні, що створює передумови для ухвалення корпоративних рішень без участі частини акціонерів та порушення принципу рівності учасників корпоративних правовідносин.

Особливого значення в умовах воєнного стану набувають також ризики компрометації кваліфікованих електронних підписів. Використання незахищених файлових носіїв ключової інформації, особливо на територіях підвищеного безпекового ризику, створює потенційні умови для здійснення електронного рейдерства, несанкціонованої зміни органів управління товариства або незаконного відчуження корпоративного майна шляхом внесення змін до державних реєстрів. Враховуючи те, що електронний підпис вважається юридично чинним до моменту офіційного визнання його компрометації у встановленому законом порядку, відповідні механізми

становлять суттєву загрозу для стабільності корпоративного сектору та захисту прав учасників корпоративних відносин.

Додатковою проблемою є процесуальна складність захисту корпоративних прав у судовому порядку у спорах, пов'язаних із функціонуванням авторизованих електронних систем. Закриття публічного доступу до окремих державних реєстрів у перші місяці повномасштабного вторгнення було обґрунтованим заходом забезпечення національної безпеки, проте відсутність належно врегульованих механізмів диференційованого доступу істотно ускладнила здійснення корпоративних процедур та реалізацію прав учасників товариств. Судова практика свідчить, що у спорах щодо оскарження результатів дистанційних загальних зборів тягар доказування технічних збоїв або неналежного функціонування електронних платформ фактично покладається на акціонера, який при цьому позбавлений можливості отримати технічну інформацію, лог-файли чи інші електронні докази, що перебувають у розпорядженні адміністраторів систем.

Забезпечення належного рівня адміністративно-правової стійкості цифрового корпоративного управління потребує врахування європейських стандартів та практик правового регулювання цифрових інструментів у сфері корпоративного права. Важливе значення у цьому контексті мають положення Директиви (EU) 2017/1132 Європейського Парламенту та Ради ЄС із змінами, внесеними Директивою (EU) 2019/1151 щодо використання цифрових інструментів і процедур у сфері компанійського права. Європейський підхід передбачає забезпечення повноцінної цифрової взаємодії між державою та суб'єктами господарювання, спрощення процедур електронної ідентифікації, розвиток інтероперабельності державних реєстрів та гарантування належного рівня захисту корпоративних прав у цифровому середовищі [5, с.15].

Особливий інтерес для України становить досвід країн Балтії, насамперед Естонії, де реалізовано принцип «once-only», відповідно до якого державні органи не мають права повторно вимагати від суб'єктів господарювання інформацію, що вже міститься в інших державних інформаційних системах.

Імплементація подібного підходу в Україні потребує забезпечення повної інтероперабельності між Єдиним державним реєстром, системами НКЦПФР, інформаційними ресурсами Міністерства юстиції України та Державної податкової служби.

Крім того, перспективним напрямом є впровадження механізмів транскордонної електронної ідентифікації відповідно до стандартів eIDAS (electronic Identification, Authentication and Trust Services), що забезпечують

взаємне визнання електронної ідентифікації та довірчих послуг у межах Європейського Союзу [6]. Вказане сприятиме залученню іноземних інвесторів та інтеграції України до європейського цифрового простору.

Удосконалення адміністративно-правового регулювання цифрового корпоративного управління в Україні потребує комплексного підходу та внесення змін до чинного законодавства. Доцільним є доповнення положень Закону України «Про акціонерні товариства» механізмами альтернативної ідентифікації акціонерів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, зокрема шляхом використання відеоконференцзв'язку через дипломатичні установи України або біометричної верифікації із фіксацією цифрових параметрів автентифікації.

Важливим напрямом також є законодавче закріплення обов'язкового використання захищених апаратних або хмарних засобів кваліфікованого електронного підпису із багатофакторною автентифікацією під час проведення реєстраційних дій щодо стратегічно важливих підприємств.

Не менш важливим є впровадження єдиного механізму автоматизованого обміну інформацією між державними реєстрами та скасування дублювання вимог щодо подання документів, відомості про які вже містяться у державних цифрових системах. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, прозорості та безпеки цифрового корпоративного управління, а також забезпеченню належного рівня захисту корпоративних прав в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення держави.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 41. Ст. 235. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 14.05.2026).

2. Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо розгляду спорів, які виникають з корпоративних правовідносин. Київ : Верховний Суд, 2024. 84 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/ (дата звернення: 14.05.2026).

3. Про затвердження Тимчасового порядку проведення дистанційних загальних зборів акціонерів : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16.04.2020 р. № 196 (із змінами та доповненнями щодо правового режиму воєнного стану). URL: https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=11818554 (дата звернення: 14.05.2026).

4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII (у редакції Закону № 2801-IX від 01.12.2022 р.). Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 14.05.2026).

5. Бевзенко В. М. Цифрова трансформація публічних послуг: проблеми правового регулювання в контексті європейських принципів // Адміністративне право і процес. 2021. № 1 (32). С. 15-24. DOI: https://doi.org/10.17721/2227-796X.2021.1.03.

6. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal

market and repealing Directive 1999/93/EC // Official Journal of the European Union. 2014. L 257. P. 73–114. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj (date of access: 14.05.2026).

Хорошун Євгенія Вікторівна,
студентка 3 курсу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Науковий керівник:
Реньов Євген Владиславович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ІНКОТЕРМС 2020 У ДОГОВОРАХ МІЖНАРОДНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Інтенсифікація сучасних глобалізаційних процесів зумовлює тенденцію до збільшення обсягів транскордонної торгівлі та поглиблення міжнародної взаємодії суб'єктів господарювання. Основним інструментом формалізації таких відносин є міжнародний договір купівлі-продажу. У забезпеченні змістовної цілісності такого договору та належного впорядкування зазначених зв'язків особливу вагу має ідентичність інтерпретації договірних положень сторонами, оскільки розбіжності в сприйнятті загрожують неналежним виконанням зобов'язань. Використання правил ІНКОТЕРМС у цьому контексті забезпечує уніфікацію тлумачення основних умов домовленості, проте ефективність їхнього впровадження значною мірою залежить від правильного врахування специфіки конкретного договору.

Правила ІНКОТЕРМС становлять міжнародно визнані стандарти, що втілюють основні способи врегулювання відносин між продавцем і покупцем у зовнішньоекономічних договорах купівлі-продажу стосовно розподілу обов'язків, відповідальності, витрат, ризиків, а також управління логістикою та транспортуванням [1][2]. Вони виступають як визначення, а не договір, оскільки не передбачають передачі права власності [3]. Їх функціональна роль полягає в упорядкуванні та оптимізації договірних відносин між контрагентами з різних юрисдикцій та ділових середовищ шляхом короткого і чіткого тлумачення міжнародних комерційних термінів з метою уникнення надмірної деталізації умов у тексті й попередження ймовірності подвійного тлумачення окремих пунктів [3][4][1]. ІНКОТЕРМС складаються з 11 правил, поділених на універсальні умови, що поширюються на всі види транспорту, в тому числі на мультимодальні перевезення, та терміни, що стосуються

морських і внутрішніх водних перевезень. Терміни відповідних правил постають скороченими за першими трьома літерами своїх назв [2].

За загальним правилом, ІНКОТЕРМС використовуються коли сторони про це прямо зазначили в договорі, однак слід також враховувати національну практику відносно зазначених правил у державах контрагентів. Так, у певних країнах, наприклад у Польщі, Італії, Франції та Німеччині, ІНКОТЕРМС вважаються міжнародними торговельними звичаями та традиційними правилами, а не формальним законодавчим актом, за винятком випадків, коли сторони прямо домовились про інше. У той же час в інших країнах, зокрема в Іспанії та Іраці, ІНКОТЕРМС мають статус нормативного акта і застосовуються не тільки до експортних і імпортних операцій, а й до всіх положень зовнішньоекономічних контрактів. Відсутність чіткої домовленості щодо включення зазначених правил у договір потенційно сприяє виникненню розбіжностей між сторонами при його виконанні [1, с. 43].

ІНКОТЕРМС часто використовуються на доповнення положень Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу (CISG), не замінюючи їх повністю. Відповідно до ст. 6 CISG, сторони мають право відступати від її положень, тому якщо контракт регулюється конвенцією та має включені в нього за домовленістю сторін положення ІНКОТЕРМС, останні набувають пріоритету як вираження узгодженої волі сторін. Водночас такий пріоритет поширюється виключно на питання, які ІНКОТЕРМС безпосередньо регулюють [3].

Іншою особливістю використання правил ІНКОТЕРМС у міжнародних договорах купівлі-продажу є їхнє періодичне оновлення і пов’язана із цим необхідність чіткого вказання редакції правил, яка застосовується до договору. У багатьох випадках учасники міжнародної торгівлі утримуються від цього, що зрештою може призвести до застосування невідповідних правових норм щодо обраного виду транспорту, розподілу витрат і ризиків між контрагентами, й досягнення високого ступеня нечіткості формулювань у договорі купівлі-продажу [3].

При виборі правила ІНКОТЕРМС, що його слід застосувати у конкретному догворі, сторонам також слід мати на увазі, що національне законодавство окремих країн, наприклад вимоги до місцевого транспортного страхування або правила митного оформлення імпорту, може обмежити застосування певних правил. У ситуаціях, коли місцеві правила роблять використання певного терміну ІНКОТЕРМС проблематичним, кращим варіантом буде його заміна і використання найбільш схожого за змістом але більш сприятливого, наприклад DPU замість DDP, зокрема для продавців з

країн, де іноземним суб'єктам заборонено виконувати митні та податкові формальності при імпорті або де їх виконання складне й витратне [5].

За умов використання контрагентами готових шаблонів договорів міжнародних асоціацій - таких як GAFTA чи FOSFA - слід звертати особливу увагу на застосування додаткових умов, оскільки поєднання таких шаблонів із правилами INCOTERMS може викликати конфлікт правових норм і тоді вирішальне значення матиме регуляторний режим країни, де діє договір. Так, у ситуації коли контрагенти використовують шаблон GAFTA No. 48, що прямо забороняє використання ІНКОТЕРМС, але самостійно вносять умову про застосування ІНКОТЕРМС 2020, за англійським правом спеціальні угоди сторін, до яких належить ІНКОТЕРМС, переважають загальні положення шаблону. У інших же правових системах необхідна обережність щодо включення суперечливих норм [2].

При виборі конкретного терміну INCOTERMS слід також враховувати й специфіку товару, що є предметом договору. Так, для швидкопсувних вантажів доцільними є умови, що передбачають контроль над доставкою до кінцевого пункту призначення (наприклад DAP чи DPU), а для товару, доставка якого передбачає морські або комбіновані перевезення, підійдуть умови групи C (CIF, CIP) [2].

Отже, правила ІНКОТЕРМС виступають важливим інструментом уніфікації та оптимізації змісту міжнародних договорів купівлі-продажу, однак їхня ефективність прямо залежить від врахування сторонами договору ряду особливостей. Неправильне використання правил ІНКОТЕРМС може призвести не тільки до неоднозначності тлумачення умов договору й некоректного розподілу ризиків та витрат, але також і до правових спорів, що загрожує належному виконанню сторонами своїх договірних зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Прадош М. В. Проблемні аспекти застосування правил Інкотермс у договірних відносинах : Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра : 081. Острог, 2020. 86 с. URL: https://theses.oa.edu.ua/DATA/226/Прадош%20М.%20В.%20магістерська%20робота%20pdf.pdf . (дата звернення: 19.03.2026)

2. Барановська В.М. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ INCOTERMS 2020 В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРАХ. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2025. № 87: ч. 4. С. 188–192. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325377/315305 (дата звернення: 20.03.2026)

3. Osia Varghese. INCOTERMS 2020; AN OVERVIEW. International journal of creative research thoughts (IJCRT). 2023. P. 552–560. URL: https://ijcrt.org/papers/IJCRT2301313.pdf (date of access: 15.03.2026)

4. Румянцев А.П, Грущинська Н.М, Пічкурова З.В. РОЛЬ ПРАВИЛ ІНКОТЕРМС У РЕГУЛЮВАННІ УМОВ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ КОНТРАКТІВ. ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО. 2022. № 45. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1982/1909 (дата звернення:

21.03.2026)

5. National regulatory barriers to the Incoterms® 2020 rules. January 2025. 34 p. https://www.iccspain.org/wp-content/uploads/2025/01/2025-ICC-National-regulatory-barriers-to-the-Incoterms-2020-rules-20Jan2025.pdf (date of access: 24.03.2026)

Яхимович Єлизавета Мечиславівна,
студентка ІІ курсу факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин, Державний університет «Житомирська політехніка»

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Воєнний стан загострив питання, які раніше здавались суто теоретичними: хто і як відповідає за шкоду, завдану небезпечними об'єктами, коли звичні правила виходять за межі застосування? Інститут відповідальності за шкоду від джерел підвищеної небезпеки (ДПН) опинився в центрі цих дискусій. Паралельно технологічний прогрес і зобов'язання перед ЄС вимагають переосмислення самих засад цього інституту.

Актуальність теми визначається трьома ключовими чинниками. По-перше, технологічний прогрес постійно розширює коло потенційно небезпечних об'єктів, а вітчизняне законодавство не встигає за цими змінами. По-друге, Угода про асоціацію з ЄС 2014 року зобов'язує Україну наближати цивільне законодавство до європейських стандартів, у тому числі у сфері деліктної відповідальності. По-третє, в умовах воєнного стану питання відшкодування шкоди, завданої в результаті небезпечних видів діяльності, набуває особливої гостроти, і судова практика щодо цього активно формується.

Відповідно до статті 1187 Цивільного кодексу України [1], ДПН визначається через діяльність, пов'язану з використанням транспортних засобів, хімічних, радіоактивних речовин та інших об'єктів, що створюють підвищену небезпеку для оточуючих. Законодавець обрав функціональний підхід - акцент на діяльності, а не на конкретних матеріальних об'єктах, що дозволяє адаптувати норму до нових технологічних реалій без зміни тексту закону. Ключовими ознаками ДПН є: об'єктивна підвищена небезпечність, що не залежить від волі особи та зумовлена особливими фізичними, хімічними чи біологічними властивостями об'єкта; неможливість повного контролю навіть за дотримання всіх правил обережності; причинно-наслідковий зв'язок між специфічною небезпекою об'єкта та завданою шкодою.

Відповідальність за шкоду, завдану ДПН, ґрунтується на теорії ризику та настає незалежно від вини заподіювача [1]. Принцип соціальної справедливості в цьому разі діє таким чином: хто отримує вигоду від небезпечної діяльності, той несе і тягар відповідальності за завдану нею шкоду третім особам. Для покладення відповідальності достатньо встановити наявність шкоди та причинного зв'язку між нею і діяльністю ДПН. Підставою для повного звільнення від відповідальності є лише непереборна сила - надзвичайні та невідворотні обставини - або умисел самого потерпілого. Груба необережність потерпілого, якщо вона сприяла виникненню шкоди, є підставою для зменшення розміру відшкодування, але не звільняє заподіювача від відповідальності повністю. Винятком є випадки відшкодування додаткових витрат та шкоди, завданої смертю годувальника, - у цих ситуаціях вина потерпілого до уваги не береться.

Особливу увагу в дослідженні приділено аналізу судової практики Верховного Суду України за 2022–2023 роки, яка засвідчує активне розширення кола об'єктів, що визнаються ДПН, та формування нових стандартів доказування. Постановами КЦС ВС у справах №712/9928/20 та №127/5920/22 електросамокат визнано транспортним засобом, на який поширюється режим ДПН через технічні характеристики та підвищену небезпеку для пішоходів [4]. Це важливий прецедент: суд адаптує законодавчу норму до нових технологічних реалій без зміни тексту закону.

Постанова Об'єднаної палати КЦС ВС у справі №214/7462/20 підтвердила, що транспортний засіб може визнаватися ДПН навіть у стані спокою [5]. У цій справі припаркований автомобіль спалахнув через несправність електричної системи та завдав шкоди сусідньому майну. Верховний Суд дійшов висновку: небезпека існує незалежно від того, рухається об'єкт чи ні, якщо шкода є наслідком прояву його специфічних небезпечних властивостей. Постанова у справі №752/13375/19 закріпила, що тягар доказування наявності форс-мажору або умислу потерпілого покладається виключно на заподіювача шкоди, а просте посилання на надзвичайні обставини без доведення причинного зв'язку є недостатнім.

Серед складних випадків відповідальності судова практика виокремила три важливих категорії. По-перше, справа №205/3766/20 щодо недбалості власника: суд застосував частину 4 статті 1187 ЦК України [1] та розподілив відповідальність між власником транспортного засобу, який неналежно його зберігав, та особою, що неправомірно ним заволоділа, - спільно у частках, визначених судом. По-друге, справа №476/135/22 щодо солідарної відповідальності: при спільному завданні шкоди декількома особами потерпілий має право вимагати відшкодування від кожного з них у повному

обсязі. По-третє, справа №184/1461/20-ц щодо відповідальності страховика: обов'язок відшкодування шкоди в межах страхової суми покладається на страховика незалежно від вини безпосереднього водія.

На рівні ЄС у жовтні 2024 року набрала чинності Директива 2024/2853 про відповідальність за дефектні продукти [2], яка суттєво розширює сферу деліктної відповідальності. Серед ключових нововведень: включення програмного забезпечення та систем штучного інтелекту до поняття «продукт»; розширення кола суб'єктів відповідальності за рахунок онлайн-платформ та постачальників цифрових послуг; запровадження презумпції дефектності продукту та причинного зв'язку на користь потерпілого, що суттєво полегшує процес доказування для осіб, яким завдано шкоди. Це особливо важливо у справах, пов'язаних зі складними технологічними системами, де встановити дефект і довести причинний зв'язок традиційними засобами вкрай важко.

Принципи Європейського деліктного права (PETL), хоч і не є юридично обов'язковими, відіграють роль авторитетного наукового орієнтира для гармонізації деліктного права в ЄС. Стаття 5:101 PETL встановлює «сувору» відповідальність за діяльність, визнану «ненормально небезпечною», незалежно від вини, що концептуально співпадає зі статтею 1187 ЦК України [1]. Водночас статті 3:101–3:106 PETL містять деталізовані критерії встановлення причинного зв'язку, зокрема у випадках множинної причинності, що є суттєвою перевагою порівняно з українським регулюванням.

Порівняльний аналіз виявив як спільні риси, так і суттєві відмінності між системами. Спільними є принцип вини як загальна підстава цивільної відповідальності, вимога причинного зв’язку між поведінкою та шкодою, право потерпілого на повне відшкодування майнової й моральної шкоди, а також застосування теорії ризику для окремих видів небезпечної діяльності.

Водночас у ЄС «сувора» відповідальність поширюється і на цифрові продукти та штучний інтелект, тоді як в Україні спеціальне регулювання у цій сфері відсутнє. Крім того, в Україні відповідні стандарти переважно формуються судовою практикою Верховного Суду, тоді як право ЄС характеризується вищим рівнем систематизації та деталізації норм.

За результатами дослідження сформульовано такі пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства України. По-перше, закріпити на законодавчому рівні критерії кваліфікації нових технологічних об'єктів - автономних транспортних засобів, систем штучного інтелекту, безпілотних літальних апаратів - як ДПН, щоб усунути правову невизначеність і залежність від прецедентної практики. По-друге, запровадити спеціальний

режим відповідальності за шкоду від дефектних цифрових продуктів за зразком Директиви 2024/2853/ЄС [2], включаючи презумпцію дефектності та причинного зв'язку. По-третє, деталізувати норми про причинний зв'язок у випадках множинної причинності, запозичивши підхід статей 3:101–3:106 PETL [3]. По-четверте, уніфікувати критерії визначення розміру моральної шкоди для усунення довільності та непослідовності у судових рішеннях.

Таким чином, правова система України щодо відповідальності за шкоду, завдану ДПН, загалом забезпечує захист потерпілих і відповідає основним принципам деліктного права, однак потребує оновлення з урахуванням цифрової трансформації та гармонізації з правом ЄС. Судова практика Верховного Суду поступово адаптує чинні норми до сучасних технологічних реалій, проте необхідні системні законодавчі зміни для ефективного захисту прав учасників правовідносин і виконання євроінтеграційних зобов'язань України.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 10.05.2026).

2. Directive (EU) 2024/2853 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on liability for defective products and repealing Council Directive 85/374/EEC. Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/2853. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202402853 (дата звернення: 10.05.2026).

3. Principles of European Tort Law (PETL) / European Group on Tort Law. Vienna : Springer, 2005. 282 p. URL: http://www.egtl.org (дата звернення: 10.05.2026).

4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09.08.2023 у справі № 712/9928/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112834215 (дата звернення: 10.05.2026).

5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107681637 (дата звернення: 10.05.2026).

Наукове видання

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Том 1.

Матеріали
IX Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Суми, 29-30 травня 2026 року)

Відповідальний за випуск Ольга Кудріна

Комп'ютерний набір Андрій Кучук

Підписано до друку 21.05.2026 р.
Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,37.
Ум. фарб.-відб. 13,37. Обл.-вид. арк. 13,57.
Тираж 100 пр. Вид. № 20.

Видавець і виготовлювач:
Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка
40002. м. Суми, вул. Роменська, 87
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.